

LOGOS

Časopis / Godina III / br.2 / lipanj/juni, 2018

ISSN: 2303-6389

SIGURNOSNE STUDIJE
DIZAJN
PROMET
POSLOVNA EKONOMIJA
ZAŠTITA NA RADU I ZAŠTITA OD POŽARA
ENERGETIKA
ORGANIZACIJSKE ZNANOSTI
PRAVO I FINANCIJE

LOGOS Časopis
Godina III / br.2 / lipanj/juni 2018.

Izdavač/ Publisher:

Visoka škola „Logos centar“ Mostar
College „Logos centar“ Mostar

Za izdavača/ For the Publisher:

Prof. VŠ Lutvo Haznadarević, ravnatelj

Uredništvo/ Editorial Board:

Prof. VŠ Lutvo Haznadarević
(*Glavni urednik/Editor in Chief*)

Prof. dr. Milan Milošević

Prof. dr. Dragan Trivan

Prof. dr. Atanas Kozarev

Mag. Mušinović Fadil

Prof. VŠ. Mia Glamuzina

Prof. VŠ Alen Doko

Prof. VŠ Jusuf Kevelj

Prof. VŠ Esad Mušanović

Prof. VŠ Maid Pajević

Prof. VŠ Slaviša Bjelogrić

Prof. VŠ Miliša Todorović

pred VŠ Matea Martinović

pred.VŠ Ana Bevanda

Grafičko oblikovanje:

Vanesa Prodanović

ISSN: 2303-6389

Adresa uredništva/Address:

Bišće polje bb, 88 100 Mostar

Časopis izlazi dva puta godišnje.

Sadržaj / Contents

Bezbjednosna kultura u sociološkom diskursu Security culture in sociological discussion <i>/ Prof.dr. Ostoja Barašin /</i>	3
Oblici organizovanja kriminalnih grupa i organizacija Forms of criminal groups and criminal organizations <i>/ Docent dr.sc. Maida Bećirović /</i>	11
Obaveze država ugovornica konvencije UN protiv mučenja State Obligations under the Unconvention Against Torture <i>/ dr. Slaviša Bjelogrić /</i>	20
Nadzor nad radom istražitelja tužiteljstva prilikom otkrivanja, istraživanja i dokazivanja krivičnih djela ratnih zločina Supervision of the Prosecutor's Office Investigation in Exploring, Investigating and Showing War Crimes Offenses <i>/ Sandi Dizdarević, mag. / dr.sc. Maid Pajević /</i>	28
Suprotavljanje internetskoj prodaji opojnih droga u Bosni i Hercegovini Countering internet sale of narcotics in Bosnia and Herzegovina <i>/ Envera Bičo /</i>	36
Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat Safety and other key aspects of Bosnian existence before and during the period of Austro-Hungarian occupation and Bosnian defense war <i>/ Đenan Galešić, dipl. iur. /</i>	43
Strah od kriminaliteta među populacijom turista koji posjećuju grad Sarajevo Fear of criminality among the population of tourists visiting the city of Sarajevo <i>/ Adnan Gojak /</i>	52
Informacijske operacije u kontekstu kulture nacionalne sigurnosti 21. stoljeća Information operations in the context of the 21st century national security culture <i>/ dr. sc. Robert Kolobara /</i>	58
Subkultura i kontrakultura u kriminologiji – testiranje teorije u BH uslovima Subculture and counterculture in criminology -Theory testing in BH conditions <i>/ Mirela Mujović /</i>	67
Analiza krvnih i seksualnih delikata na području Kantona Sarajevo za period od 2010 – 2017 godine Analysis of blood and sexual crimes in area of Sarajevo Canton in the period from 2010-2017 <i>/ Mr. Miroslav Mojsilović /</i>	75
Marketing mix e-trgovine Marketing mix e-commerce <i>/ prof dr Vladimir Stojanović / Prof dr Miro Džakula / Mr Vedran Francuz /</i>	83
Sistem mrežnog marketinga, prednosti i nedostaci Network marketing system, advantages and incentives <i>/ prof dr Vladimir Stojanović / prof dr Miro Džakula / mr Vedran Francuz /</i>	93
Zakon o slobodi pristupa informacijama u BiH – «prepreka ili put do informacije» (Analitičko-komparativni aspekti) The law on freedom of access to information in Bosnia and Herzegovina – “hindrance or a path to information” (Analytical-comparative aspects) <i>/ doc. dr. sc. Seid Masnica /</i>	99

Bezbjednosna kultura u sociološkom diskursu

Security culture in sociological discussion

Sažetak

Savremeni globalizacijski procesi su u direktnoj vezi sa različitim izazovima i povezani su sa mnogobrojnim bezbjednosnim prijetnjama sa kojima se danas susreće čovječanstvo. Globalizacija sa sobom nosi izazove i bezbjednosne prijetnje, kako na globalnom, tako i na regionalnom i lokalnom nivou. Sve izraženija socijalna nejednakost, siromaštvo i nezaposlenost, međudržavni i međureligijski sukobi, terorizam, klimatske promjene i niz drugih industrijskih rizika i prijetnji sve više utiču na stabilnost planete i povećavaju bezbjednosne rizike do nemjerljivih razmjera. Dolazi do ekspanzije obrazovanja nevjerojatnih razmjera i dinamike, a broj naučnih organizacija i naučnih radnika raste geometrijskom progresijom. Na taj način obrazovanje izmiče društvenoj kontroli, a mogućnost zloupotrebe znanja, takođe, raste geometrijskom progresijom. Vojna industrija, genetski inženjering i proizvodnja genetski modifikovanih organizama, najava ugradnje čipova u tijelo ljudi sa podacima o svakom čovjeku uvodi nas brzinom svjetlosti u zonu sumraka.

Ključne riječi:

Bezbjednost, bezbjednosna kultura, bezbjednosni izazovi, rizici, bezbjednosne prijetnje

Abstract

Contemporary globalization processes are directly related to the different challenges and are associated with numerous security threats that humanity faces today. Globalization brings challenges and security threats with it, both on the global and the regional and local level. The growing social inequality, poverty and unemployment, inter-state and inter-religious conflicts, terrorism, climate change and a host of other industrial risks and threats increasingly affect the stability of the planet and increase the security risks to immeasurable proportions. There is an expansion of education at incredible scale and dynamics and a number of scientific organizations and scientists are growing exponentially. In this way, education eludes social control, and the possibility of misuse of knowledge is growing exponentially too. Military industry, genetic engineering and the production of genetically modified organisms, the announcement of mounting chips into the body of people with information about each person introduce us in the twilight zone at the speed of light.

Keywords:

safety, security culture, security challenges, risks, security threats

1. BEZBJEDNOSNA KULTURA - RAZUMIJEVANJE POJMA

1.1. Bezbjednost

Prije bilo kakve rasprave o bezbjednosnoj kulturi bitno je razumjeti pojam bezbjednosti koji se može odrediti kao stanje u kom je obezbijedena uravnotežena fizička, duhovna, društvena i materijalna egzistencija pojedinca i zajednice kao cjeline u odnosu prema drugim pojedincima, društvenim zajednicama i prirodi.

”Društvene promjene nastale u posljednje dvije decenije XX vijeka nošene na krilima neoliberalizma dovele su do turbulentne situacije u svim sverama ljudskog društva, a posebno u bezbjednosti, politici, ekonomiji, pravu, itd. Ove promjene omogućile su stvaranje mreža opasnih, kontinuiranih, sveprisutnih i manje vidljivih izazova, prijetnji, čija promjenljiva priroda i multiplicirane varijacije otežavaju njihovo definisanje. Prema jednoj od klasifikacija aktuelni izazovi i prijetnje globalnoj bezbjednosti se razvrstavaju na: terorističke (nacionalnih i transnacionalnih razmjera), za proliferaciju oružja radi masovnog uništavanja; prijetnje od nestabilnih režima; lokalne i transnacionalne mreže kriminala, trgovine ljudima, oružjem, opojnim sredstvima i, što je najčešća pojava, kombinovane prijetnje, u kojima transnacionalne mreže etno - vjerskih fanatika objedinjavaju više ekstremnih elemenata razorne moći.” (Vejnović-Obrenović, 2017:108).

Cjelokupno čovječanstvo je danas okrenuto pitanju bezbjednosti, kako njegovom razumijevanju, tako i funkcijom i opsjednuto je traganjem za modelom njegove efikasnosti i stalnog unapređenja. “Nikad nije bilo više, raznovrsnijih i efikasnijih ljudskih i materijalnih kapaciteta za zaštitu bezbjednosti i nikada se društvo nije osjećalo bespomoćnijim i ranjivijim na ugrožavajuće pojave, koje su sve destruktivnije. Često se postavlja pitanje: šta je bezbjednost? Još češće se pitamo da li uopšte treba postavljati ovakva pitanja jer je mnogo toga, samo po sebi jasno. Međutim, da li je tako?” (Mijalković-Keserović, 2010:33).

Sušтина i filiozofija bezbjednosti se nisu mijenjali kroz istoriju ljudskog društva, ali čestim promjenama su podložni priroda i oblici ugrožavanja bezbjednosti. Poznavanje pojma bezbjednosti nesporno potvrđuje da ne postoji riječ kao što je bezbjednost, koja se više koristi u svakodnevnom životu, a da je značenje koje se njome određuje je manje jasno i precizno. Ovim pojmom se koriste sve kategorije društva, naučnici koji se bave ovim problemom,

predstavnicima državnih struktura, političke vođe, domaće i međunarodne organizacije, privredni subjekti, zdravstveni radnici i ovaj spisak se može nizati u nedogled. Tako možemo zaključiti da je određenje bezbjednosti višeznačno i netipično.

“Problematika bezbjednosti, zbog svoje složenosti i činjenice da predstavlja imanentnu potrebu pojedinca, države i cijele međunarodne zajednice, te kao takvu je valja sagledavati cjelovito – teorijskim uopštavanjem i primjenom u praksi. U tom smislu, prvi korak jeste teorijsko određenje bezbjednosti i sistema bezbjednosti. U okviru navedenog određenja neumitno se nameće potreba pronalaženja neophodnih konstituenasa bezbjednosti kao nauke.

Nadalje, celovita obrada sistema bezbjednosti usmjerena je najpre na sagledavanje najznačajnijih vrsta sistema bezbjednosti: totalitarnih, demokratskih i nadnacionalnih. Nakon toga, bilo je potrebno, u sažetom obliku, prikazati najznačajnije karakteristike pojedinih savremenih sistema bezbjednosti.” (Đorđević, 2013:6).

Riječ bezbjednost je, danas, u gotovo svim jezicima i kulturama, ušla u upotrebu u velikom broju veoma različitih društvenih oblasti, kao što su politika, zdravstvo, obrazovanje, informatika, ekologija, sport, psihologija, ekonomija i finansije, arhitektura itd. O njenom izuzetno velikom značaju i rasprostranjenosti najbolje govori činjenica da je ona na internetu zastupljenija od reči bog, mir, rat ili politika.¹

“Nastanak i definisanje bezbjednosti kao naučne discipline determinisali su sljedeći faktori:

- 1) činjenica da se u praksi javlja sve veći broj destruktivnih oblika koji ugrožavaju bezbjednost, ne samo pojedinca, već se mora imati na umu da je riječ o ugrožavanju kolektivne bezbjednosti;
- 2) unutrašnja i spoljašna bezbjednost država i čitave međunarodne zajednice je višestruko ugrožena, što nameće potrebu sistematskog izučavanja mogućnosti za očuvanje bezbjednosti, a to je moguće korišćenjem pouzdane analize prakse i korišćenjem adekvatnih naučnih metoda i postupaka,
- 3) postojeća znanja o izvorima i oblicima ugrožavanja bezbjednosti nameću potrebu da se, u skladu s tim, uspostavi efikasan integralni sistem

¹ Filip Ejđus dobro primjećujeda je riječ bezbjednost na internetu zastupljenija od reči bog, mir, rat ili politika “Pretraga je izvršena na engleskom jeziku u pretraživaču Google, 3. oktobra 2011. godine. Rezultati o broju pojavljivanja ovih reči na mreži su: bezbednost (2,410 miliona puta), bog (oko 289 miliona), mir (840 miliona), rat (509 miliona) i politika (909 miliona).” (Filip Ejđus, Međunarodna bezbjednost: teorije, sektori i nivoi, Službeni glasnik i Centar za bezbjednosnu politiku, 2012:25)

bezbjednosti, čemu može znatno da doprinese primjena teorijskih i praktičnih saznanja.

Svakako je opravdano reći da bezbjednost spada u oblast društvenih nauka i da je, kao naučna disciplina u razvoju. Do toga dolazimo određivanjem pripadnosti pojedinih obilježja bezbjednosti kompleksu nauka (na osnovu klasifikacija nauka). To ne znači da bezbjednost odvajamo od ostalih nauka, već je to nastojanje da se tačno utvrdi područje, predmet, cilj, metod i jezik bezbjednosti kao naučne discipline". (Đorđević, 2013:7).

Za temeljnu raspravu o konceptu bezbjednosti od vitalnog je značaja da se termin bezbjednosti definiše pažljivo, što podrazumijeva dvije stvari: slaganje o izvoru značenja pojma bezbjednosti i najširem opisu termina, sa odgovorom na pitanja: bezbjednost od koga, bezbjednost za koje vrijednosti, koliko bezbjednosti, od kojih prijetnji bezbjednosti i bezbjednost kojim sredstvima?

Pojam bezbjednost je kompleksan i složen društveni fenomen koji, etimološki posmatrano, potiče od latinske riječi *securitas-atis* što znači bezbjednost, odsustvo opasnosti, izvjesnost, samopouzdanje. U engleskom jeziku postoje dva izraza *security* i *safety*. Riječ *security* odnosi se na nacionalnu bezbjednost- *national security*. Pojam *safety* označava sposobnost djelovanja, kako ne bi došlo do nepoželjne bezbjednosne situacije, ili takvih prilika koje mogu da izazovu bezbjednosne implikacije. U francuskom se koriste izrazi *securite* i *surete*, u ruskom *bezopasnost* i znači odsustvo materijalne bijede, u italijanskom *sigurezza*, a u Nemačkoj *sicherheit*. U srpskom govornom području u utoprebi je riječ *bezbjednost*. Riječ je izvedena iz reči bezbjedno, što u suštini predstavlja bezopasnost, obezbjednje sa najvećom pouzdanošću, osobinu onoga ko je bezbjedan. Često dolazi do miješanja termina bezbjednost, sigurnost i zaštita. *Sigurnost* je uži pojam koji se prvenstveno odnosi na ličnu sigurnost, koju čine prvenstveno pravna, politička, ekonomska i socijalna sigurnost, dok je bezbjednost pojam koji obuhvata najširi dijapazon, od lične preko državne do integralne bezbjednosti. Zaštita je uži pojam i od pojmova bezbjednost i sigurnost i odnosi se samo na pasivnu komponentu bezbjednosti, dok savremeni pojam bezbjednosti obuhvata i aktivnu komponentu.

"Bezbednost se može definisati kao stanje organizacija i funkcija bezbednosti. Bezbednost kao stanje predstavlja zaštićenost nekog dobra, vrednosti i tekovine društva. Bezbjednost može biti spoljna i unutrašnja. Spoljna bezbednost se odnosi na nezavisnost, suverenitet i teritorijalni integritet

države, a unutrašnja na nesmetano funkcionisanje konkretnog ustvanog poretka, odnosno društveno-političkog, ekonomskog i pravnog sistema i zaštićenosti dobara, vrednosti, i drugih objekata zaštite. Kao mehanizam zaštite bezbednost ima različite oblike organizacionih formi. Kao funkcija, bezbednost je nerazdvojni atribut države bez obzira na karakter uređenja, politički sistem i oblik vlasti." (Vojna enciklopedija K-1, VIZ Beograd, 1970:597)

Mijalković i Keserović smatraju da se bezbjednost može smatrati procesom, a prije svega, željenim proizvodom tog procesa-stanjem. Biti bezbjedan znači biti zaštićen od uticaja neželjenih pojava i osjećati se zaštićenim u predvidivom i kontrolisanom ambijentu. Bezbjednost je rezultanta odnosa-balansa između stvarne i potencijalne ugroženosti referentnih vrijednosti i interesa i postojećih kapaciteta (ljudskih, materijalnih, organizacionih i funkcionalnih) koji ih štite. Apsolutna bezbjednost je idealna kategorija.

"Jednostavno shvatanje bezbjednosti kao subjektivne kategorije, odnosno kao osjećaja bezbjednosti, je vrlo problematično s obzirom na to da neuočavanje opasnosti ne znači da opasnosti nema. Dok s druge strane, pretjerano uočavanje opasnosti može dovesti u svojevrstu paranoju koja opet može rezultovati kako fizičkom, tako i psihičkom destrukcijom pojedinca, grupe ili društva. Takođe, shvatanje bezbjednosti isključivo kao objektivne kategorije (na primjer očuvanje postojećeg stanja) može zavarati, odnosno može biti izgovor za izbjegavanje suočavanja sa savremenim problemima koje okružuju čovjeka, društvenu zajednicu, državu, pa čak i međunarodnu zajednicu". (Tatalović, 2006:65).

D. Simić smatra da, osim istraživanja uzroka sukoba i samih nasilnih sukoba između organizovanih političkih zajednica, „zamisao bezbjednosti treba da uključi i uslove koji pogoduju odustajanju od upotrebe sile i ustanovljavaju odnose trajnog mira i plodotvorne saradnje“, odnosno „nauka o bezbednosti treba u sadržaj svog predmeta da uključi obe dimenzije: negativnu (uzroci rata), ali i pozitivnu (mir i saradnja, odnos demokratije i mira, bezbednost i udruživanje, kao i najšire, teoriju stabilnog i demokratskog mira)". (Simić, 2002:22.)

U našem jeziku bezbjednost znači odsustvo opasnosti, bezopasnost, stanje u kome se ne osjeća nikakva opasnost. Bezbjedan je onaj koji je osiguran od opasnosti, zaštićen, pouzdan, siguran, obezbjeđen; pa bi bezbjednost bila stanje onoga koji je bezbjedan ili onoga što je obezbjeđeno. Iz ugla pojedinca, moglo bi se reći da bezbjednost znači odsustvo straha za sebe, svoje bližnje i svoja

dobra, a iz ugla neke društvene grupe ili čitavog društva – odsustvo prijetnji opstanku te grupe, odnosno društva i njihovih vrijednosti koje smatraju bitnim za održanje i napredak i koje kao takve treba posebno štititi od ugrožavanja. Prihvatajući navedeni stav, a u cilju izbjegavanja određenih nejasnoća u vezi sa jezičkim pojmom u ovom radu se opredjeljujemo za termin bezbjednost.

Bezbjednost u savremenom svijetu se definiše kao vojno-odbrambena, politička, ekonomska i ekološka bezbjednost (oblast zaštite životne sredine). Vojno-bezbednosni aspekt se odnosi na kapacitet države da vodi oružanu borbu. Politička bezbjednost se odnosi na organizacionu stabilnost države, sistema vlasti i ideologije koje im kao takvim daju legitimitet. Ekonomska bezbjednost se odnosi na mogućnost pristupa resursima, finansijama i tržištu koji su potrebni za održavanje prihvatljivog nivoa dobrobiti države i njene moći. Nacionalna bezbjednost se odnosi na održivost unutar prihvatljivih uslova za razvoj jezika, kulture i religije, nacionalnog identiteta i običaja. Bezbednost u oblasti životne sredine se odnosi na stanje u biosferi na lokalnom i planternom nivou, kao osnovnog sistema od koga zavisi cjelokupna ljudska egzistencija.

Teoretičari razlikuju pet oblika prijetnji koje korendiraju sektorima bezbednosti:

- Vojna prijetnja je opasnost za sve strukture države
- Političke prijetnje imaju za cilj da unište internu organizacionu sposobnost, nacionalni identitet i institucije države.
- Društvene prijetnje je teško razgraničiti od političkih, ali je bitna njihova osobina da izvire iz samog društva
- Preostale dvije vrste prijetnji su ekonomske i prijetnje životnoj sredini koje je teško razumjeti u bezbednosnom smislu jer je teško odrediti ko je odgovoran za, na primjer, ekonomski pad ili devastiranu životnu sredinu.

Kakva će biti uopšte bezbednosna politika jedne države (vanjska i unutrašnja), zavisi od niza faktora, a posebno se diferenciraju sljedeći:

- Kulturno-istorijsko nasljeđe,
- Geografski položaj

Nacionalna bezbednost se odnosi na djelatnost države kojom ona, u skladu sa svojim ukupnim mogućnostima u sadašnjosti i resursima koje gradi za budućnost, štiti vlastiti integritet, suverenitet, identitet, opstanak i druge vrijednosti i interese. Društvene mogućnosti u svom najširem shvatanju

su uslovljene i kulturnim obilježjima, kao što su tradicija, vrijednosti, vjerovanja, institucije, ali i način života. Kada je riječ o bezbednosti treba imati na umu da nije dovoljno samo odsustvo nekog ili nečeg što nas ugrožava, već se mora živjeti u društvu koje se temelji na pravdi, moralu i kulturi, odnosno društvu koje stalno unapređuje svoje vrijednost.

1.2. Bezbednosna kultura

Bezbednosnom kulturom se može smatrati bezbednosna aktivnost koja izražava spremnost djelovanja i ponašanja u skladu sa stečenim znanjima i vještinama, kao i u skladu sa prihvaćenim vrijednosnim stavovima. Oglada se u prepoznavanju opasnosti, reagovanju na njih izbjegavanjem ili otklanjanjem opasnosti ili upućivanjem na one subjekte koji će profesionalno reagovati i sačuvati ugrožene vrijednosti.

Bezbednosna kultura se može definisati kao skup usvojenih stavova, znanja, vještina i pravila iz oblasti bezbednosti, ispoljenih kao ponašanje i proces, o potrebi, načinima i sredstvima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrijednosti od svih izvora, oblika i nosilaca ugrožavanja bez obzira na mjesto ili vrijeme njihovog ispoljavanja.

U samom sistemu bezbednosti bezbednosna kultura se kao dio funkcije samog sistema bezbednosti može definisati i kao skup neformalnih profesionalnih normi i vrijednosti koje funkcionišu unutar hijerarhijske bezbednosne organizacione strukture, a u funkciji su izvršavanja bezbednosnih zadataka.

“Razumevanje koncepta bezbednosne kulture podrazumevalo bi bezbednosne aktivnosti i ponašanja koji proističu iz odgovornosti i spremnosti delovanja svih subjekata u jednom društvu, u skladu sa stečenim znanjima i vještinama, kao i prihvaćenim vrednostima i vrednosnim orijentacijama, verovanjima i izgrađenim stavovima utemeljenim u datoj kulturi i kulturnom nasleđu.³ Oglada se u načinu na koji se najšire shvata okruženje, ispoljava razumevanje za dinamiku društvenih odnosa (i na pojedinačnom i na širem planu), uočava važnost apsolutne kontrole nad sopstvenim dobrima (načelo suvereniteta), načina na koji se uočavaju i definišu opasnosti, rizici i pretnje, zatim određuju interesi i biraju sredstva ili instrumenti za delovanje. Bezbednosna kultura može se razmatrati i kroz njene unutrašnje i spoljašnje manifestacije. Unutrašnje se odnose na promišljanje bezbednosti ili razvoj ideje o bezbednosti, a spoljašnje na ponašanje u sferi bezbednosti, kao i odnos ili pristup bezbednosti koji se prevashodno odnosi na spremnost i sposobnost da

se odgovori na rizike i pretnje, bilo u materijalnom bilo u duhovnom smislu”²

Prema ovoj definiciji bezbjednosne kulture uočljivo je da se ona određuje u odnosu na ugrožavanje, opasnost ili prijetnje, koji su ključne odrednice za uspostavljanje i razvijanje jednog ovakvog koncepta. Naravno, može se govoriti i o nekim drugim, novim dimenzijama koje se orijentišu prema bogatijem sistemu motivacije za djelovanje, kao što su, na primer, bolji uslovi razvoja i unapređenja odnosa između određenih aktera na međunarodnoj sceni ili unutar države uprkos prisutnim prijetnjama i opasnostima. Takođe, zanimljiva je i dimenzija koja integriše raznorodne društvene elemente i njihove specifične funkcije, kao i potkulture, i njihove različite uloge, obavljajući određene fundamentalne funkcije u procesu humanizacije čoveka i njegovog svijeta.

Dramatične društvene promjene koje u svim sferama ljudske egzistencije, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou tokom poslednjih nekoliko decenija dovele su do stanja u kojem se dešavaju događaji koji imaju značaj za nacionalnu bezbjednost. Osjećaj nesigurnosti koji pritiska čovjeka nikada nije bio jači i pored činjenice da sistem bezbjednosti nikada nije bio jači i razvijeniji. Tradicionalno shvatanje po kojem se država smatra ekskluzivnim nosiocem poslova bezbjednosti je jednostavno napušteno i na sceni imamo transformaciju ka bezbjednosno samoorganizovanom društvu. Država se koncentriše na organizovanje mjera odgovora na snažnije bezbjednosne izazove, a manje opasan prostor se ustupa samoorganizovanom društvu koje treba da se štiti od manje opasnih pojava. Ovakav koncept podrazumijeva koordinisano i povezano djelovanje svih subjekata, bez obzira na značaj prijetnji i stepna ugrožavanja društva. Distribucija dijela odgovornosti na društvo ne znači i samostalno djelovanje, pa stoga govorimo o cjelovitom sistemu bezbjednosti sa definisanim nosiocima. Na taj način se stvara nova kultura bezbjednosti koja ima prvorazredni preventivni značaj i u kojoj učestvuju svi subjekti lokalne zajednice. Bezbjednosna kultura se, prvenstveno, oblikuje na nacionalnom nivou i kao takva bezbjednosna kultura je najdjelotvornija.

“Bezbjednost i kultura su kategorije koje se nužno dopunjuju i grade određeni odnos međuzavisnosti. Ako se kultura definiše kao skup univerzalnih vrijednosti na osnovu kojih čovjek određuje svoj položaj u društvu i svijetu, a bezbjednost kao zaštita i zaštićenost tih vrijednosti, jasne su njihova

povezanost i uslovljenost” (Mijalković-Keserović, 2010:199-200).

Iz prethodnog stava proizilazi da je bezbjednosna kultura ono ponašanje kojim se stvara bezbjednost ili doprinosi njenom jačanju. Dakle, bezbjednosna kultura se može shvatiti kao skup usvojenih stavova, znanja, vještina i pravila iz domena bezbjednosti ispoljenih kao ponašanje i proces o potrebi zaštite i očuvanja ličnih, društvenih i međunarodnih vrijednosti od svih oblika ugrožavanja bez obzira na mjesto, vrijeme i način njegovog ispoljavanja. Bezbjednosna kultura doprinosi definisanju odnosa između subjekta bezbjednosti, kako službi bezbjednosti tako i drugih subjekata i društvenih struktura. Ako je funkcija kulture, uopšte, unošenje reda u društvo, onda je bezbjednosna kultura svakako značajna sa stanovišta unošenja reda u primarnu funkciju bezbjednosti društva. Bezbjednosna kultura zaštite nacionalne bezbjednosti pokazuje stepen izgrađenosti svijesti o referentnim vrijednostima koje država i društvo štite svim raspoloživim resursima.

“Tako bi suštinu bezbjednosne kulture predstavljala svijest o neophodnosti suprotstavljanja pojavama ugrožavanja nacionalne bezbjednosti: otklanjanjem etioloških faktora, samostalnom akcijom protiv aktera ugrožavanja, ukoliko se time ne ugrožava sopstvena bezbjednost ili bezbjednost drugih; blagovremenim alarmiranjem drugih subjekata bezbjednosti koji će spriječiti nastanak štetne posljedice, ublažiti, ukloniti ili onemogućiti razvoj štetne posljedice, kao i što efikasnije revitalizovati napadnute referentne vrijednosti. Očigledno je bezbjednosna kultura mnogome posledica socijalnog i historijskog nasleđa. Istovremeno, nesporan je njen inovativan i kreativan značaj u rješavanju problema na svim nivoima bezbjednosti”. (Mijalković-Keserović, 2010:201-202).

2. IZVORI UGROŽAVANJA BEZBJEDNOSTI

Savremeni sistem bezbjednosti društva predstavlja oblik organizovanja društva u zaštiti njegovih vitalnih vrijednosti. U organizovanju sistema bezbjednosti datog društva, u principu, se polazi od najmanje dva osnovna pitanja koja trebaju dati odgovor koji su to oblici i nosioci ugrožavanja od kojih treba štiti društvo, kao i na koji način elementi sistema trebaju djelovati u cilju ostvarenja osnovnog cilja njegovog uspostavljanja.

Saglasnost o definiciji pojma ugrožavanje ne postoji jer se on različito koristi zbog korišćenja različitih termina koji sa sobom nose i različito viđenje njegove suštine. U krivično-pravnom smislu

² http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-06-Stanarevic.pdf

ugrožavanje znači opasnost koja u većoj ili manjoj mjeri predstavlja mogućnost oštećenja ili uništenja nekog dobra ili vrijednosti. Sociološki posmatrano, ugrožavanje bezbjednosti je vezano za društvene sukobe i protivrječnosti, kao i protivdruštvena ponašanja i njih nije moguće unaprijed odrediti. Pored navedenog, ugrožavanje se može smatrati procesom koji može nastati kao proizvod suprotnih interesa koji se ne mogu ostvariti u isto vrijeme niti se može postići kompromis o načinu uklanjanja sukoba. Ugrožavanje ispoljava uticaj na sve društvene procese, pa je praktično nemoguće u okviru jedne naučne discipline utvrditi teorijsko-metodološke stavove o svim mogućim aspektima ugrožavanja. Nosioци različitih interesa mogu biti subjekti unutar samog društva ili spolja, kao spoljni faktor.

Već posmatrano krivično-pravno i sociološko određnje ugrožavanja društva ne određuju pojam ugrožavanja u cjelini, jer su zanemareni prirodni i tehnički činioci ugrožavanja društva koji nisu zanemarivi. Navedene definicije ne daju odgovor koji obim neke pojave i koliko trajanja je potrebno da bi se to smatralo pojavom ili procesom ugrožavanja.

Uopšte posmatrano, ugrožavanje bezbjednosti postoji uvijek kada se dovodi u pitanje postojanje, ispoljavanje i uživanje onog što je za društvo vrijedno i značajno, odnosno kada se na referentnim vrijednostima javljaju ili se mogu javiti neželjene promjene ili se ne mogu nesmetano uživati. Znači, ugrožavanje bezbjednosti je process, ali i stanje koje je njegova posljedica.

“Geopolitičke promjene u zadnjim decenijama prošlog vijeka su prouzrokovale promjenu mnogih dotadašnjih strategija i politika bezbjednosti i inicirale nove pristupe u bezbjednosnim aspektima, kako u teoriji, tako i u praksi. U narednom periodu geopolitičke promjene će neminovno kreirati novo bezbjednosno okruženje, nove koncepte bezbjednosti i različite konsekvence. Otvoreno je pitanje kako će pojedini faktori uticati na oblik, sadržaj, domet i posljedice novih oblika i rizika.” (Kovačević, u Zbornik 2015:15-16).

Proces globalizacije teče sa svim svojim osobenostima, pozitivnim i negativnim, koji uključuje prijetnje i bezbjednosne izazove globalnog karaktera, kao što je međunarodni terorizam. “Imajući u vidu najavljeni proces globalizacije sa sobom neminovno nosi i odlučne otpore ovom procesu, SAD su se oredijelile za podrivanje i destabilizaciju iznutra “neposlušnih zemalja”. U tom opštem procesu destabilizacije svoje mjesto nalaze i i razne militatne, separatističke kriminogene, fundamentalističke i druge grupe, kao transmisija nasilja prema legalnim

organima vlasti, zarad svojih ciljeva i interesa. Suprotnost između razvijenih i nerazvijenih zemalja je sve veća i izraženija, a to se posebno ispoljava u domenu energetske potreba. U današnje vrijeme SAD troše 25% svjetske proizvodnje nafte.” (Keserović, 2012:410).

Globalni rat protiv terorizma koji su SAD povele nakon 11. septembra, uključivanjem u procese održavanja mira u Avganistanu, Iraku, Libiji, Siriji, Balkanu, izazvao je kotraakcije terorističkih organizacija koje različitim oblicima terorističkih akcija nastoje da utiču na politiku SAD i drugih zemalja antiterorističke koalicije u regionu Bliskog i Srednjeg istoka.

“Po mišljenju stručnjaka sa prestižnog međunarodnog institut za strateške studije iz Londona, borba protiv terorizma koja je započela protivterorističkom operacijom u Avganistanu, invazijom i okupacijom Iraka, akcijama u Pakistanu koje su dovele do ubistva osnivača i vođe Al Kaide, Osame Bin Ladena, intervecijom u Libiji, prijetnjom intervencijom u Siriji, Iranu, Sjevernoj Koreji, tek je otvorila “pandorinu kutiju”, jer je omogućila regrutovanje novih terorista za nove poduhvate koji poprimaju karakter oružanih agresija, ne po angažovanim snagama, koliko po posljedicama koje prouzrokuju po nacionalne bezbjednosne sisteme i njihove vlade. Očiti primjer za to je i teroristički napad u Moskvi, Madridu i Londonu koji svjedoči o reorganizovanosti Al Kaide.” (Keserović, 2012:410).

Globalizacija je učinila da se društva otvaraju, dovela je do uspona individualizma i sve manjeg interesa za probleme društva. To, na određen način, dovodi do pasivnosti pojedinca prema problemima bezbjednosti. S jedne strane, neupitan je i nepodijeljen interes, kako pojedinca, tako i društva da sistem bezbjednosti funkcioniše, dok sa druge strane mogućnost da pojedinac uoči, razumije i adekvatno reaguje na prijetnje je u najmanju ruku, upitna. “Posljedice globalizacije su dalekosežne i dopiru praktično do svih aspekata društvenog svijeta. Pa ipak, s obzirom da je globalizacije nezavršen proces koji po svojoj unutrašnjoj prirodi kontradiktoran, ona proizvodi posljedice koje je teško predvidjeti i kontrolisati. O tom procesu možemo razmišljati i u kategoriji *rizika*. Mnoge promjene do kojih je dovela globalizacija rađaju nove oblike rizika koji se u velikoj mjeri razlikuju od onih koji su postojali u prošlosti. Za razliku od nekadašnjih rizika koji su imali utvrđene uzroke i poznate posljedice, rizicima savremenog doba ne može se odrediti porijeklo niti im se mogu sagledati efekti.” (Gidens, 2007:71-72).

U nedostatku definitivnog odgovora u vezi sa

uzrocima i ishodištima različitih rizika i prijetnji, pojedinac je prinuđen da samostalno donosi odluke o tome koje rizike je spreman da prihvati, što može djelovati vrlo zbunjujuće. Čak i jednostavne odluke, kao što je odluka o tome šta jesti se donose u opštoj zbrci kontradiktornih informacija o pojedinim prehrambenim proizvodima. Slična situacija je i sa vakcinama, kao sredstvu za preventivnu zaštitu od teških bolesti koje mogu imati epidemijske razmjere.

“ Pod uticajem naučno-tehnološkog napretka pojavljuju se novi činiooci u procesu proizvodnje i prometa kao što su informacija, prostor i vrijeme. Dolazi do ekspanzije obrazovanja nevjerovatnih razmjera i dinamike, a broj naučnih organizacija i naučnih radnika raste geometrijskom progresijom. Na taj način obrazovanje izmiče društvenoj kontroli, a mogućnost zloupotrebe znanja, takođe, raste geometrijskom progresijom. Vojna industrija, genetski inženjering i proizvodnja genetski modifikovanih organizama, najava ugradnje čipova u tijelo ljudi sa podacima o svakom čovjeku uvodi nas brzinom svjetlosti u zonu sumraka. Multinacionalne kompanije osvajaju apsolutni monopol na znanje i potčinjavaju ga logici profita i vladanju ljudskim umom, a za to vrijeme škole su izgubile trku sa vaspitanjem o kojem je govorio Lok.” (Barašin, Zbornik 2015:207).

Osnovna funkcija sistema bezbjednosti je preventivna, koja svojim postojanjem i znanjem predstavlja instrument odvratanja neprijateljske i druge kriminalne djelatnosti organizacija, grupa ili pojedinaca. Ako do nepoželjne aktivnosti dođe, sistem mora energično i represivno djelovati, otklanjanjem uzroka opasnosti i eliminisanjem njihovih nosilaca na pravno dozvoljen način.

3. LJUDSKA PRAVA I BEZBJEDNOST

Bezbjednost je jedna od osnovnih ljudskih potreba kao što su neupitna garancija opstanka, napretka i blagostanja, ekonomska sigurnost, humanost i poredak; slobodan život bez straha i teškoća; univerzalno dobro na koje svi imaju pravo, ali i svečano obećanje političkih vođa kojima je bezbjednost ljudi prvorazredna obaveza, najvažniji cilj u unutrašnjoj i spoljašnjoj politici; spremnost da se uspostavi jaka veza između pojedinaca i svijeta, države i građanina.

Stvaranje nove politike nacionalne bezbjednosti je preduslov i okvir za stabilnost u regionu i uključivanje u svjetske tokove. Pitanje kreiranja nacionalne bezbjednosne politike je posebno značajno jer je ono ujedno i dio procesa tranzicije

BiH, kao pokazatelj smjera, tempa i dohvata reforme celokupnog društva. Sa druge strane, kreiranje nacionalne bezbjednosne politike podrazumijeva izbalansiran sistemski pristup, kako prema potrebi za uspešnim i efikasnim eliminisanjem pojava ugrožavanja bezbjednosti, tako i prema očuvanju i unapređenju ljudskih prava i sloboda. Samo na taj način moguće je maksimalno isključiti zloupotrebe, kao što je pravo na privatnost linosti i drugih tekovina opšteg civilizacijskog dostignuća. Nепrestano treba imati u vidu da ljudska prava predstavljaju osnovna moralna prava svih ljudi i da su neophodna za dostojanstven život. Poštovanje ljudskih prava, kao ideal i imperativ, s kraja XX i početka XXI veka, postalo je prirodno povezano sa međunarodnim mirom i bezbjednošću, što ukazuje na novi model koncepta ljudske bezbjednosti. Zbog toga su ova prava univerzalna, neotuđiva, urođena i nedjeljiva. Da bi se ostvarila, ljudska prava moraju da budu identifikovana i kodifikovana u okviru međunarodnog, regionalnog i nacionalnog pravnog sistema. Države i njihove izvršne vlasti moraju imati zakonsku obavezu da ih poštuju prema međunarodnim, univerzalnim i regionalnim standardima, kao i po nacionalnom ustavu i zakonima. Koncept ljudskih prava moraju da brane nezavisni sudovi zakonom propisnim procedurama. Da bi bila efikasna, ljudska prava moraju se inkorporirati u nacionalne zakone, a zakonski elementi prava ne mogu se ignorisati.

ZAKLJUČAK

Glavno obilježje bezbjednosti na početku 21. vijeka je mješavina kontinuiteta i promjena, neizvjesnosti i međuzavisnosti. Dramatične promjene u međunarodnim odnosima, započete rušenjem blokovske podjele svijeta i raspadom Varšavskog pakta, doprinijele su značajnom napretku, ali i brojnim protivrječnostima. Bezbjednosni izazovi u interesno polarizovanom svijetu su u porastu. Kraj „hladnog rata“ donio je promjene u međunarodnim odnosima koje su se najznačajnije odrazile na bezbjednost. Novi pristupi bezbjednosti usmjereni su na širenje stabilnosti, saradnje i bezbjednosnog okruženja, kao glavnih načina za dostizanje i očuvanja nacionalne i globalne bezbjednosti. U najnovijim idejama, u tzv. kooperativnoj bezbjednosti, nacionalna bezbjednost više nije jedini objekt bezbjednosne pažnje, a država nije jedini subjekat. Briga o zaštiti i bezbjednosti jednako se usmjerava na bezbjednost pojedinca, kolektivnu bezbjednost i odbranu, kao i na širenje saradnje u oblasti bezbjednosti. U očuvanju i jačanju bezbjednosti, pored države i njene vojne moći, sve

veći uticaj imaju međunarodne organizacije, nevladine organizacije, pojedinci, kao i drugi subjekti međunarodnih odnosa.

Pronalaženje novih strategija i efikasnih i provodivih programa koji će pravovremeno i efikasno odgovoriti na bezbjednosne izazove, rizike i prijetnje, kao i osposobljavanjesevskih društvenih struktura za život u svijetu koji se konstantno mijenja imperativ je savremenog društva. ■

Literatura

1. Milorad Đorđević, *Sistem bezbednosti, praktikum* Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost, Niš, 2013.
2. Filip Ejodus, *Međunarodna bezbjednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Centar za bezbjednosnu politiku, 2012:25
3. Vojna enciklopedija K-1, VIZ Beograd, 1970
4. Siniša Tatalović, *Koncepti sigurnosti na početku 21. stoljeća*, Međunarodne studije, godina 6, broj 1, 2006.
5. Dragan Simić, *Nauka o bezbednosti: savremeni pristup bezbednosti*, Beograd, Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka, 2002.
6. Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2007.
7. *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci i Evropski defendologija centar, Banja Luka, 2015.
8. Dragomir Keserović, *Sistem bezbjednosti Evropske Unije*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka, Banja Luka, 2012.
9. S. Mijalković-D.Keserović, *Osnovi bezbjednosti*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka, Banja Luka, 2010.
10. D. Vejnović-P. Obrenović, *Defendološki izazovi u međunarodnim odnosima sa pogledom na BiH*, Evropski defendologija centar, Banja Luka, 2017.
11. http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-06-Stanarevic.pdf

Oblici organizovanja kriminalnih grupa i organizacija

Forms of criminal groups and criminal organizations

Sažetak

Danas, mafija predstavlja jedan od najorganizovanih oblika djelovanja organizovanog kriminaliteta, baveći se raznim nelegalnim kriminalnim aktivnostima i unosnim legalnim poslovima u svrhu bogaćenja, ostvarivanja dobiti, ekonomske moći i stvaranja političke moći i društvenog uticaja. Karteli su se nedavno pojavili u rascijepljenim državama - nacijama: u Latinskoj Americi, Nigeriji, postsovjetskoj Rusiji i sl. Ove kriminalne zajednice također imaju različite strukture: kartel, direktniji i unosniji oblik, dominira u Latinskoj Americi; holding, suptilniji oblik, prisutan je kod talijanske ili američke mafije, kod trijada i yakuze. Ipak sve one imaju srodne aktivnosti, mogućnosti prilagodbe i korupcijske kapacitete. Organizovane kriminalne grupe razvrstali smo po zemljama porijekla, napominjući, da ovih grupa ima mnogo više, a mi smo istakli samo najznačajnije, a možemo slobodno reći i najzloglasnije.

Abstrakt

Today, the Mafia is one of the most organized form of organized crime, engaging in various illegal criminal activities and lucrative legal affairs for the purpose of getting rich, generating a profit, economic power and the creation of political power and social influence. The cartels have recently appeared in torn countries - nations in Latin America, Nigeria, post-Soviet Russia, etc. These criminal community also have different structures: a cartel, more direct and more profitable form dominates in Latin America. Holding, a more subtle form, is present in the Italian or American mafia, the Yakuza and the Triads. However they all have related activities, options adaptability and corruption capacity. Organized criminal groups were classified by country of origin, these groups have a lot more, and we have highlighted only the most significant, and we can say freely and the most brutall.

Keywords: organized crime, mafia, cartels, yakuza, triads

1. UVOD

Već se prije nekoliko stoljeća mafija¹ pojavila kao reakcija protiv države - nacije ili carstva; ona je, u želji da se nametne, zaprijetila tradicionalnim lokalnim vlastima. To je najviši oblik strukturiranosti i čvrstine kriminalne organizacije čije su osnovne karakteristike hijerarhijska struktura organizacije, prinuda u održavanju unutrašnje discipline i ostvarivanju interesa, tijesne korupcijske veze sa predstavnicima vlasti.² Danas, mafija predstavlja jedan od najorganizovanijih oblika djelovanja organizovanog kriminaliteta, baveći se raznim nelegalnim kriminalnim aktivnostima i unosnim legalnim poslovima u svrhu bogaćenja, ostvarivanja dobiti, ekonomske moći i stvaranja političke moći i društvenog uticaja. Karteli su se nedavno pojavili u rascijepljenim državama - nacijama: u Latinskoj Americi, Nigeriji, postsovjetskoj Rusiji i sl. Ove kriminalne zajednice također imaju različite strukture: *kartel*, direktniji i unosniji oblik, dominira u Latinskoj Americi; *holding*, suptilniji oblik, prisutan je kod talijanske ili američke mafije, kod trijada i Jakuze. Ipak sve one imaju srodne aktivnosti, mogućnosti prilagodbe i korupcijske kapacitete.³

Analizirajući kriminalne organizacije i način njihovog rada, dolazi se do zaključka da pored različitosti, postoje i zajedničke karakteristike svih kriminalnih organizacija i to:⁴

- tajnost u izvođenju kriminalnih aktivnosti i zaštita vođe od ostalih članova
- dobra organiziranost (subordinacija, nepisana pravila, podjela rada...) očituje se u svim oblicima manipulacije drogom (proizvodnji, pakiranju, označavanju, krijumčarenju, preprodaji, kao i kod pranja ilegalno stečenog novca u legalne finansijske poslove);
- kontinuirani napor da se obezbijedi sprega sa predstavnicima vlasti;
- težnja za ostvarivanjem monopola na određenom prostoru kako bi što lakše sprovodili kriminalne aktivnosti;
- korištenje nasilja i korupcije kao dva osnovna

metoda u postizanju odgovarajućih ciljeva;

- motivacioni faktor usredsređen ka ostvarivanju protupravne imovinske koristi, ugleda i moći;
- različitost u smislu preduzimanja više vrsta kriminalnih djelatnosti pri čemu se koriste sofisticirani metodi savremene nauke;
- povezanost između članova grupe i sa drugim kriminalnim organizacijama, prožeto određenim inicijacijama i ritualima;
- permanentnost postojanja organizacije, profesionalizam, internacionalna dimenzija tj. težnja za ostvarivanjem novih prostora i tržišta.

Istorijski, kulturni i geografski uslovi svakako mogu predstavljati faktor zbližavanja, odnosno razmimoilaženja pojedinih kriminalnih organizacija. Kriminalne organizacije na evropskom prostoru vode porijeklo iz mnogih dijelova svijeta, uključujući zemlje Centralne i Istočne Evrope, Južnu Ameriku, Afriku i Aziju. U razvijenim evropskim državama, u posljednje vrijeme, a posebno od sredine 90-tih godina, posebnim problemom u vezi organizovanog kriminala smatra se njegov internacionalni karakter, pa tako učinioci iz inostranstva i kriminalne grupe igraju istaknutu „ulogu“, u većini bogatih država Evropske unije. To može ilustrovati i slijedeći statistički primjer iz Njemačke, gdje osumnjičeni za krivična djela organizovanog kriminaliteta potiču iz 87 različitih nacija, a pri tom se procjenjuje da multinacionalni organizovani kriminalitet godišnje ostvaruje novčanu dobit koja iznosi više od 100 milijardi američkih dolara. Ova kriminalna udruženja predstavljaju ozbiljnu opasnost za čitavu međunarodnu zajednicu i unutrašnji poredak svake zemlje, pri čemu su postala veoma sofisticirana prilikom vršenja kriminalnih djelatnosti kao i u korišćenju moći i uticaja na održavanju i zaštiti svoje hijerarhije od otkrivanja.⁵

Međunarodni monetarni fond je procijenio da kriminalne organizacije u svijetu godišnje ostvare između 500 i 700 milijardi američkih dolara nelegalnih prihoda. Prije deset godina taj iznos bio je 85 milijardi. Mnogobrojni uslovi doveli su do porasta transnacionalnoga organizovanog kriminaliteta, a među novijim prednjače globalizacija trgovine, tehnologije, saobraćaja, komunikacija, informacionih i finansijskih sistema kao i porast migracija i etničkih mreža.

1 Riječ mafija prema jednom gledištu je arapskog porijekla i označava azil za bjegunce (utočište), dok neki smatraju da je to akronim arapske riječi **tačjaz** koji su upotrebljavali Sicilijanci u borbi Normana. Modly D., Korajlić N., definišu mafiju kao tradicionalno kriminalno udruženje, građeno na tvrdj organizacijskoj osnovi, čiji članovi prijetnjama i upotrebom fizičke snage postižu znatne ciljeve. Modly, D., Korajlić, N. 2002, Kriminalistički rječnik, Centar za kulturu, Tešanj

2 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 74.

3 Quere, X. S. R 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str. 10.

4 Bošković, M., Skakavac, Z. 2008, Organizovani kriminalitet, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, str. 157-159.

5 Radović. N. 2005, Transnacionalne kriminalne organizacije, Zbornik radova "Organizovani kriminalitet - stanje i mere zaštite", Policijska akademija, Beograd, str. 389-406.

Organizovane kriminalne grupe razvrstali smo po zemljama porijekla, napominjući, da ovih grupa ima mnogo više, a mi smo istakli samo najznačajnije, a možemo slobodno reći i najzloglasnije.

2. ITALIJANSKA MAFIJA

Italija je država s dugom tradicijom borbe protiv organiziranih zločinačkih udruženja mafijskog tipa nastalih na njenom tlu. Možemo reći da je mafija država u državi, s vlastitim teritorijima, podanicima, zakonima i oružanim snagama, obučena je da se odupre i najjačim mjerama suprotstavljanja. O mafiji Giorgio Bocca kaže: "Mafijaška se obitelj nikad ne gasi. Zatvorit ćete dvojicu, trojicu, ali obitelj ostaje, pa čak ako i nema dovoljno djece, ona usvaja najsmjelije ljude dajući im svoje kćeri za supruge."⁶ O značaju i snazi mafije govore i ove riječi: "Mafija je velika holding kompanija sa prihodom oko 130 milijardi eura i neto profit u investicijama i fondovima doseže 70 milijardi eura. U Italiji prihod mafije doseže vrijednost od 6% BDP. To znači da svaki dan ogroman iznos novca iz džepova dilera i poslovnih ljudi slijeva se u džepove mafijaša, oko 250 miliona eura dnevno, 10 miliona eura svaki sat, odnosno 160 hiljada eura svaki minut."⁷

Cosa Nostra (Naša Stvar) je kriminalna organizacija kojom se poistovjećuje Sicilijanska mafija, a grad Palermo je mesto odakle se vrši kontrola i rukovođenje svih domaćih i inostranih kriminalnih aktivnosti. U odnosu na ostale kriminalne organizacije, Koza Nostra se odlikuje sistematskom primjenom najrazličitijih sredstava za postizanje cilja, do koga se stiže sa teško uporedivom efikasnošću. Ona je ukorenjena u određenim područjima, noseći svoju kulturu, interese i ideale. Počiva na tri osnovna principa na kojima počivaju i moderne države: narod, teritorija i vlada.⁸ Jedna od bitnih karakteristika Koza-Nostre je to da njeni članovi bivaju od organizacije kažnjeni zbog razloga koji su izvan nje nezamislivi. Bilo čime da pokaže da u nekom trenutku nije dorastao zadatku ili da predstavlja opasnost za organizaciju, to člana najčešće košta glave.⁹ Karakteristično za Cosa Nostru je čvrsto unutrašnje ustrojstvo sa izraženom zapovjednom strukturom. Unutar organizacije članovi su se obavezali da poštuju omertu (zavjet ćutanja). Ukoliko bi neki član povrijedio obavezujući zavjet,

bio bi rigorozno kažnjen. Nerijetko, za povredu zavjeta ćutanja propisana je smrtna kazna¹⁰. Proces selekcije novih članova Cosa Nostre je strog. Članovi ove kriminalne organizacije mogu biti samo najbliži srodnici. Član Cosa Nostre ne može postati lice koje nije rođeno na Siciliji. Kada odluče da djeluju onda nemaju sažaljenja ni u situacijama kada se do cilja dolazi i preko stotinu leševa; Nijedno od njih ne vrši se bezrazložno, samo nasilja radi, već je uvijek povezano sa potrebom da se sačuva organizacija¹¹. Zbog toga je Mafija opasnija čak i od onih kriminalnih organizacija koje su (kao one iz Južne Amerike ili iz Azije) povremeno sklone upotrebi teško objašnjivog divljačkog nasilja, jer su njene akcije plod jasnog kalkulisanja. Iako je osnovni cilj Cosa Nostre da se održi na regionalnom nivou i u Jugoistočnoj Italiji, ona predstavlja ozbiljnu prijetnju za cijelu Evropu, pa i svijet.¹² Talijanska je policija priznala da je Cosa Nostra na Siciliji na svom terenu; na ovom je otoku vlast Rima vrlo često samo privid. Dokaz te kontrole: neiskorjenjiva prisutnost mafije, u svetištu i epicentru mafijaškog sustava u Palermu (oko 700 000 stanovnika) koji broji 66 identificiranih „obitelji”, grupiranih u sedamnaest „mandamenata” ili mafijaških podprefektura.¹³

Smatra se da Cosa Nostru čini više od 180 familija i oko 5000 članova. Danas ona saraduje sa mnogobrojnim kriminalnim organizacijama, prije svega sa turskim, kolumbijskim, kineskim i ruskim.¹⁴ Najpoznatiji sicilijanski mafijaši bili su **Salvatore Toto Rina**, **Tomasso Buscett** koji je postao potkazivač, **Bernardo Provenzano** bjegunac više od 40 godina, **Giovanni Brusca** koji je ubio antimafija istražitelja **Giovannia Falconea**, 1992. godine. Za **Matteo Messina** Denaro se smatra da je sadašnji vodja Cosa Nostre.

'Ndrangheta¹⁵ Sindikat sa sjedištem u Kalabriji,

6 Giorgio, Bocca 1993, L'enfer: enquête au pays de la mafia, Pariz, str. 42.

7 <http://www.sosimpresa.it/news.php?id=5225>. (18/01/2018. 23h)

8 Bošković, M 2003, Transnacionalni organizirani kriminalitet, oblici ispoljavanja i metode suprotstavljanja, Policijska akademija, Beograd, str. 291.

9 Ignjatović, Đ. 1998, **Organizovani kriminalitet - drugi deo**, Policijska akademija, Beograd, str. 114-115.

10 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 84.

11 Možemo navesti primjer ubojstva iz straha od tzv. izdaje, koju navodi <http://www.dw.de/fbi-objavio-rat-mafiji/a-14778042> kada je nekadašnji šef obitelji Gambino angažirao Josepha Watta da ubije Fredericka Weissa, jednog uhićenog člana mafije za kojeg se sumnjalo da suraduje s pravosuđem. Nakon što mu je navodno već iskopao rupu u zemlji, Watts je postavio zasjedu u garaži gdje je pretpostavljao da bi Weiss mogao svrati. Međutim, akcija mu nije uspjela, ali je drugi tim zločinaca ipak uspio likvidirati mogućeg izdajicu.

12 O navedenom govori i činjenica da Sjedinjene Američke države vode veliku borbu u otkrivanju i eliminiranju ovih grupa i njihovih vođa, kao što je akcija januara 2011. godine. Tako <http://www.dw.de/fbi-objavio-rat-mafiji/a-14778042>, izvještava: „U najvećoj akciji svih vremena, FBI je uhitila 130 članova samog vrha mafijaških talijanskih obitelji. Oni se trenutno nalaze na jednom brodu ispred obale New Yorka, a tereti ih se za sva moguća „mafijaška nedjela“.

13 Quere, X. S. R 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str.12.

14 Radović, N. 2005, Transnacionalne kriminalne organizacije, Zbornik radova "Organizovani kriminalitet - stanje i mere zaštite", Policijska akademija, Beograd, str. 389-406.

15 Smatra se da ime potiče od grčke riječi **apa^gadasea**, koja označava hrabrost, lojalnost

na jugu Italije. 'Ndrangheta radi nezavisno od sicilijanske mafije i kontroliše nad 3,5% od ukupnog prihoda Italije kroz iznuđivanja, pranja novca, trgovine narkoticima i drugih ilegalnih operacija. Procijenjeno je da 'Ndrangheta generiše godišnji prihod od oko 53 milijardi €. ¹⁶ 'Ndrangheta je danas organizovana na principu udruženja više mafijaških porodica. Svaka mafijaška porodica ima svoja zakonska pravila koja poštuju njeni članovi. Za ovu kriminalnu organizaciju najčešće se vezuje divlje i nasilničko ponašanje, čija osnovna kriminalna djelatnost se svodi na vršenje otmica, krijumčarenje svih vrsta i preprodaju droga, trgovinu nekretinama, kao i iznuđivanje poslovnih i bogatih ljudi. Ndrangheta često saraduje i obavlja različite poslove sa ostalim kriminalnim organizacijama, naročito sa kolumbijskim. Po jednoj procjeni smatra se da postoji oko 155 'Ndrangheta porodica i u okviru njih oko 6000 članova. ¹⁷ Ndrangheta kriminalni sindikat je aktivan širom svijeta, ali izuzetno rasprostranjen u Kanadi, posebno Torontu. Unutar Ndrangheta gazdi je dat naziv **Capo crimine**, ali za razliku od drugih kriminalnih organizacija, ta osoba nije zaista vođa, on ima relativno mala ovlaštenja da se miješa u porodične osvete i nasilja. Posljednji poznati *Capo crimine* je Domenico Oppedisano. ¹⁸

Camorra je nastala u prvoj polovini 19. vijeka, kada su otpušteni zatvorenici osnovali zločinačku organizaciju tzv. Ulice - Camorre. Središte ove kriminalne organizacije nalazi se u Napulju ¹⁹. Za Camorru je interesantno da često dolazi do sukoba između pojedinih dijelova njene kriminalne organizacije. Osnovna kriminalna djelatnost Camorre zasnovana je na prostituciji, preprodaji droga, iznudi, pljački itd. Tradicionalni poslovi Camorre su sve vrste razbojništva, iznuđivanje novca, kidnapovanje i trgovina ljudima. Danas Camorra najveći dio svog prihoda ostvaruje krijumčarenjem droga, posebno kokaina ²⁰. Unutrašnje ustrojstvo nije zasnovano na čvrstoj disciplini, a na to ukazuje i nepostojanje vođe unutar kriminalne organizacije. Procjena je da postoji oko 111 Camorra porodica. Camorra kriminalnih grupa

ima i u drugim dijelovima Italije, kao i u Holandiji, Njemačkoj, Rumuniji, Španiji, Francuskoj, Škotskoj i Dominikanskoj Republici. Također, Camorra je imala ozbiljne veze sa kriminalnim organizacijama Ruske federacije koje su krijumčarile Rusko naoružanje, pa čak i nuklearne materije. Jedna od važnijih aktivnosti ove kriminalne organizacije danas je pranje novca u Holandiji, Engleskoj i Njemačkoj. ²¹

Nuova sacra corona unita (nova sveta zajednička kruna) je kriminalna organizacija novijeg datuma i ima neke religijske simbole slične Camorri. Smatra se da je nastala povezivanjem sa nekim drugim kriminalnim udruženjima tj. grupama, koje su pripadale Camorri i 'Ndrangheti. Svoju kriminalnu djelatnost bazirala je na području Pulje, čije glavno središte predstavlja grad Bari. Kriminalna djelatnost članova Nuova sacra corona unite uglavnom se odnosi na trgovinu drogom, prevare i lihvarenje ²². Policijski izvještaji i istrage pokazuju da Nuova sacra corona unita ima određene veze sa kolumbijskim i drugim italijanskim kriminalnim grupama, kao i sa ruskim i azijskim kriminalnim organizacijama. Nuova sacra corona unita bavi se i krijumčarenjem migranata. Također, ova organizacija se bavi i trgovinom ljudima, prije svega trgovinom ženama radi seksualne eksploatacije.

3. KOLUMBIJA

Kolumbijski narko-karteli, u odnosu na druge transnacionalne kriminalne organizacije, su organizovane u posebne sindikate tj. kartele. Postavši manje ubojiti i više okrenuti korupciji, oni još uvijek proizvode 80% svjetskog kokaina - a sada i 50% heroina prodanoga u Sjedinjenim Državama. ²³ Osnovne kriminalne djelatnosti kolumbijskih narko-kartela su ilegalna proizvodnja i stavljanje u promet različitih vrsta droga a prije svega kokaina. Pretpostavlja se da skoro cjelokupno snabdijevanje drogom vrši se od strane pripadnika kartela **Medelin i Kali** dva najozloglašenija kartela u Kolumbiji. Strukturu organizacije pojedinih kartela čine osnovne organizacione jedinice - ćelije, koje međusobno nisu povezane, već su podređene šefovskom timu koji rukovodi akcijama, tako da ako policija uspije da otkrije jednu grupu nema trenutne opasnosti da to bude osnova za dalje prodiranje prema vrhu mafijaške organizacije. Kada se dogodi da policija uspije da ubaci u ćeliju svog

16 Guardina izvještava da je 'Ndrangheta zaradila više novca u 2013. godini, nego Deutsche bank ili McDonalds, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/ndrangheta-mafia-mcdonalds-deutsche-bank-study>.

Prema istraživanju koje je proveo Institut za istraživanje Demoskopika, ovaj Sindikat je zaradio ekvivalent od 3,5% ukupnog Društvenog bruto prihoda (DBP) Italije

17 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Banja Luka, str. 85.

18 Uhapšen je u velikoj akciji italijanske policije, u kojoj je iza rešetaka završilo još 303 važnih članova 'Ndranghete, u julu 2011. Godine (<http://www.jutarnji.hr/-ndrangheta---cobanska-hajducija-koja-je-postala-jaca-i-od-cose-nostre/847637/>) (19.01.2018. 13h)

19 Petrović, B., Dobovšek, B. 2007, Mreže organiziranog kriminaliteta, Pravni fakultet, Sarajevo, str. 53.

20 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Banja Luka, str. 85.

21 Radović, N. 2005, Transnacionalne kriminalne organizacije, **Zbornik radova "Organizovani kriminalitet - stanje i mere zaštite"**, Policijska akademija, Beograd, str. 389-406,

22 Bošković, M. 2003, Transnacionalni organizovani kriminalitet, oblici ispoljavanja i metode suprotstavljanja, Policijska akademija, Beograd, 112.

23 Quere, X. S. R. 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str. 24.

čovjeka, ili da uništi cijelu organizacionu kriminalnu jedinicu, uslijed načina nepovezanoga ćelijskog organizovanja, ne postoji mogućnost dobijanja daljih relevantnih informacija u odnosu na hijerarhijski vrh mafije, ili su one svedene na minimum.²⁴

Kartel Medellin nalazi se u istoimenom gradu sjeverno od Bogote, glavnog grada Kolumbije. Zasižno jedna je od najmoćnijih transnacionalnih kriminalnih organizacija u svijetu. Ovaj kartel imao je nekoliko „bosova“, ali najopasniji među njima bio je **Pablo Eskobar Gaviria**.²⁵ Kartelom je upravljao od sredine osamdesetih do 1993. godine kada je ubijen, a 1989., na Forbsovoj listi najbogatijih ljudi na svijetu našao se na sedmom mjestu.²⁶ Njegova lična imovina iznosila je više od tri milijarde dolara. Bio je okrutan, prepreden i arogantan. Formirao je privatnu vojsku, potplaćivao novinare, policajce i sudije. U sukobu koji je vodio protiv države poginulo je na stotine policajaca, sudija i drugih nedužnih ljudi.²⁷ Koliko je bio svirep ukazuje i činjenica da je pokušao ubistvo predsjednika Cesara Gavirije, podmetanjem bombe u avion. Bilans je bio stravičan, poginulo je 110 ljudi.²⁸

Kartel Kali Za razliku od Medellinskog kartela koji se prilično koristio nasiljem, otmicima i ubistvima, Kali kartel je bio veoma oprezan u tom smislu. Ovaj kartel se nalazi u jugoistočnom dijelu zemlje i osnovna mu je djelatnost krijumčarenje droga, prije svega kokaina. Narko kartel „Kali“ vodio je borbu za prevlast sa kartelom „Medelin“, koga je vodio Pablo Eskobar. Poslije Eskobarove smrti 1993. godine „Medelin“ se raspao i „Kali“ je postao najjači narko-kartel u zemlji.²⁹ Na čelu ove organizacije su četvorica bosova, braća **Gilberto i Migel Rodrigez Orehuela, Hoze Santacruz Londono i Pako Herera**.

Sistem funkcioniranja kolumbijskog narko-sustava:³⁰

- paravojne postrojbe ili gerile opskrbljuju seljake (suradnike) sadnicama koke,
- oni proizvode temeljnu smjesu, prva faza prerade,
- kvalificirani kemičari proizvode čisti kokain, druga faza prerade,
- kokain se prodaje „izvoznicima“ specijalistima,
- dobiveni novac povjerava se profesionalnim „peračima“,
- svi čimbenici sustava žive od tog novca i ponovno ga ulažu.

Za razliku od Medellin kartela koji je „vodio rat“ protiv vlade Kolumbije, Kali kartel je pokušavao steći uticaj podmićivanjem i korupcijom. Nekadašnji šef kartela Žilberto je izjavio: „mi ne ubijamo sudije, mi ih kupujemo“, a smatra se da je Migel Orejuela (*Miguel Orejuela*) u jednom trenutku imao preko 2.800 ljudi na platnom spisku, od vladinih zvaničnika do taksista¹⁹³. Jedno od najvažnijih javnih otkrića je pokušaj podmićivanja tokom predsjedničke kampanje Ernesta Sampera, kada je dobio šest miliona dolara od Kali kartela.³¹

4. MEKSIKO

Juarez Kartel je osnovan u 1970. od strane Agilar Guajardo i predat Amado Carrillo Fuentesu u 1993. koji je bio pod tutorstvom svog ujaka.³² Juarez Kartel kontroliše jedan od osnovnih transportnih ruta droge u Ameriku sa milijardama dolara vrijednim ilegalnim isporukama droge godišnje iz Meksika, kontroliše područje oko američko-meksičkog graničnog prelaza El Paso, što je jedan od glavnih puteva za krijumčarenje opojnih droga iz Meksika u Sjedinjene Američke Države. Vjeruje se da je među dominantnijim kriminalnim grupama u krijumčarenju kokaina u Sjedinjene Američke Države. Juarez kartel karakteriše izuzetna okrutnost, a poznat je po odsjecanju glava svojih rivala i nakažanju njihovih leševa, kako bi zastrašio ne samo javnost, već i agencije za sprovođenje zakona, ali i svog najvećeg rivala -Sinaloa kartel.³³

Kartel Tijuana, prema FBI-u dugo vremena uvoznik trećine opojnih droga u SAD, Tijuana Kartel (španski: Cartel de Tijuana ili Arellano – Feliks

24 Bošković, M. 2004, Organizovani kriminalitet i korupcija, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 51.

25 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 91.

26 <http://dalje.com/hr-svijet/forbesovi-milijarderi/307164/>, (14.01.2018. 22h)

27 <http://www.crimeandinvestigation.co.uk/crime-files/pablo-escobar/> (14.01.2018. 23.15h)

28 <http://latinamericanhistory.about.com/bioescobar.htm> (14.01.2018. 23.30h)

29 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story//46880/> (15.01. 2018. 18h)

30 Ibidem

31 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 93.

32 Ibidem

33 Ibidem

Organizacija) je meksički narko kartel sa sjedištem u Tihuani, Baja California. Kartel je opisan kao jedan od najvećih i najnasilnijih kriminalnih grupa u Meksiku. Miguel Angel Feliks Gallardo je osnivač Gvadalajara kartela i uhapšen je u 1989.

Sinaloa kartel je narko-sindikata sa sjedištem u gradu Culiacan, Sinaloa, sa velikim operacijama u Meksičkoj državi Baja Kalifornija, Durango, Sonora i Chihuahua. Kartel je najmoćniji organizovana kriminalna grupa u Meksiku, a prije svega švercuju kokain, heroin, methamphetamine i marihuanu širom sveta. Vođa Sinaloa kartela (*Joaquín Guzmán*) čovjek po imenu *Loera* (El Chapo) postao je najtraženiji čovjek na svijetu i imenovan je za najmoćnijega narko-trgovca na svijetu.³⁴ Magazin Forbes ga je 2013. godine, rangirao kao 55. najmoćniju osobu na svijetu.³⁴ Nakon što je izbjegavao hapšenje više od desetljeća, legendarni šef jednog od najmoćnijih i najkrvavijih svjetskih narkokartela, Joaquin "El Chapo" Guzman, uhapšen je u februaru 2014. godine u gradu Mazatlanu (Mexico).³⁵ Američka DEA³⁶ čvrsto vjeruje da je **Joaquín Guzmán Loera** prevazišao uticaj Pabla Eskobara, kao u 2011 „Godfather of the drug world“. Magazin Forbes ga je 2013. godine, rangirao kao 55. najmoćniju osobu na svijetu.³⁷ Iako je Guzman uhapšen, prema izvještajima DEA, kartel se i dalje širi i kontroliše veliki dio američkog tržišta narkoticima.

Los Zetas Kartel je kriminalna organizacija u Meksiku posvećena uglavnom trgovini drogom, ubistva i druge aktivnosti organizovanog kriminala. Ovaj narko-kartel je osnovan od strane male grupe meksičke vojske specijalnih snaga i dezertera, sada uključuje korumpirane bivše federalce lokalne policajce kao i bivše Kaibiles iz Gvatemale. Ova grupa visoko obučanih specijalaca je prvi put angažovan kao privatno plaćena vojska za zaštitu Gulf kartel u Meksiku³⁸. Poslije hapšenja vođe Gulf kartela, Osiel Kardenas GUILLEN, Los Zetas Kartel preuzima vodeću ulogu u trgovini drogom. Od februara 2010 Los Zetas je postao nezavisan kartel što je dovelo do rata između bivšeg poslodavac Gulf Kartel. Los Zetas na čelu sa Heriberto „El Lazca“ Lazcano se smatraju

se za najnasilniju paravojna grupu od strane Uprave za borbu protiv droga (DEA). Los Zetas Kartel je proširio svoje poslovanje u Italiju sa 'Ndrangheta Kartelom. Najveći narko-kartel u Meksiku postala je grupa Los Zetas, djeluje u 17 od 32 države a koja je potisnula glavne rivale, kartel Sinaloa.³⁹

5. RUSIJA

Iako nema tačnih podataka, smatra se da u Rusiji djeluje oko 300 kriminalnih organizacija i one već djeluju izvan njenih granica. Ruski iseljenici pripadaju najopasnijim granama organizovanog kriminala, jer su mnogi pripadnici nekadašnje Sovjetske armije i tajnih službi koje su bile na prostoru istočne Europe, te tu i dalje ilegalno ostaju i čine važan dio raznih kriminalnih skupina. Ruska mafija je poznata po beskrupuloznoj upotrebi nasilja i prema vani i u samim kriminalnim skupinama, prilikom međusobnih obračunavanja. Ruska mafija obuhvata više dobro organizovanih hijerarhijski strukturiranih i finansijski moćnih organizacija, što joj i daje osnovna mafijaška obilježja. Na čelu kriminalne organizacije nalazi se šef, a ponekad i dva šefa koje na to mjesto biraju članovi kriminalne organizacije. Šefovi se nalaze u okruženju jedne posebne grupe kriminalaca koji se nazivaju "legalni lopovi" i koji su, u neku ruku, kumovi ruske mafije, ali sa nizom karakteristika po kojima se razlikuju od kumova italijanske ili američke mafije. Na hijerarhijskoj ljestvici mafijaške organizacije ispod njih se nalazi grupa kriminalaca spremna da postupi po svakoj naredbi pretpostavljenih, dok su na kraju ljestvice oni koji neposredno izvršavaju sve kriminalne poslove mafije.⁴⁰ Područje kriminalne djelatnosti Ruske mafije kreće se oko prostitucije, droge, trgovine oružjem, nuklearnim supstancama, ukradenim automobilima i dr. Imaju čvrste veze s poljskim, talijanskim, istočnoazijskim i bliskoistočnim kriminalnim udruženjima te veza s kolumbijskim narko-kartelom.⁴¹ Možemo ih razvrstati u četiri kategorije:

- staro sovjetska kriminalna udruženja, pripadnici bivše komunističke strukture s jakim vezama u politici, pomoću kojih ostvaruju svoje ciljeve;
- etnički organizirana kriminalna udruženja imigranta na ruskom području,
- kriminalna udruženja za počinjenje pljački, s ponašanjem sličnim italijanskoj mafiji,

34 <http://www.forbes.com/fdc/> (15.01.2018 21.30h)

35 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/kralj-droge-kako-je-uhvacen-najveci-narkobos-na-svijetu-koji-je-pobjegao-iz-zatvora-u-kosari-za-rublje> (20.01.2018. u 22h)

36 Prema pisanju američkih i svjetskih medija, a koji se pozivaju na izjave američkih agenata uključenih u operaciju, DEA (Drug Enforcement Agency) je potpisala tajni sporazum sa predstavnicima Sinaloa kartela koji su u periodu od 2002. do 2012. godine „nesmetano“ mogli obavljati biznis/posao u zamjenu za informacije o drugim narko-kartelima

37 <http://www.forbes.com/fdc/> (15.01.2018 21.30h)

38 Quere, X. S. R 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str. 25.

39 <http://www.stratfor.com/weekly/mexicos-zetas> (15.01.2018. 20h)

40 Bošković, M. 2004, Organizovani kriminalitet i korupcija, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 52.

41 Quere, X. S. R. 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str. 27.

- kriminalna udruženja okupljena oko utjecajnih pojedinaca u političkom ili javnom životu, specijaliziranih za počinjenje određenih kaznenih djela.

Ruski mafija je također jedna od najprofitabilnijih u svijetu, za Semion Mogilevich se kaže da je tajni milijarder.

Semion Mogilevich je trenutno najprepoznatljiviji kriminalni lider organizovanog kriminaliteta na svijetu.⁴² Mogilevich je imenovan od strane FBI kao 494 bjegunac i stavljen u prvih deset FBI potjernice.⁴³

U najnovije vrijeme se procjenjuje da ekspanzija pojedinih ruskih mafija prijeti destabilizaciji nekih privrednih procesa u okviru zemalja Evropske unije.⁴⁴

6. KINA

Trijada je jedinstveni naziv za sve pripadnike kineskih kriminalnih organizacija. Trijada, tajna organizacija povijesno nastaje iz izvorno plemenitih i opravdanih razloga, kao otpor ugnjetavanju, zaštitarska organizacija siromašnih seljačkih slojeva protiv apsolutističke vlasti dinastije Manču.⁴⁵ Sve do početka 20. vijeka Trijada djeluje kao socijalna i revolucionarna organizacija. Sam naziv trijade predstavlja mistično trojno jedinstvo *neba, zemlje i čovjeka*, što se prikazuje amblemom trokutasta oblika. Sjedište je u Hong Kongu i Trijada danas ima preko 100 000 članova različito brojnih kriminalnih udruženja.⁴⁶

Trijada pokriva sve grane kineskih kriminalnih udruženja na području Tajvana, Hong Konga, Maccaoa, kineskog kopna pa i u zemljama sa brojnim kineskim stanovništvom, kao Malezija, Singapur, SAD i Kanada, odnosno u svim područjima gdje postoje kineske useljeničke zajednice. Trijada je izrazito okrutna, konspirativna, čemu pogoduje jezična i kulturna barijera, služi se karakterističnim načinima komuniciranja (posebni znaci i tradicionalni jezik). Kinesku mafiju karakterizira i zatvorenost zbog koje mali broj pripadnika kriminalnog udruženja zna tko su vodeće osobe, što znatno otežava upotrebu instituta „pokajnika“, jer pripadnici znaju samo ono što je dovoljno i nužno

za obavljanje svog dijela posla, koji ovisi o položaju tih pripadnika na hijerarhijskoj ljestvici. Kineska mafija se prvenstveno bavi, reketarenjem, softversko piratstvo, trgovina pornografskim materijalom, krivotvorenje dizajnerske odjeće.⁴⁷

Poznate skupine trijada:⁴⁸

- *Sun Yee On* („Nova Vrlina i Mir“): Hong Kong, Makao i kineske četvrti u drugim svjetskim gradovima, oko 50.000 članova
- *Sap Sze Wui* ili *14K* („Karat“): Hong Kong i kineske četvrti diljem svijeta, oko 20.000 članova.
- *Wo Chi Tau* ili *Federacija Wo* (Harmonija): okuplja oko 12 skupina diljem svijeta, broje oko 20.000 članova.
- *Chu Luen Pang* („Ujedinjeni Bambus“): Tajvan i kineske četvrti, oko 10.000 članova diljem svijeta.
- *Si Hai Pang* („Banda Četiriju Mora“): Tajvan i kineske četvrti, oko 3000 članova.
- *Tai Huen Tsai* („Veliki Krug“): široki slojevi kineskog društva i kineske četvrti diljem svijeta, broje oko 5000 članova.

Kineski profesor kriminologije Su Đijan ističe da „mafijaški gangovi prijete da ugroze socijalnu stabilnost Kine“, i procijenio je da „u Kini danas ima najmanje milion članova trijada“, optužujući „korumpirane državne službenike i policajce da su omogućili opasnim mafijaškim udruženjima da djeluju širom Kine.“⁴⁹

6. JAPAN

Yakuza (kartaška igra hanafuda - najlošija moguća kombinacija od tri karte 8, 9, 3, na japanskom *ya ku sa*) naziv za japansku mafiju.⁵⁰

Ustroj Yakuze je sličan sicilijanskoj mafiji (poznati su po dva običaja: odsijecanje vrha malog prsta i tetoviranje cijelog tijela), tradicionalni tip organizacije, stroga hijerarhija, zakon šutnje, odanost mafiji, solidarnost među članovima. Središte joj je u Tokiju, a razlog djelomičnom prebacivanju kriminalne djelatnosti Yakuze izvan granica Japana je u djelotvornim zakonima donesenim 90-ih godina prošlog stoljeća. Broje preko 100.000 članova.⁵¹

42 <http://www.skandalozno.com/kriminalni-bosovi-i-narko-gospodari-u-2012-godini/> (18.01.2018. 19h)

43 <http://www.fbi.gov/wanted/topten/semion-mogilevich> (18.01.2018. 21h)

44 Wegner, Petrović, B., Bojanić, N., Korajlić, N. 2004, Balkanski putevi droge i Bosna i Hercegovina, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, str. 155.

45 Modly, D., Korajlić, N. 2008, Kriminalistički rječnik, Tešanj, str. 687.

46 <http://www.secretsofcentral.com/tajnadrustva/obavijeni-tajnom-kineske-trijade/> (14.01.2018.h 18h)

47 Šikman, M. 2011, **Organizovani kriminalitet**, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 100.

48 Quere X.S.R, **Organizirani kriminal**, Zagreb, 2008., str. 51

49 Izvor: vesti.rs, (15.01.2018. 19h)

50 Modly, D., Korajlić, N. 2002, **Kriminalistički rječnik**, Tešanj, str. 742.

51 <http://prolog.rs/Yakuze-article-10503> (15.01.2018. 22h)

Poznate skupine Yakuza su:⁵²

- *Yamaguchi-Gumi*: zapadni Japan, osnovana 1915. godine, oko 38.000 članova i suradnika.
- *Sumiyoshi-Kai*: Tokio i sjeveroistok Japana, osnovana 1918. godine, oko 13.000 članova i suradnika.
- *Inagawa-Kai*: Tokio, veze s političko-finansijskim skandalima, oko 10.000 članova i suradnika

Postoji prešutni dogovor između policije i Yakuza da im se operacije tolerišu tako dugo dok ne budu ozbiljno ugrožavale državni poredak. Predstavnici Yakuza sazivaju u Japanu konferencije za štampu, objavljuju svoje časopise u kome objavljuju svoje aktivnosti.⁵³ Osim u Japanu, ove kriminalne organizacije djeluju i na području Sjeverne i Južne Koreje, Tajlanda, SAD, Filipina i Australije.

7. ALBANIJA

Prema viđenju nekih stručnjaka, *Albanska „mafija“* ili kako je još zovu *Bektašijaskom mafijom*, vrlo brzo bi mogla prerasti u „kolumbijski mafijaški sindrom“, posebna vjera, jezik, pravila, izrazito jaka obiteljska tradicija i hijerarhija, bazirana je na poslušnosti obitelji, tzv. „fisova“, čiji skup čini tzv. „mafijašku lozu“.⁵⁴ Karakteristično je da nema jednog vođu nego je organizacija s većim brojem „kumova“ (česti među-mafijaški obračuni na Kosovu i Metohiji). Albanska mafija kontrolira više od 70 % heroina koji ulazi na zapadnoeuropsko tržište i više od polovine ukupne količine ove droge koja stiže u SAD. Albanski organizovani kriminal je veliki problem u Albaniji, Americi, Evropskoj uniji i drugim oblastima u svijetu. U Albaniji postoji preko 15 kriminalnih klanova koji kontrolišu organizovani kriminalitet. Albanska mafija je poznata po nasilju, mučenju i terorističkim aktivnostima. Oni su konstruirani ogroman kriminalni sindikatu koji je prvenstveno zasnovan oko droge i trgovina oružjem.⁵⁵ Međutim, sindikat učestvuje u širokom spektru kriminalnih preduzeća uključujući i krađe automobila. Slično kao i druge organizovane kriminalne grupe, tipična struktura albanske mafije je krvna. Oni imaju duboku oslanjanje na lojalnost, čast i krvne odnose. Albanski klanovi se obično sastoji od grupe manje od 500 članova. Oni su tajnoviti i malo informacija je poznato o aktuelnim albanskih mafijaških bosova.

U 1980., albanska mafija preselila se u New York i počela da se bori sa Italijanima. Danas je albansko prisustvo veoma očigledno, a došlo je i do dogovora sa drugim kriminalnim sindikatima, koji su pristali da im se sklone sa puta. Rat na Kosovu pribavio je albanskoj mafiji sivu zonu na sjeveru albanskog govornog područja - koja bi trebala biti budući europski „Zlatni trokut.“⁵⁶

Smatra se da „*Kamila*“ narko-kartel predstavlja jednu od pet najjačih mafijaških grupa na svijetu (treću) odmah poslije kolumbijske i talijanske, uz trgovinu drogom, ljudima, prvenstveno ženama i djecom, ali i organima najmlađih.⁵⁷

Izgledi su da su albanske organizovane kriminalne grupe u Italiji preuzele kontrolu krađe automobila. Albanske bande su u velikoj mjeri odgovorni za prostituciju, krijumčarenja imigranata, kao i trgovinu heroinom u Velikoj Britaniji. Oni drže veliko prisustvo u Francuskoj, Švajcarskoj, Kanadi, Belgija, Njemačkoj, Australija. Prema Wikileaks-u, albanski mafijaški klanovi su povezani sa raznim južnoameričkim političarima i bankama.

Ostaje nejasno ko djeluje kao gazda cijele albanske mafije, ali je jasno da je čovjek po imenu Daut Kadriovski jedan od lidera. On je Proslavljeni gazda, jedne od 15 porodica.⁵⁸

8. SRBIJA

U Srbiji postoji pet kriminalnih grupa, koje su izuzetno organizovane i deluju na međunarodnom nivou, pa čak i na više kontinenta. Njihov glavni „biznis“ je krijumčarenje i trgovina narkoticima, ali i proizvodnja droge. U svojim nelegalnim aktivnostima tesno sarađuju sa visokorangiranim „kolegama“ iz inostranstva.⁵⁹ Srbijanska mafija sa svojih 350 članova na Interpolovoj listi, povezana je s aktivnostima krijumčarenja droge, plaćenih ubojstava, reketarenja, namještanja kladenja, kontrole kockarnica i krađa, poznati su po inteligentnim pljačkama s „holivudskim scenarijima“, ali i brzim likvidacijama⁶⁰. Najveći trgovci na veliko *kokaina* iz Južne Amerike u zapadnu Europu (Akcija „Niva“ 2009. Slučaj Darka Šarića). Organizovane su *horizontalno*, bez postojanja stroge hijerarhije u zapovjednom lancu. Odlikuju se visokim stepenom nezavisnosti u

52 Šikman, M. 2011, Organizovani kriminalitet, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 98.

53 Modly, D., Korajlić, N. 2002, Kriminalistički rječnik, Tešanj, str. 742.

54 <http://www.politika.rs/t9405.lt.html> (15.01. 2018. 22.30h)

55 <http://www.skandalozno.com/kriminalni-bosovi-i-narko-gospodari-u-2012-godini> (12.01. 2018. 16h)

56 Quere, X. S. R. 2008, Organizirani kriminal, Zagreb, str. 17.

57 <http://www.politika.rs/t9405.lt.html> (12.01.2018. 16.30h)

58 <http://www.skandalozno.com/kriminalni-bosovi-i-narko-gospodari> (12.01.2018. 22h)

59 Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala, Republika Srbija, ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, 2015

60 <http://interpol.einnews.com/country/serbia> (15.01.2018. 19.h)

njihovim aktivnostima, što indicira na zaključak da se radi o *fleksibilnim i profesionalnim* tipovima kriminalnih organizacija. Srpska mafija posluje u više od deset zemalja uključujući Njemačku, Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija, Francuska, itd. Oni su uključeni u različite aktivnosti kao što su trgovina drogom, krijumčarenje, naručena ubistva, reketi, kockanje i velike krađe. On ima tri glavne grupe pod nazivom Voždovac, Surčin i Zemun koji kontrolišu manjim grupama. Trenutno postoji oko 30-40 grupa koje rade u Srbiji.

*U Europi trenutno operiše 3.600 organizovanih kriminalnih grupa, a i da je od tog broja njih 70% zemljopisno heterogeno i više od 30% djeluje u različitim područjima kriminala, a nova vrsta kriminala ubire profit koristeći trenutnu ekonomsku krizu i sve veću povezanost svijeta putem Interneta.*⁶¹

61 www.europol.europa.eu/ (25.12.2017. 18.30h)

Kako je Europol primijetio 2013. godine, jedna od najvećih opasnosti, kada se radi o borbi protiv mafije, leži u mogućnosti da će se podcijeniti složenost organizovnog kriminaliteta i izvanredne organizacijske vještine zločinaca koji se mogu prilagoditi različitim geografskim i društvenim okruženjima i ponekad izbjeći „vojni nadzor“ predmetnog teritorija u korist „podzemne“ strategije što im omogućuje da zarađuju veliku dobit pri tom ostajući nevidljiv.

Kriminalne organizacije sposobne su iskorištavati u vlastitu korist slobodu kretanja ljudi, roba i kapitala u Europskoj uniji, uz razlike u zakonodavstvima i zakonodavnim tradicijama država članica. ■

Literatura

- Bošković, M 2003, *Transnacionalni organizirani kriminalitet, oblici ispoljavanja i metode suprotstavljanja*, Policijska akademija, Beograd,
- Ignjatović, Đ. 1998, *Organizovani kriminalitet - drugi deo*, Policijska akademija, Beograd
- Giorgio, Bocca 1993, *Lenfer: enquete au pays de la mafia*, Pariz
- Modly, D., Korajlić, N. 2002, *Kriminalistički rječnik*, Tešanj
- Petrović, B., Dobovšek, B. 2007, *Mreže organiziranog kriminaliteta*, Pravni fakultet, Sarajevo,
- Radović, N. 2005, *Transnacionalne kriminalne organizacije*, Zbornik radova "Organizovani kriminalitet - stanje i mere zaštite", Policijska akademija, Beograd,
- Šikman, M. 2011, *Organizovani kriminalitet*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka,
- Quere, X. S. R. 2008, *Organizirani kriminal*, Zagreb
- Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala*, Republika Srbija, ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, 2015
- <http://www.politika.rs/t9405.lt.html>
- <http://www.skandalozno.com/kriminalni-bosovi-i-narko-gospodari>
- <http://interpol.einnews.com/country/serbia>
- www.europol.europa.eu/
- <http://www.skandalozno.com/kriminalni-bosovi-i-narko-gospodari-u-2012-godini>
- <http://prolog.rs/Yakuze-article>
- <http://dalje.com/hr-svijet/forbesovi-milijarderi/>
- <http://www.crimeandinvestigation.co.uk/crime-files/pablo-escobar>
- <http://latinamericanhistory.about.com/bioescobar.htm>

dr. Slaviša Bjelogrić

Obaveze država ugovornica konvencije UN protiv mučenja

State Obligations under the Unconvention Against Torture

Sažetak

Konvencija UN protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kazni propisuje čitav katalog obaveza država ugovornica usmjerenih prema iskorišćenju fenomena mučenja/zlostavljanja, odnosno preduzimanja mjera prema počincima navedene vrste djela zabranjenih međunarodnim pravom ljudskih prava. Rad analizira pojedine odredbe Konvencije kojima su se države ugovornice navedenog instrumenta zaštitile ljudskih prava obavezale na preduzimanje određenih mjera i aktivnosti vezanih za borbu protiv svih pojavnih oblika zlostavljanja.

Ključne riječi: Konvencija UN protiv mučenja, obaveze, države ugovornice

Abstract

The United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment lays down an entire catalog of obligations of the states signatories aiming to eradicate the phenomenon of torture/abuse, and take measures against perpetrators of those actions forbidden under international human rights law. This paper elaborates on a number of provisions of the Convention by which the states signatories to this human rights instrument committed themselves to taking certain measures and activities aimed at combating any manifestation of torture.

Key words: The UN Convention against Torture, obligations, states signatories

UVOD

Sistem ljudskih prava Ujedinjenih nacija obezbjeđuje višestranu zaštitu prava na slobodu od mučenja i drugih oblika zlostavljanja, kako kroz pojedine instrumente zaštite ljudskih prava (obavezujuće i neobavezujuće) tako i kroz razne oblike institucionalne zaštite navedenog prava putem raznovrsnih organa UN. Od posebne važnosti za zaštitu prava na slobodu od mučenja, odnosno zlostavljanja, predstavljalo je usvajanje Konvencije UN protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kazni¹ (u daljem tekstu: Konvencija). Značaj navedenog dokumenta ogleđa se u sljedećem: u obezbjeđivanju

(pravne) definicije pojma mučenja u međunarodnom pravu (koja je bitno uticala na standardizaciju pojma i sastavnih elemenata djela mučenja u međunarodnom pravu i nacionalnim sistemima država članica); u obavezi inkriminisanja djela mučenja i drugih oblika zlostavljanja; u omogućavanju zaštite prava na slobodu od zlostavljanja lica koja se nalaze pod jurisdikcijom država članica Konvencije; u definisanju kataloga obaveza država ugovornica u pogledu prevencije zlostavljanja i procesuiranja počinjenih akata zlostavljanja; u uspostavljanju zabrane prihvatljivosti dokaza dobijenih mučenjem u sudskom postupku; u nemogućnosti korištenja sredstva odbrane (u sudskom postupku) po kome je djelo mučenja izvršeno na osnovu naređenja pretpostavljenih lica; u uspostavljanju univerzalne nadležnosti za procesuiranje

¹ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN 39/46 od 10.12.1984., stupila na snagu 26.6.1987.god

počinilaca djela mučenja (koja onemogućava nekažnjivost istih i stvaranje za njih 'sigurnih zona'); u zabranivraćanja lica u države porijekla u kojima postoji realan rizik od njihovog zlostavljanja; i dr. Rad analizira pojedine dijelove Konvencije koje se odnose na (preuzete) obaveze država ugovornica, kojima su se iste obavezale na preduzimanje određenih mjera i aktivnosti vezanih za borbu protiv fenomena mučenja i drugih pojava oblika zlostavljanja.

OBAVEZE DRŽAVA UGOVORNICA

Konvencija predviđa čitav katalog obaveza na strani njenih država ugovornica. Rad se osvrće na obaveze država ugovornica predviđene članovima 2-4. i 11-16. Konvencije²:

- obaveza preduzimanja opštih mjera usmjerenih na sprečavanje mučenja,
- obaveza inkriminisanja akata mučenja kao krivičnih djela,
- obaveza upoznavanja i informisanja o zabrani mučenja i zlostavljanja,
- obaveza sprečavanja mučenja nad licima lišenim slobode,
- obaveza sprovođenja istrage povodom navoda mučenja,
- obaveza obeštećenja i rehabilitacije žrtava mučenja,
- obaveza nekorišćenja dokaza dobijenih mučenjem,
- obaveza sprečavanja okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja od strane službenih lica.

Obaveza preduzimanja opštih mjera usmjerenih na sprečavanje pojava mučenja je predviđena članom 2.1. Konvencije:

„Svaka država članica preduzima zakonske, administrativne, sudske ili druge djelotvorne mjere, kako bi spriječila izvršenje akata mučenja na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom.“

Obaveza iz navedenog člana ne uključuje samo zabranu mučenja nego je njen cilj i sprečavanje takvih akata putem djelotvornih mehanizama, kako „ ... formalna zabrana nije dovoljna, jer takva djela moraju biti spriječena“ (Burgers, Danelius, 1998). Prirodno, to ne znači da se od država ugovornica može očekivati garancija da na njenoj teritoriji neće doći do pojava mučenja. Pored navedenog, iz

citirane odredbe Konvencije može se zaključiti da se od država ugovornica zahtijeva da se uzdrže od izvršavanja akata mučenja.

U cilju sprečavanja mučenja zadovoljavajuće je da država preduzme odgovarajuće mjere koje imaju karakter djelotvornih. Određivanje vrste i prirode mjera je diskreciono pravo svake države ugovornice. Komitet protiv mučenja UN priznaje da „ ... države članice mogu da izaberu mjere kojima će ispuniti ove obaveze, pod uslovom da su iste djelotvorne i da su u skladu sa ciljem i svrhom Konvencije.“³ Međutim, Konvencija ne sadrži norme koje bi se odnosile na moduse implementacije takvih mjera, pri čemu samo puko usvajanje takvih mjera bez konkretnih pokazatelja njihove djelotvornosti može voditi do sprečavanja ostvarivanja „ ... razumnih rezultata u prevenciji mučenja, koja predstavlja jedan od ciljeva Konvencije“ (Boulesbaa, 1999) te bi prema tome, takva situacija predstavljala povredu Konvencije. Prema mišljenju Komiteta države ugovornice su „ ... dužne da uklone bilo koje pravne ili druge prepreke koje ometaju iskorjenjivanje mučenja i zlostavljanja, kao i da preduzimaju pozitivne efikasne mjere kako bi se obezbijedilo da takva postupanja i ponavljanja istih budu djelotvorno spriječena.“⁴ One takođe imaju obavezu stalnog razmatranja i usklađivanja svojih nacionalnih zakona u skladu sa Konvencijom i sa zaključnim razmatranjima Komiteta i njegovim stavovima u pojedinačnim predmetima. Ukoliko, međutim, usvojene mjere ne doprinesu iskorjenjivanju djela mučenja, Konvencija zahtijeva da one budu revidirane i da se usvoje nove, efikasnije mjere.⁵ Komitet protiv mučenja smatra i da su države ugovornice dužne da usvoje i djelotvorne mjere koje će onemogućiti nosioce javne vlasti i druga lica koja djeluju u službenom svojstvu od direktnog izvršenja, podsticanja, ohrabriranja, saučestovanja ili prihvatanja akata mučenja, te da propust države članice da preduzme date mjere predstavlja povredu Konvencije. Komitet navodi primjer po kome osoblje centara za pritvor u privatnom vlasništvu, djeluje u službenom svojstvu obavljajući državne funkcije ali bez derogiranja prava državnih službenika da nadgledaju i naredbe preduzimanje efikasnih mjera u cilju sprečavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja u takvim ustanovama.⁶ Formiranje nezavisnih nacionalnih tijela sa mandatom nenajavljenih posjeta mjestima u kojima se drže lica lišena slobode se takođe smatra jednom od najefikasnijih

² Obaveze država ugovornica iz članova 5-8. Konvencije (nadležnost i procesuiranje djela mučenja) su predmet analize autora u drugom radu.

³ CAT: General Comment No.2., para.6

⁴ CAT: General Comment No.2., para. 4

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., para.17

mjera date vrste. Ova mjera uključuje i slobodan pristup zatvorskim registrima te drugoj relevantnoj dokumentaciji, intervjuisanje zatvorenika u privatnosti i njihovo podvrgavanje nezavisnom ljekarskom pregledu. Navedene aktivnosti bi imale snažan odvratajući efekat a istovremeno bi omogućile sagledavanje različitih aspekata postupanja prema zatvorenicima i opštih uslova u zatvorima (Nowak, McArthur, 2008). Realizacija Opcionog protokola uz Konvenciju iz 2006.g. će u ovom pogledu predstavljati značajan doprinos implementaciji Konvencije.

Inače, u pravnoj doktrini se ističe da član 2. Konvencije posjeduje 'krovni karakter' kakoisti suštinski uključuje sve ostale specifične obaveze država ugovornica predviđenih drugim odredbama Konvencije (Nowak, McArthur, 2008) - članovi 3-13. i 15. Ovakvo široko tumačenje je prihvaćeno i od Komiteta protiv mučenja u predmetu Guridi, u kome je španski sud proglasio krivim tri policajca za djelo mučenja, osuđujući ih na zatvorske kazne duže od četiri godine i plaćanje znatnog iznosa naknade štete žrtvi, da bi isti kasnije bili pomilovani od strane španske vlade. Komitet je bio mišljenja da je navedeni akt španske vlade bio „ ... suprotan obavezama predviđenim članom 2.1. Konvencije, po osnovu koga država ugovornica mora preduzeti djelotvorne mjere u cilju sprečavanja djela mučenja.“⁷ Komitet u istom predmetu naglašava da „ ... odsustvo odgovarajuće kazne je u suprotnosti sa obavezom sprečavanja djela mučenja.“⁸ Zanimljivo je napomenuti da se u doktrini, u ovom kontekstu govori i o primjeni načela progresivne implementacije (načela karakterističnog za socijalna, ekonomska i kulturna prava) u pogledu zaštite pojedinih elemenata prava na slobodu od zlostavljanja (npr. obaveza permanentnog obrazovanja policijskih službenika u pogledu fenomena zlostavljanja). Prema tom gledištu, pozitivne obaveze država u cilju ostvarivanja određenog ljudskog prava putem implementacija različitih zakonodavnih, administrativnih, sudskih, političkih i drugih mjera su uvijek relativne (Nowak, McArthur, 2008). Međutim, navedeni stav ni u kom slučaju ne smije biti zloupotrijebljen u smislu odugovlačenja sa izvršavanjem preuzetih obaveza država ugovornica osnovom Konvencije.

Obaveza inkriminisanja akata mučenja je predviđena članom 4. Konvencije:

„1. Svaka država potpisnica će osigurati da sva djela mučenja predstavljaju krivična djela u skladu sa sopstvenim krivičnim zakonom. Isto će važiti za pokušaj vršenja mučenja ili za djelo koje počini bilo

koje lice a koje predstavlja saučesništvo ili učestvovanje u mučenju.

2. Svaka država potpisnica će osigurati da se ova krivična djela kažnjavaju odgovarajućim kaznama koje uzimaju u obzir njihovu ozbiljnu prirodu.“

Član 4. Konvencije nedvosmisleno određuje da djela mučenja u pravnim propisima država ugovornica moraju biti predviđena kao krivična djela te da se adekvatno tome moraju i sankcionisati. Dati član predstavlja najvažniju odredbu Konvencije u ostvarenju jednog od osnovnih ciljeva postavljenih Konvencijom, borbe protiv nekažnjivosti mučenja, koja je inače, kako se spominje u literaturi, jedan od najznačajnijih uzroka rasprostranjenosti fenomena mučenja (Nowak, McArthur, 2008). U dijelu pravne literature se navodi, da prema navedenom članu države ugovornice nisu dužne da u svoje propise uvrste krivično djelo mučenja koje odgovara zahtjevima definicije istoga iz člana 1. Konvencije, već da obezbijede da takvo djelo postoji u nacionalnim propisima, te da za njega predvide ozbiljno kažnjavanje. Znači, na državi ugovornici je da u svom krivičnom zakonodavstvu odluči da li da odredi mučenje kao posebno djelo ili da ga eventualno inkorporiše u neka druga krivična djela kao što su zlostavljanje, teško tjelesno povređivanje, prinuda i sl. Najznačajnije je dakle, bez obzira na model inkriminacije, da svi slučajevi koji spadaju pod definiciju člana 1. Konvencije budu obuhvaćeni izabranim modelom (Burgers, Danelius, 1998). Ovakvo shvatanje međutim, nije opšteprihvaćeno u literaturi. Naime, pojedini autori smatraju da je u praksi teško čak i nemoguće pokriti sve elemente predviđene definicijom mučenja iz člana 1. Konvencije bez pune inkorporacije navedenog člana u domaće krivično zakonodavstvo. Pored toga, smatra se da je teško ustanoviti i univerzalnu jurisdikciju za djela mučenja ukoliko ne postoji jasna definicija mučenja koju je obezbijedila Konvencija (Nowak, McArthur, 2008). Spomenute razlike su proizvele i konsekvence u djelovanju Komiteta protiv mučenja u postupcima razmatranja izvještaja država ugovornica o primjeni Konvencije. Komitet je prvobitno oklijevao da zauzme decidan stav u vezi analiziranog pitanja, da bi u skorašnjoj praksi počeo redovno zahtijevati da države ugovornice „ ... inkorporišu u nacionalno pravo krivično djelo mučenja uključujući i definiciju mučenja koja sadrži elemente određene članom 1. Konvencije.“⁹

Navedno pitanje je i od značaja za mogućnost upotrebe pojedinačnih predstavi predviđenih

7 CAT: Guridi v. Spain, Communication No. 212/2002, para. 6.6.

8 Ibid., para. 6.8.

9 CAT: Concluding observations on Italy, UN.Doc.CAT/C/ITA/CO/4, 18 May 2007, para.5

Konvencijom. Tako, ukoliko u predmetima mučenja nacionalnih pravnih sistema u kojima je mučenje definisano kao krivično djelo, državni organi na odgovarajući način ne kazne počinioca takvog djela, žrtva na raspolaganju ima mogućnost podnošenja predstavke povrede člana 4.2. Konvencije. Ali, ukoliko u istoj situaciji, u nacionalnom pravu države ne postoji krivično djelo mučenja, onda žrtvi mučenja na raspolaganju stoji mogućnost prigovora povrede člana 4.1. Konvencije na osnovu člana 22. Konvencije.

Inače, kažnjavanje počinjenog djela mučenja mora biti adekvatno težini djela na osnovu okolnosti slučaja koje se utvrđuju u svakom predmetu posebno te se od država članica očekuje izricanja strogih kazni, proporcionalnih ozbiljnosti djela mučenja. Komitet za ljudska prava se do sada nije specifično izjašnjavao o eventualnom minimumu kazne koja bi bila odgovarajuća za izvršeno krivično djelo mučenja iako postoji individualno mišljenje jednog od članova Komiteta, po kome je zatvorska kazna za takvo djelo u trajanju od šest do dvadeset godina odgovarajuća, s obzirom na ozbiljnost i težinu djela (Inglese, 2001).

Države ugovornice činom prihvatanja Konvencije preuzimaju i obaveze koje se tiču obrazovanja, upoznavanja i informisanja u vezi ostvarivanja prava na slobodu od mučenja. U tom smislu Konvencija u članu 10. predviđa sljedeće:

„1. Svaka država potpisnica je dužna da osigura da obrazovanje i informisanje u pogledu zabrane mučenja, bude u potpunosti uključeno u obuku pripadnika organa reda, bilo da su civilni ili vojni, medicinskog osoblja, službenih i drugih lica koja mogu biti uključena u pritvaranje, saslušavanje ili postupanje prema svakom pojedincu podvrgnutom bilo kom obliku hapšenja, pritvora ili zatvora.

2. Svaka država potpisnica je dužna da uključi ovu zabranu u pravilnike ili uputstva u pogledu dužnosti i funkcija bilo kog od spomenutih lica.“

Obaveze predviđene ovim članom (a u vezisa članom 16. Konvencije) se jednako primjenjuju na mučenje i sve druge oblike zlostavljanja. Dati član je posebno potrebno posmatrati sa aspekta prevencije mučenja. Da bi se ostvarili pozitivni rezultati u složenim i dugotrajnim procesima iskorijenjivanja i sprečavanja mučenja, neophodno je da lica, koja po prirodi svoga posla dolaze u kontakt sa licima lišenim slobode, budu dovoljno obrazovana i informisana u pogledu garancija prava na slobodu od zlostavljanja. Značajna uloga u istim aktivnostima se traži i od strane civilnog sektora i nevladinih organizacija. Navedenim članom se predviđa

obaveza obrazovanja lica u bezbjednosnom sektoru (policije, vojske i drugih bezbjedonosnih organa), medicinskog osoblja (zaposlenog u bezbjednosnim agencijama, mjestima u kojima borave lica lišena slobode uključujući i medicinske ustanove, centre za liječenje narkomana, centre za izbjeglice i sl.) kao i svih drugih lica koja po prirodi posla dolaze u kontakte sa licima kojima je uskraćena sloboda. Značaj obaveze država ugovornica predviđene članom 10. Konvencije generalno se ogleda u sljedećem: a) obaveza edukacije ciljane grupe lica ukazuje na važnost zabrane mučenja i zlostavljanja po kojoj je ista apsolutna i koja važi u svim okolnostima; b) edukovano osoblje mora imati u vidu da je djelo mučenja vrlo ozbiljno krivično djelo za koje su predviđene veoma oštre sankcije, na koje ne mogu uticati činjenice da je djelo bilo naređeno od strane nadređenog lica ili organa vlasti, c) lica koja se obrazuju moraju biti svjesna vlastitih dužnosti da svako djelo mučenja mora biti prijavljeno nadležnim organima u cilju sprovođenja odgovarajuće istrage i d) licima koja se obrazuju moraju biti date relevantne informacije i obezbijedena obuka u vezi načina sprečavanja mučenja odnosno zlostavljanja (Nowak, McArthur, 2008).

Konvencija u članu 11. sadrži još jednu važnu obavezu na strani država članica:

„Svaka država potpisnica je dužna da stalno i sistematski razmatra pravila o saslušanju, uputstva, metode i praksu, kao i odredbe vezane za pritvaranje i postupanje sa licima podvrgnutim bilo kom obliku hapšenja, pritvora ili zatvora, na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom, u cilju sprečavanja bilo kakvih slučajeva mučenja.“

Navedeni član je jedini član u Konvenciji koji eksplicitno spominje pojam 'saslušanje/ispitivanje'. Naime, isti je implicitno spomenut u članu 1. u smislu dobijanja informacije ili priznanja kao svrhepreduzimanja mučenja. Kako praksa pokazuje, u svim situacijama u kojima je došlo do mučenja i zlostavljanja, faza saslušanja je bila najkritičnija. Komitet protiv mučenja tumači navedenu odredbu kao suštinsku garanciju minimalnih prava lica zadržanih u pritvoru prilikom njihovog ispitivanja, na način predviđen članom 10. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, odnosno Standardnim minimalnim pravilima UN o postupanju prema zatvorenim i drugim sličnim instrumentima ljudskih prava. Generalno, obaveze iz člana 11. Konvencije se odnose na opšte pritvorske uslove ali i na posebne radnje postupanja sa pritvorenim i drugim licima lišenim slobode na teritoriji države članice pod njenom jurisdikcijom. Isti član se pored mučenja, primjenjuje i na sve

oblike okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja. Obaveza državnih organa da sprovedu sistematski nadzor nad postupcima ispitivanja kao i nad pravilima koja regulišu status lica lišenih slobode predstavlja njihovu dužnost po kojoj one moraju „... stalno biti u toku sa aktuelnom situacijom“ (Inglese, 2001). Prema mišljenju Komiteta za mučenje, sistematski nadzor iz člana 11. zahtijeva stvaranje djelotvornog i nezavisnog sistema kontrole prigovora pritvorenika/zatvorenika i mogućnost spoljnih i civilnih inspekcija zatvora. Komitet smatra da su države obavezne da vrše kontinuirani nadzor nad pravilima koja se odnose na ispitivanja i procedure pritvaranja i postupanja prema licima koja su pritvorena ili zatvorena. U tom smislu je u više navrata navedeni organ naglasio potrebu pridržavanja Standarda minimalnih pravila UN o postupanju prema zatvorenima. Poznata je i praksa Komiteta po kojoj dati organ u zaključnim razmatranjima preporučuje državama ugovornicama da ustanove „... sistematski i nezavisni sistem nadzora postupaka prema uhapšenim, pritvorenim i zatvorenim licima.“¹⁰

Pregledom prakse Komiteta protiv mučenja u vezi primjene člana 11. Konvencije primjećuje se kontinuirano naglašavanje prava lica lišenih slobode da odmah nakon uskraćivanja slobode stupe u kontakt sa porodicom ili prijateljima, da im se obezbijedi pravna pomoć i asistencija advokata i ukoliko je potrebno i nezavisni ljekarski pregled. Riječ je o najznačajnijim mehanizmima zaštite od mučenja i drugih oblika zlostavljanja koja im stoje na raspolaganju neposredno nakon pritvaranja. U istom mah, Komitet naglašava potrebu što kraćeg perioda zadržavanja lica u pritvoru u cilju sprečavanja njegove prenatrpanosti, gdje upozorava na niz situacija (vezanih za loše pritvorske uslove), koji inače dalje mogu voditi povredi članova 11. i 16. Konvencije: nedostatak adekvatne ventilacije, loši sanitarni uslovi, ponavljanje produžene izolacije, držanje lica bez omogućavanja kontakta sa spoljnim svijetom, boravak muškaraca, žena, odraslih i maloljetnih lica u istim objektima i sl.

Sljedeća obaveza država ugovornica sastoji se u ex officio obavezi sprovođenja istrage povodom navodao počinjenim djelima mučenja i drugih oblika zlostavljanja, koja je sadržana u članu 12. Konvencije:

„Svaka država potpisnica će osigurati da njeni nadležni organi pristupe brzom i nepristrasnoj istrazi kad god postoji osnovana sumnja da je izvršeno

djelo mučenja, na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom.“

Datim članom Konvencije države članice se obavezuju na preduzimanje efikasnih i nepristrasnih istražnih radnji u slučaju postojanja osnovane sumnje da su djela mučenja počinjena na teritoriji pod njenom jurisdikcijom. Praksa pokazuje da je najveći broj djela mučenja i zlostavljanja vršen bez prisustva većeg broja lica, odnosno svjedoka, iza zatvorenih vrata. Odluka o sprovođenju nepristrasne istrage nije diskrecione prirode (Wendland, 2003) jer su organi država ugovornica dužni pokrenuti istragu po službenoj dužnosti odmah po saznanju činjenica koje upućuju na počinjenje mučenja ili zlostavljanja. Istraga se mora sprovoditi bez obzira na (ne)postojanje prigovora. U stvari, žrtva često nije u stanju da podnese prigovor ili se suzdržava od podnošenja istog plašeći se odmazde. Zbog toga, nevažno je od kog izvora saznanje za počinjeno mučenje ili zlostavljanje potiče jer se istraga mora sprovesti ukoliko postoje osnovni sumnje izvršenja djela (Burgers, Danelius, 1998). Takva vrsta istrage mora biti neodložna i nepristrasna. Preduzimanje neodložna istrage je od izuzetne važnosti jer ona može spriječiti dalje (ponovljeno) postupanje takve vrste kao i odmazdu počinitelja. Istovremeno, ona je neophodna i zbog opasnosti nestajanja vidljivih tragova zlostavljanja. Komitet protiv mučenja se do sada nije posebno izjašnjavao o vremenskom periodu u kome bi se istraga trebala sprovesti ali se u više predmeta izjašnjavao u vezi elemenata sadržanih u članu 12. Konvencije. Npr., u predmetu B. Abad, Komitet ističe: „... brzina je od suštinskog značaja, ona osigurava da žrtve ne mogu podvrgnute nastavljanju takvih djela (...) i skorom nestanku tragova fizičkog mučenja i naročito okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja.“¹¹ U istom predmetu Komitet je smatrao da je period od osamnaest dana između izvještaja o počinjenom djelu mučenja i početka istrage bio predugačak. Inače, doktrina smatra da „... neodložna istraga, da bi bila djelotvorna, mora početi nakon nekoliko časova a najviše nekoliko dana od saznanja za sumnju da je djelo mučenja ili zlostavljanja počinjeno“ (Nowak, McArthur, 2008). Pored toga, istraga koja „... polazi od pretpostavke da djelo mučenja ili zlostavljanja nije počinjeno ili koja namjerava da zaštiti osumnjičene službenike, se ne može smatrati nepristrasnom“ (Burgers, Danelius, 1998). U cilju onemogućavanja takve, potrebno je izbjegavati povjeravanje vođenja istrage licima koja imaju bliske profesionalne ili lične veze sa osumnjičenim licima

¹⁰ CAT: Concluding observations on Brazil, UN Doc.A/56/44, 2001, para.120(d)

¹¹ CAT: Blanco Abad v. Spain, Communication No.59/1996, 14 of May 1998, para.8.2

ili koja imaju interes zaštite takvih lica ili jedinica kojima oni pripadaju.

Član 12. nameće i obavezu svim licima koja imaju saznanja o počinjenim aktima mučenja i zlostavljanja takva saznanja ili navode dostave nadležnim organima, bilo u cilju otpočinjanja istrage ili u cilju pomaganja već započete istrage. Pojam 'nadležni organ' iz člana 12. ne pretpostavlja obavezu da istragu mora sprovesti neki nezavisni organ, bilo administrativni ili sudski. Uglavnom je riječ o kompetentnim organima, kao što tužilaštva, sudovi ili institucije i nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava. Bitno je da je riječ o institucijama koje posjeduju odgovarajuća znanja i kvalifikacije u cilju utvrđivanja navoda počinjenog mučenja odnosno zlostavljanja, prirode i počinilaca takvih djela.

Ex officio istraga navoda počinjenog mučenja i zlostavljanja iz člana 12. je dopunjena članom 13. Konvencije po kome se istraga sprovodi i na osnovu zahtjeva žrtava takvih djela:

„Svaka država potpisnica je dužna da osigura da svako lice koje tvrdi da je bilo podvrgnuto mučenju na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom, ima pravo da se žali njenim nadležnim organima i da ti organi brzo i nepristrasno ispituju njegov slučaj. Preduzeće se mjere da se osigura da se podnosiocima žalbe i svjedoci zaštite od svakog rđavog postupanja ili zastrašivanja, zbog podnesene žalbe ili bilo kakve date izjave.“

Navedeni član Konvencije pruža garanciju prava žrtava mučenja i drugih oblika zlostavljanja na podnošenje žalbe. Takvo pravo se pojavljuje u dva oblika: pravo podnošenja žalbe povodom akata zlostavljanja i pravo podnosioca žalbe da zahtijeva neodložno i nepristrasno ispitivanje navoda njegove žalbe. Član 13. ne predviđa postojanje nekog posebnog, formalnog oblika žalbe. Podnosiocu žalbe pripada pravo da navodi žalbe budu ispitani detaljno i sa dužnom pažnjom, što podrazumijeva sprovođenje formalne istrage, koja mora biti neodložna i nepristrasna. Pored toga, nepoznavanje identiteta osumnjičenog ili njegove dostupnosti istražnim organima ne predstavlja formalnu smetnju za sprovođenje ili nastavak istrage. Pravo na žalbu lica lišenog slobode podrazumijeva obavezu lica nadležnih za njegovo zadržavanje, da žalbu proslijede nadležnim organima, koji je moraju ozbiljno i pažljivo razmotriti. Kako iskustvo pokazuje, žrtve se u mnogim slučajevima uzdržavaju od korištenja pomenutog prava, plašeći se daljeg zlostavljanja i odmazde. Zbog toga, član 13. predviđa obavezu uklanjanja mogućnosti takvih rizika. U tom cilju moguće je preduzimanje sljedećih mjera: premještaj

žalioca u drugu instituciju, promjenu odgovornog osoblja, obezbjeđenje prisustva svjedoka daljoj istrazi i sl. Žalbeni postupak predviđa i mogućnost saslušanja svjedoka a u cilju osiguravanja njihove bezbjednosti i objektivnosti njihovog svjedočenja, država članica je dužna da sprovede mjere zaštite svjedoka kao i da onemogući eventualnu odmazdu protiv njih zbog njihovog svjedočenja (Nowak, McArthur, 2008).

Konvencijom suse države ugovornice obavezale i na dužnost obeštećenja i rehabilitacije žrtava mučenja (član 14.):

„1.Svaka država potpisnica je dužna da osigura u svom pravnom sistemu da žrtva mučenja dobije zadovoljenje i da ima ostvarljivo pravo na poštenu i adekvatnu naknadu, uključujući sredstva za što potpuniju rehabilitaciju. U slučaju smrti žrtve koja je uslijedila kao posljedica mučenja, izdržavana lica žrtve imaće pravo na naknadu.“

2.Ovaj član ne isključuje nikakvo pravo na obeštećenje koje bi imala žrtva ili bilo koje drugo lice u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.“

Član 14. Konvencije omogućava žrtvama mučenja ostvarivanje prava na naknadu štete kao i sredstava za njihovu rehabilitaciju. Isti se primjenjuje i u vezi žrtava drugih oblika zlostavljanja kao što je okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje. Navedeni član, iako se ne odnosi na prevenciju mučenja niti na direktno suzbijanje takve pojave, je od veće važnosti za implementaciju Konvencije jer „... pravo na djelotvoran pravni lijek za kršenje Konvencije predstavlja temeljcijele Konvencije, jer bi inače bez takvog prava, zaštita koju pruža Konvencija bila u velikoj mjeri iluzorna.“¹² U teoriji se izdvaja mišljenje po kome se pravo na obeštećenje prvenstveno odnosi na službeno priznanje da je lice u pitanju (žrtva) bilo oštećeno, dok je naknada u osnovi finansijske prirode (Burgers, Danelius, 1998). Međutim, pojedini autori smatraju da finansijska kompenzacija ne predstavlja uvijek odgovarajući pravni lijek, te i kada se odredi, sporna je njena mjera (Rodley, 1989), Sa druge strane se navodi da član 14. Konvencije podrazumijeva ne samo materijalnu naknadu i obeštećenje nego i fizičku, psihološku i socijalnu rehabilitaciju (Inglese, 2001). Ipak, član 14. ne definiše način na koji se naknada obračunava, osim navođenja da ona mora biti pravedna i odgovarajuća, pri čemu je ista različita u svakom pojedinačnom slučaju i zavisi od okolnosti svakog slučaja posebno kao i ličnog poimanja pravde. U svakom slučaju, Konvencija ne propisuje moduse

¹² CAT: Agiza v. Spain, Communication No.233/2003, 20 May 2005, para. 13.6

određivanja oblika obeštećenja i kompenzacije tako da je ovo ostavljeno na diskreciju državama članicama, te načini obeštećenja zavise od ukupnog standarda i ekonomske razvijenosti države u pitanju, kao i prakse nadležnih organa. U tom smislu, pod načinima obeštećenja žrtava zlostavljanja mogli bi se podrazumijevati sljedeći modusi obeštećenja: finansijsko obeštećenje, obezbjeđenje besplatne medicinske njege i rehabilitacije, javno priznanje štete koju je aktom zlostavljanja žrtva pretrpjela, povraćaj u pređašnje stanje i sl.

Navedeni član 14. u drugom dijelu daje mogućnost nasljednicima lica smrtno stradalog od (posljedica) mučenja na ostvarivanje prava na odštetu. U normalnim okolnostima smatra se da takvo pravo pripada supružniku i/ili maloljetnoj djeci žrtve dok ostali članovi porodice žrtve mogu imati ovo pravo pod uslovom da su bili izdržavani od žrtve. Riječ je o samostalnom pravu kojim se nastoji kompenzovati gubitak koji su navedena lica pretrpjela smrću žrtve mučenja i takvo pravo uključuje naknadu kako materijalne tako i nematerijalne štete. Isti član ne određuje načine obračunavanja kompenzacije niti čak sadrži obavezu da ista bude pravedna i adekvatna. Te se i u ovom dijelu pretpostavlja široka diskrecija svake države članice posebno.

Drugi stav člana 14. Konvencije je primjenljiv na moguće situacije u kojima je pravni okvir naknade štete žrtava mučenja predviđen nacionalnim zakonodavstvom države članice širi negoli onaj predviđen Konvencijom, te je moguće dakle, da pojedini pravni sistemi omogućće znatno veći obim naknade štete od okvira iz Konvencije, utvrđenog njenim razložnim tumačenjem. U tom slučaju, nacionalni okvir neće biti ograničen Konvencijom, te će se obeštećenje utvrđivati na osnovu propisa države ugovornice. Međutim, neobavezujuća priroda odluka međunarodnih organizacija kao i nedostatak efikasnih mehanizama implementacije istih ometaju sveobuhvatan obim realizacije ovoga prava. Zbog toga bi bilo potrebno osigurati uporedne mehanizme implementacije i procedure koje bi onemogućavale neizvršenje relevantnih odluka. Istovremeno, implementacija odluka bila bi lakša ukoliko bi konsekvantne odluke organa zaštite ljudskih prava bile sažetije, preciznije i realnije prilikom odlučivanja u vezi modusa i visina reparacija kao i određivanja perioda i drugih pratećih mjera potrebnih za sprovođenje odluka (Echerverria, 2006).

Konvencija protiv mučenja sadrži u članu 15. i zabranu korištenja dokaza dobijenih mučenjem:

„Svaka država potpisnica je dužna da osigura da bilo koja izjava za koju se ustanovi da je data kao

rezultat mučenja ne bude iskorištena kao dokaz u bilo kakvom postupku osim protiv lica optuženog za mučenje kao dokaz da je ta izjava data.“

Član 15. predstavlja dopunski elemenat (apsolutne) zabrane mučenja i korespondira sa garancijom prava na pravično suđenje. U teoriji i u praksi opšteprihvaćeno je shvatanje po kome je izjava dobijena upotrebom mučenja suprotna načelu pravičnog suđenja te je kao takva neprihvatljiva i ne može biti korištena kao valjan dokaz u bilo kome postupku. Pravna doktrina ističe da se zabrana korištenja iznuđenih dokaza isključivo odnosi na one izjave koji su dobijeni aktima mučenja ali ne i na izjave dobijene osnovom drugih oblika zlostavljanja (okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje). Komitet protiv mučenja redovno daje preporuke državama članicama u kojima ih podsjeća na obavezu usvajanja normi koje ne dozvoljavaju upotrebu izjava iznuđenih mučenjem. U primjeni navedenog člana, Komitet smatra da države članice imaju obavezu da „... utvrde da li suizjave koje predstavljaju dio dokaznog postupka pred nadležnim organom bile date upotrebom mučenja.“¹³

Kao što je već ranije napomenuto, mučenje se često preduzima u cilju dobijanja određenih informacija ili priznanja, kao mogućih dokaza u pojedinim postupcima. Ukoliko izjava data upotrebom mučenja ne može biti korištena kao dokaz, onda navedena zabrana predstavlja i indirektan način prevencije mučenja.¹⁴ U svakom slučaju, pravo lica da ne daje izjave koje ga mogu teretiti mora biti garantovano i lice u pitanju mora biti obaviješteno o tome (Wendland, 2003).

Dio člana 15. Konvencije koji se odnosi na izjavu za koju se 'utvrđi da je dobijena mučenjem' u pravnoj doktrini izaziva znatnu pažnju. Samo gramatičko tumačenje navedenog dijela člana navodi na zaključak da u toku krivičnog postupka optuženi mora dokazati da je izjava koju je dao bila iznuđena upotrebom mučenja, što je u uobičajenim situacijama veoma teško dokazati. Na drugoj strani, isto tako jednako je teško dokazati da izjava, koju kao dokaz nude službena lica državnih organa, nije dobijena mučenjem. Zbog toga, bilo koje tumačenje koje uzima u obzir značenje i cilj iz člana 15. Konvencije mora nastojati ostvariti korektnu ravnotežu između legitimnih interesa države i lica protiv koga se dokaz koristi (Nowak, McArthur, 2008). U praksi Komiteta protiv mučenja, teret dokazivanja da li su izjave koje

¹³ CAT: P.E. v. France, Communication No.193/2001, 21 November 2002, para.6.3

¹⁴ Ibid., p.148

se dostavljaju kao dokazna sredstva u toku postupka bile iznuđene ili ne, pada na stranu države.¹⁵

Nadalje, Konvencija u članu 16. predviđa i sljedeću obavezu za države ugovornice:

„1. Svaka država potpisnica će se obavezati da spriječi, na bilo kojoj teritoriji pod svojom jurisdikcijom, druga djela okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja koja ne predstavljaju mučenje na način definisan članom 1., kada takva djela izvrši neko službeno lice ili drugo lice u službenom svojstvu, ili se ta djela vrše uz izričiti ili prećutni nagovor ili pristanak tih lica.

2. Posebno, obaveze sadržane u članovima 10, 11, 12 i 13, mogu se primjenjivati i tako što će se izraz mučenje zamijeniti nekim drugim izrazima koji označavaju okrutne, nečovječne ili ponižavajuće postupke ili kazne.“

Pri tumačenju člana 16. Konvencije važno je napomenuti da u principu, nije moguće razlikovati mjere usmjerene na sprečavanje mučenja od mjera koje se preduzimaju u cilju sprečavanja drugih oblika zlostavljanja (okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja). Zbog toga preventivne

mjere država ugovornica moraju biti usmjerene na prevenciju svih oblika zlostavljanja, kako mučenje predstavlja specifičan oblik okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Razlikovanje između navedenih oblika zlostavljanja je važno i sa drugog aspekta. Naime, države članice su dužne uspostaviti njihovu jurisdikciju nad djelima mučenja te ista procesuirati ili njihove učinioce izručiti (obaveze iz članova 4., 5. i 7. Konvencije), dok takva vrsta obaveze nije predviđena za druge oblike zlostavljanja spomenute članom 16. Konvencije - okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje (Nowak, McArthur, 2008).

Drugi stav člana 16. Konvencije takođe zaslužuje odgovarajuću pažnju. Prema jednom mišljenju, sve obaveze koje predviđa Konvencija se primjenjuju i u odnosu na okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje. Drugo, suprotno i restriktivno mišljenje smatra da se u tumačenju istog ne bi trebalo kretati van okvira postavljenog stavom 2. razmatranog člana. U dosadašnjoj praksi, kako literatura navodi, Komitet UN protiv mučenja nije obezbijedio zadovoljavajući odgovor u vezi datog pitanja (Nowak, McArthur, 2008). ■

Literatura

1. Boulesbaa, A., 1999, *The UN Convention on Torture and Prospects for Enforcement*, Martinus Nijhoff Publishers
2. Burgers, J.H., Danelius, H. 1998, *The United Convention against Torture, A Handbook against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Martinus Nijhoff Publishers
3. Echerverria, G., 2006, *Redressing torture: a genealogy of remedies and enforcement*, Torture, Vol.16
4. Inglese, C., 2001, *The Committee against Torture: An Assessment*, Kluwer Law International
5. Nowak, M., McArthur, E., 2008, *The United Nations Convention Against Torture, A Commentary*, Oxford University Press
6. Rodley, N., 1989, *The International Legal Consequences of Torture, Extra-Legal Execution and Disappearance*, in Lutz, Hannum and Burke (eds.) „*New Directions in Human Rights*“, University of Pennsylvania Press
7. Wendland, L., 2003, *A Handbook on State Obligations under the UN Convention against Torture*, APT, Geneva
8. UN Committee against Torture, 2008, *General Comment No.2, Implementation of Article 2 by States parties*
9. CAT: *Concluding observations on Brazil*, UN Doc.A/56/44, 2001
10. CAT: *Concluding observations on Italy*, UN.Doc.CAT/C/ITA/CO/4, 18 May 2007
11. CAT: *Agiza v. Spain*, Communication No.233/2003, 20 May 2005
12. CAT: *Blanco Abad v. Spain*, Communication No.59/1996, 14 of May 1998
13. CAT: *G.K. v. Switzerland*, Communication No. 219/2002
14. CAT: *Guridi v. Spain*, Communication No. 212/2002
15. CAT: *PE. v. France*, Communication No.193/2001, 21 November 2002

15 CAT: G.K. v. Switzerland, Communication No. 219/2002, para. 6.10

Sandi Dizdarević, mag. / dr.sc. Maid Pajević

Nadzor nad radom istražitelja tužiteljstva prilikom otkrivanja, istraživanja i dokazivanja krivičnih djela ratnih zločina

Supervision of the Prosecutor's Office Investigation in Exploring, Investigating and Showing War Crimes Offenses

Sažetak

Istražitelji tužiteljstva u BiH djeluju kao izrazito mlad institut koji je involviran u zakonodavstvo BiH, s posebnim osvrtom na istraživanje krivičnih djela ratnih zločina. Ovakav rezultat uvođenja istražiteljskih službi u okviru tužiteljstva predstavlja prirodni razvoj postojećeg krivičnog postupka u kojem je ovlaštenje za vođenje istrage u nadležnosti tužiteljstva. Uloga istražiteljskih službi prvenstveno je usmjerena na pružanje stručne pomoći, koordinaciju s policijskim tijelima, te samostalno provođenje istražnih radnji. Osnovna pretpostavka za uspješnost i kvalitetu istrage ovisi prvenstveno o zakonitosti radnji koje istražitelji provode. Kontrolni mehanizam zakonitosti provedenih radnji ostvaruje se kroz nadzor tužitelja nad radom istražitelja koji je zadužen za konkretnu radnju ili cjelokupnu istragu. Rezultati istraživanja ukazuju na značaj istražiteljskih službi koji djeluju pri tužiteljstvima, prezentaciju dobre prakse saradnje, te način provođenja aktivnog i pasivnog nadzora nad radom istražitelja.

Ključne riječi:

tužiteljstvo, istražitelji, nadzor, istraga, istraživanje.

Abstract

Investigators of the Prosecutor's Office in BiH act as an extremely young institute that is involved in the BiH legislation, with particular reference to the investigation of war crimes. Such a result of the introduction of investigative services within the prosecutor's office represents the natural development of the existing criminal procedure in which the authority to conduct the investigation falls under the jurisdiction of the prosecutor's office. The role of investigative services is primarily directed at providing expert assistance, co-ordination with police bodies, and independent investigative actions. The basic prerequisite for the success and quality of the investigation depends primarily on the legality of the actions carried out by the investigators. The control mechanism of the legality of the actions taken is carried out through the supervision of the prosecutor over the work of an investigator who is in charge of a specific action or a full investigation. The research results point to the importance of investigative services in prosecutors' offices, the presentation of good practice of cooperation, and the way of actively and passively supervising the work of investigators.

Key words:

prosecution, investigators, surveillance, investigation, research.

UVODNA RAZMATRANJA

Reforma krivično pravnog zakonodavstva BiH započela je još 2003. godine usvajanjem novih principa, novih zakonskih rješenja, te izmjenama, dopunama i uvođenjem noviteta u sam istražni koncept. Rezultat takve reformacije predstavlja uvođenje jednog od noviteta, prema kojem su izvršene radikalne promjene u samom konceptu vođenja istrage. Usvajanjem novih Zakona o krivičnom postupku u BiH (*u daljem tekstu ZKP BiH*), istraga kao stadijum krivičnog postupka pripala je u nadležnost tužiteljstva, što je suprotno od ranijih zakonskih rješenja. Prelaskom iz jednog sistema vođenja istage koji je na ovim prostorima trajao skoro 50 godina i, usvajanjem novih principa proizveo je niz poteškoća. Poteškoće se prvenstveno prožimaju iz činjenice da reformu pravosudnog sistema nije sinhronizovano pratila i reforma policijsko kriminalističkih službi. Posljedica nesinhronizovanih reformi pravosuđa i policije uslovlila je i otežala prilagođavanja prvenstveno u oblicima saradnje, oblicima nadzora, te mogućnost zajedničkih oblika rada. Za novi koncept istrage Čačković ističe da je: „Rezultat prirodnog razvoja kaznenog postupka u Bosni i Hercegovini, i pored nekih nedostataka, u praksi je pokazao da ima nesumnjive prednosti jer prvenstveno doprinosi efikasnosti kaznenog postupka i omogućava ovlaštenim službenim osobama da daleko brže, jednostavnije i efikasnije preduzimaju potrebne istražne radnje u postupku otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela“. (Čačković, 2011) Jedna od posebnih specifičnosti u procesu prilagođavanja novom konceptu istrage propisanom odredbama ZKP-ova u BiH, proizašla je iz fragmentacije policijskih nadležnosti, odnosno stvaranja policijskih institucija i upravnih organizacija čiji djelatnici su ovlašteni za provođenje istražnih radnji i operativnih mjera. Obrazovanje novih policijskih službi rezultat je stvarne potrebe i preduvjeta prilagođavanja u borbi protiv savremenih oblika kriminaliteta. Pored obrazovanja niza novih policijskih agencija, izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku BiH iz 2009. godine uvodi se institut stručnog saradnika-istražitelja tužiteljstva. Institut stručnog saradnika-istražitelja (*u daljem tekstu istražitelj*) omogućava tužiteljstvu, kao nositelju istražnih ovlaštenja, stručnu pomoć prvenstveno u kreiranju savremenih koncepcija za provođenje istražnih radnji. Institut istražitelja koji rade pri tužiteljstvima ne predstavlja novitet u genezi krivičnog zakonodavstva, jer kao takav prvenstveno se javlja u anglosaksonkom postupku. Kao poseban vid organizacije istražiteljske službe susreće se kroz obrazovanje, i djelovanje *ad hoc* međunarodnih

tribunala i specijalnih komisija za istraživanje pri Organizaciji Ujedinjenih nacija. Prirodni slijed Bosne i Hercegovine i njenog zakonodavstva kao zemlje u kojoj su izvršeni najveći zločini, jeste preuzimanje dijela običaja, prakse i instituta iz Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (*u daljem tekstu MKSJ*). Istražitelji tužiteljstva, uživaju ovlaštenja propisana odredbama ZKP-ova u BiH, i djeluju pod direktnim nadzorom tužitelja. Institut istražitelja tužiteljstva i njegov razvoj posebno je došao do izražaja prilikom istraživanja i provođenja istraga najsloženijih krivičnih djela koji spadaju u Međunarodno humanitarno i ratno pravo, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida. U ovakvoj genezi iskristalizovane su i operacionalizirane zakonske norme koje propisuju institut „nadzora“ nad radom istražitelja. Ovdje se prevashodno misli na nadzor tužitelja nad radom istražitelja tužiteljstva, s tim što će u radu biti prikazan i sistem nadzora tužitelja nad radom ovlaštenih službenih osoba policijskih službi, te zakonske razlike između istražitelja tužiteljstva i istražitelja policije. Uvođenje instituta istražitelj tužiteljstva može se promatrati i kao oblik neposrednog nadzora nad radom policijskih istražitelja. U ovakvoj formulaciji istražitelj tužiteljstva koordinira policijskim istražiteljima, zajedno provode istražne radnje na terenu, direktno nadzire zakonitost radnji te svakodnevno tužitelju prezentuje rezultate urađenog. Rezultati istraživanja satkani i prikazani kroz rad ukazuju na izrazitu efikasnost u uvođenju instituta istražitelja tužiteljstva, osobito u pogledu terenskih operativnih koordinacija i/ili samostalnog provođenja konkretnih radnji, pružanje stručne pomoći tužiteljima u analizama predmetnog događaja i kreiranju i predlaganju savremenih koncepata istraga. Moglo bi se kazati da je uvođenjem instituta istražitelja tužiteljstva napravljena sinergijska veza neophodne saradnje između tužiteljstva kao nositelja istražnih ovlaštenja i policijskih službi kao operacionalizatora propisanih koncepata istrage.

PREDMET RADA

Predmet istraživanja čini „način nadzora“ na koji tužitelj u istrazi vrši kontrolu rada, i zakonitosti rada istražitelja. Predmet istraživanja odvija se u složenoj strukturi zakonskih normi i operacionalizaciji praktičnih djelatnosti istražitelja tužiteljstva u kojima nadzor čini fundamentum kao kauzalna veza i preduvjet zakonitosti. Nadzor tužitelja nad istražnim radnjama i operativnim mjerama koje provode istražitelji provodi se u uslovima propisanim pozitivnim pravnim propisima, kao

i tužiteljsko-polijskom praksom. Način vršenja nadzora kroz analizu i operacionalizaciju zakonskih normi prožima se kroz pravni nadzor, putem neposredne i posredne komunikacije izvješća i drugih dokumenata, te u odnosu na istražitelje tužiteljstva putem „direktnog nadzora“.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja proizilazi iz same strukture naziva rada, i kao takav obuhvata „nadzor“ nad radom istražitelja tužiteljstva. Uvođenjem instituta istražitelj tužiteljstva, kroz zakonsku normu jasno je naznačeno: „stručni saradnici-istražitelji tužiteljstva koji rade po ovlaštenjima tužitelja“, što implicira da se radi o stručnim osobama koji rade u uredima tužitelja, čime se kao rezultat završenog rada ne pojavljuju identični dokumenti u vidu Izvješća o počinjenom krivičnom djelu kao kod službenika policije. Samim tim, s novim institutom razvijala se i nova praksa saradnje, kao i praksa samog nadzora nad zakonitošću rada.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja u radu je utvrđivanje pravnih i stvarnih oblika nadzora tužitelja nad istragom koju provode istražitelji tužiteljstva. U ostvarenju i dolasku do cilja istraživanja prikazat će se skup pravnih propisa koji propisuju nadzor, ali i oblike tj. vrstu nadzora koji su se kroz praksu saradnje između tužitelja i istražitelja tužiteljstva, te između tužiteljstva i istražitelja policije iskristalizovale. Kao krajnji cilj istraživanje je prikaz utvrđenih oblika saradnje koje se javljaju kao „dobra ili kvalitetna“ tužiteljsko-istražiteljska-polijska praksa.

HIPOTEZE I ZADACI

Generalna hipoteza: Uvođenjem u zakonodavstvo instituta istražitelja, omogućeno je stvaranje sinergijske veze između zajedničkog djelovanja istražnog tima, temeljen na principima jasne koordinacione uloge i isti predstavlja svojevrsni nadzor tužitelja nad cjelokupnim istražnim timom koji provodi istražne radnje.

Indikatori: Pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta istražitelja tužiteljstva kojim je propisan djelokrug i zadaci.

Izvedbena hipoteza: Nadzor nad istražnim radnjama koje provode istražitelji tužiteljstva, tužitelj

ostvaruje kroz svakodnevne usmene i pismene akte, po čijoj naredbi predmetni istražitelj postupaju.

Indikatori: Zakonska i podzakonska regulativa, tužiteljsko-istražiteljska praksa.

Sistem varijabli u radu može se postaviti prevashodno kao oblik i način komunikacije u okviru nadzora. Nadzor tužitelja nad istragom, odnosno istražnim radnjama koje sprovode istražitelji shodno naredbi nadležnog tužitelja može varirati. Tako se u praksi mogu javiti apsolutni nadzor nad istragom, kada istražitelji prije i nakon poduzete radnje obavještavaju nadležnog tužitelja. U pravilu, apsolutni nadzor se javlja kod najsloženijih istraga, u koje je tužitelj i istražitelj tužiteljstva involviran u punom kapacitetu, i zajedno sa policijskim istražiteljima čine istražni tim. S druge strane, u praksi se javlja i relativni nadzor, te stoga nezavisna varijabla se javlja u vidu posturadene radnje i obavještavanja. Kod ove vrste nadzora, istražiteljima je dato više slobode i kreativnosti prilikom sprovođenja istražnih radnji. Zavisna varijabla je apriori kvalitativnog karaktera. Nezavisnu varijabu čini norma kojom je regulisana oblast nadzora, propisana Zakonom o krivičnom postupku.

METODE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje će se provesti u okviru teorijske paradigme, čime su i određene metode istraživanja. Kao osnovni metod istraživanja u okviru kvalitativne paradigme koristit će se metod analize sadržaja zakonskih normi, naučno stručne literature, kao i prakse. Metod komparacije biće primjenjen u cilju komparacije načina nadzora nad istražiteljima tužiteljstva u odnosu na istražitelje policijskih službi. Primjenom naučnih metoda u jasnim fazama istraživanja omogućit će se izvođenje jednostavnih zaključaka s ciljem potvrđivanja ili negiranja postavljenih hipoteza i ostvarivanja postavljenih ciljeva u istraživanju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pojam istražitelja

Kriminalističko-istražiteljska praksa koja djeluje pri policijskim službama u BiH, uveliko se razlikuje od prakse evropskih zemalja kada je u pitanju profil istražitelja. Danas u kriminalističko-istražiteljskoj praksi BiH postoje neujednačeni i neprilagođeni standardi sa evropskim i svjetskim po kojima se primaju i zapošljavaju kriminalisti. Većina evropskih

zemalja svoje kriminalističke stručnjake angažira sa fakulteta sigurnosti, kriminalistike, prava, dok naučna istraživanja i praksa u Bosni i Hercegovini je suprotna. (Dizdarević, 2017) Pojam istražitelja koji se bave istraživanje povrede ljudskih prava treba promatrati sa nekoliko temeljnih aspekata: pravnog i kriminalističkog, i užeg koje se odnosi isključivo na istraživanje povrede Međunarodnog humanitarnog prava. Sve tri postavke nalaze se u međusobnoj kauzalnoj vezi i danas je nezamislivo da jedan bez drugog mogu funkcionisati. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH nije predviđao pojam istražitelja tužiteljstva sve do izmjene istoimenog zakona 2009. godine. Prema odredbama Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH, članom 21. tačka g) „ Pod ovlaštenim službenim osobama podrazumjevaju se one osobe koje imaju odgovarajuća ovlaštenja unutar policijskih organa BiH, uključujući Državnu agenciju za istrage i zaštitu, Graničnu policiju, policijske organa nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova u Federaciji, sudske i finansijske policije, kao i carinskih organa, poreskih organa i organa vojne policije BiH, ili u Federaciji BiH. Pod ovlaštenim službenim osobama smatraju se i stručni saradnici, odnosno istražitelji tužiteljstva koji rade po ovlaštenjima tužioca“. Uvođenje termina istražitelj bitno je iz dva razloga, jer se termin istražitelj proistovjećuje sa terminom ovlaštena službena osoba, a s druge strane pravi se jasna pravna distinkcija između istražitelja tužiteljstva i istražitelja-inspektora policije. Prema zakonskoj normativi, istražitelji tužiteljstva ne uživaju identična ovlaštenja kao inspektori policije. Zapravo, jedni i drugi ovlašteni su da postupaju po ovlaštenjima nadležnih tužitelja u smislu poduzimanja mjera i radnji propisanim odredbama Zakona o krivičnom postupku. Istražitelji tužiteljstva nisu policijski službenici, i nisu ovlašteni za primjenu policijskih ovlaštenja propisanih odredbama Zakona o policijskim službenicima. Iz prethodne zakonske odredbe i sadržaja iste evidentno je izjednačavanje termina istražitelj tužiteljstva sa terminom ovlaštena službena osoba, a istovremena pravna distinkcija između istražitelja tužiteljstva i istražitelja policijskih organa. Uvođenje termina istražitelj tužiteljstva je logična zamisao, ukoliko se sagleda cjelokupan sistem pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Sasvim je logično da, ukoliko je zakonom određeno da je tužitelj nosilac istražnih ovlaštenja isti u svom uredu ima pomoćnika, stručnog saradnika za istragu. Pored istražnih ovlaštenja, tužitelji imaju i drugi niz zakonskih obaveza, poput zastupanja optužnice, te ulaganja pravnih lijekova. Iz navedenog se vidi da se institut tužitelja prožima kroz cjelokupan krivični postupak. Uvođenjem termina

istražitelj u Zakon o krivičnom postupku bitan je iz još jednog razloga. Tužitelj kao nositelj istražnih ovlaštenja nije dužan poznavati metodologiju rada policijskih agencija, njihovu stručnost, mogućnost i ekspertize, kao i druge karakteristike. Istražitelj tužiteljstva, prema Zakonu o krivičnom postupku kao i uvjetima za prijem u radni odnos koji proizilaze iz pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji dužni su poznavati istražne koncepte i imati izrazito razvijen sistem obavještajno analitičkih znanja i sposobnosti. Istražitelji koji rade na predmetima ratnih zločina postupaju kao savjetnici, koordinatori, ali i direktni implementatori istražnih radnji. Upravo ovaj zadnji element, pravnom elementu sintetizuje kriminalistički fokus, jer istražitelj kriminalističke struke za razliku od tužitelja koji prema zakonskim rješenjima moraju biti pravnici, imaju daleko više znanja iz domena kriminalistike i njenim srodnim granama koji mogu biti od izuzetne pomoći u procesno pravnom formiranju informacija i tragova u dokaze. Istražitelj tužiteljstva kao vrlo bitna mrežna karika u istraživanju i dokazivanju krivice osumnjičenih bitan je i zbog svog kriminalističkog sadržaja. Prema Modly: „Istražitelj je osoba koja pronalazi, prikuplja, dokumentira i evaluira relevantne činjenice u vezi sa zločinom“. (Modly, 1998) Na strani istražitelja zbog prirodi njegovog posla pretpostavlja se određeno poznavanje pojmova, tehnika i vladanje vještinama. Među najvažnijim vještinama je sposobnost dobre komunikacije s različitim kategorijama osoba. Sposobnost dobre komunikacije i vođenja razgovora predstavlja vještinu jer je istraživanje krivičnih djela, osobito ratnih zločina zapravo rad i komunikacija sa ljudima. Kako ističe Modly, istraživanje istražitelja podrazumjeva sistemsku metodu ispitivanja činjenica koja je više nauka, nego vještina. Istraživanje istražitelja je spoj intelekta, operativnog okvira, logičkog promišljanja, improvizacije i kreativnosti. Svrha istražitelja je da otkrije, procesno pravno oformi informaciju i trag u dokaz, te da isti pravilno dokumentuje. Dokazi, ako su pronađeni i prikupljeni u skladu sa zakonom i pravilima struke, treba da govore sami za sebe i zahtjevaju minimum svjedočenja od istražitelja. Prema mišljenju Dizdarevića (2017, 44) „Istražitelj treba pronaći, procesno-pravno oformiti i donijeti dokaze pred sud, a ne da on “ bude dokaz“. Srednju vezu u pogledu procjene dokaza u pravosudnom sistemu čini tužitelj. Preliminarnu odluku u pogledu da li su pronađeni dokazi dovoljni za podizanje optužnice odlučuje tužitelj. Tužitelj, prema članu 241. stav 1. Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH mora biti uvjeren izvan razumne sumnje da će pronađeni dokazi biti dovoljni da na njima sud donese osuđujuću odluku i počinoca

proglasi krivim. Postavlja se pitanje: zbog čega su istražitelji ratnih zločina specifični u odnosu na druge istražitelje? Prema mišljenju jednog od tužitelja (Groome, 2005) ratni zločini predstavljaju najteža kršenja međunarodnog humanitarnog prava i njihovi počinitelji podložni su krivičnom gonjenju. Kršenjem običaja ratovanja, odnosno zakona koji važe u vrijeme rata, oružanog sukoba, bilo međunarodnog ili nemeđunarodnog, predstavlja najveći domen zla koji pojedinac može učiniti prema drugom. Pitanjem ratnih zločina počinjenim na području ex Jugoslavije bavio se *Ad hoc* međunarodni Trinubal za bivšu Jugoslaviju i Ruandu. Međutim, vremenom, tribunal je dio svoje nadležnosti prenio na državnu BiH, a potom na entitetske i kantonalne sudske vlasti. U to vrijeme, 2004/5. godinu u BiH je već došlo do formiranja Državne agencije za istrage i zaštitu u čijoj nadležnosti se nalaze istrage krivičnih djela ratnih zločina. Postavlja se logično pitanje: zašto se javila potreba za formiranje istražiteljskih odjela pri tužiteljstvima? Naime, prema odredbama člana 4. Zakona o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, (*u daljem tekstu SIPA*) propisano je da je SIPA nadležna za otkrivanje, istraživanje i dokazivanje krivičnih djela iz nadležnosti Suda BiH. Upravo su krivična djela ratnih zločina u nadležnosti Suda BiH. Kako su manje složeni predmeti ratnih zločina, iz nadležnosti Suda BiH prenešeni na nadležnost entitetskim/kantonalnim sudovima, samim tim prestala je nadležnost istražitelja SIPA-e, a istovremeno se javila potreba za istražiteljima pri kantonalnim policijama i/ili tužiteljstvima. Upravo iz tih razloga, ali i drugih došlo je do formiranja istražiteljskih timova ili odjela pri tužiteljstvima. Drugi razlog, ogleda se u činjenici da istražitelji tužiteljstva koji rade na predmetima ratnih zločina rade pod direktnim nadzorom tužitelja, i postupaju po njihovom ovlaštenju u svakoj konkretnoj radnji. Istražitelji tužiteljstva koji rade na predmetima ratnih zločina u pravilu zadužuju se za određeno geografsko područje na kojem rade sprovodeći niz mjera i radnji. Na takav način, omogućena je linijska specijalizacija u smislu poznavanja vojnih postrojbi/formacija, vojne organizacije, dokumentacije, potencijalnih svjedoka i drugih karakteristika. Prema mišljenju Dizdarevića jedna od sposobnosti istražitelja ratnih zločina proizilazi iz: „vrsnog poznavanja unutrašnjih i međunarodnih pravnih propisa. (Dizdarević, 2017) Ovaj kriterij bitan je, jer se prije svega radi o krivičnim djelima blanketnog karaktera, čiji kontekstualni elementi su propisani normama Ženevskih konvencija i dodatnim protokolima“. Kako se veći dio dokaza u predmetima ratnih zločina temelji na iskazima svjedoka gdje razgovori čine prekretnicu u realizaciji i razbijanju laži, u

potpunosti dolazi do izražaja mišljenje Krstića prema kojem: „veoma često sposobnost se ogleda u slušanju“. (Krstić, 2007) Prema Dizdareviću, sposobnost istražitelja prožima se kroz maksimu da: „Istražitelji ratnih zločina, predstavljaju čitače i interpretatore glasova žrtava“. (Dizdarević, 2017) Sposobnost i dovitljivost istražitelja ratnih zločina ogleda se i kroz prizmu provođenja kriminalističkih mjera i procesnih radnji. Razvoj krivično procesnog prava i kriminalistike iskristalisale su se jasne distinkcije između kriminalističkih mjera u odnosu na procesne radnje. Kriminalističke mjere, kao i procesne radnje provode istražitelji različitih policijskih, upravnih i tužiteljskih službi. Prema Modly „na prvom mjestu radi se o tzv. mjerama i radnjama prvog zahvata“. (Modly, 1999) U operativne mjere i radnje prvog zahvata spadaju sve kriminalističke mjere i radnje koje organi unutrašnjih poslova moraju poduzeti na svom području odmah po saznanju za događaj koji ukazuje na postojanje krivičnog djela. Prema Čačkoviću „radnje i mjere koje poduzimaju ovlaštena službena lica mogu se podijeliti na potražne ili neformalne i istražne ili formalne“. (Čačković, 2011) I jedne i druge radnje moraju se poduzimati u skladu sa zakonom, poštujući osnovna ljudska prava i slobode osoba. Razlike koje se javljaju ogledaju se u činjenici da se potražnim mjerama i radnjama traga za počiniteljem, utvrđuje njegov identitet, i rezultat takvih radnji nisu ali mogu biti dokaz. U kriminalističkom smislu, o svim potražnim mjerama sačinjava se službena zabilješka. Istražne ili procesne radnje su sve one radnje koje su propisane ZKP-om, čiji krajnji ishod se ogleda, (ukoliko su provedeni u skladu sa zakonom), u dokaznoj snazi. Pod istražnim radnjama prema Čolić su „radnje uređene procesnim zakonodavstvom tako da zakoni o krivičnom postupku predviđaju krivičnoprocesne radnje i određuju njihovu strukturu, oblik ili formu, način poduzimanja ili vršenja“. (Čolić, 2005) Prema mišljenju autora Priručnika za poduzimanje istražnih radnji, (Antonić, Šikman, Kulić, Peleš, 2009) „nadzor tužitelja je uvijek zakonitosti radnji u istrazi“.

PRAVNI OSNOV NADZORA TUŽITELJA NAD ISTRAGOM

Kao rezultat reformi krivičnog zakonodavstva u BiH iz 2003. godine u konačnici je dovelo do znatnih promjena, s posebnim akcentom na subjekte koji vode istragu, te organe koji učestvuju u operacionalizaciji istražnih radnji. Prema principu akuzatornosti, (ZKP, čl.17) krivični postupak može

se pokrenuti i provesti samo po zahtjevu tužitelja, dok je prema članu 18. ZKP F BiH tužitelj dužan preduzeti krivično gonjenje ako postoje dokazi da je počinjeno krivično djelo, osim ako zakonom o krivičnom postupku nije drugačije propisano. Prema novom zakonskom rješenju, može se kazati da tužitelj ima trostruku ulogu:

- vodi i nadzire istragu,
- podiže i zastupa optužnicu na glavnom pretresu,
- ulaže djelotvorne pravne lijekove.

Iz sadržaja, člana 45. stav 2. tačka a) proizilazi da je tužitelj dužan poduzeti potrebne mjere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog djela i počinitelja, provođenje istrage, rukovođenje i nadzora nad istragom, te upravljanjem aktivnostima ovlaštenih službenih osoba. Ovakva formulacija člana 45. jasno ukazuje da se savremeni krivični postupak sastoji od heurističko silogističkog elementa. Heuristički element proizilazi iz odredbe „otkrivanja krivičnog djela“ i „rukovođenje i nadzor nad istragom, te upravljanje aktivnostima ovlaštenih službenih osoba“. Silogistički element se javlja u dvostrukoj formi, sadržan u činjenici da tužitelj sam može provesti istragu, dok se indirektno prožima pod pojmom nadzora i rukovođenja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba. Na takav način u postupku se osigurava zakonitost procesno pravnog formiranja informacija i tragova koje u krajnjoj instanci služe kao dokaz pomoću kojeg se dokazuje konkretna pravna činjenica. S druge strane, pravilno je tumačenje Jurčevića i Huremagića (2011, 277) prema kojima je: „sada moguće i na temelju raspoloživih informacija o djelu, dokazima i/ili počinitelju sa manjim stepenom vjerovatnoće pokrenuti istragu. Na ovakav način je ukinut predkrivični postupak, koji je pokretan od strane organa unutrašnjih poslova“. Nadzor tužitelja nad radom istražitelja operacionaliziran je kroz član 233. stav 1. ZKP F BiH. Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina, ovlaštena službena osoba je dužna odmah obavjestiti tužitelja i pod njegovim nadzorom preduzeti potrebne mjere da se pronađe učinitelj krivičnog djela, da se spriječi skrivanje ili bjekstvo osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokazi, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku. Iz sadržaja zakonske odredbe jasno se može zaključiti da se radi o aktivnom nadzoru, koji se sastoji u obavještavanju tužitelja i postupanje po uputama tužitelja s ciljem osiguranja zakonitosti u aktivnostima ovlaštenih službenih osoba. Izuzetak,

od prethodnog člana ogleda se u slučajevima opasnosti od odlaganja, i u tom smislu, ovlaštena službena osoba dužna je poduzeti neophodne radnje radi osiguranja dokaza, hvatanja počinitelja i/ili saučesnika. Sadržaj zakonske odredbe nije precizirao rok u kojem ovlaštena službena osoba je dužna obavjestiti tužitelja o poduzetim mjerama i radnjama, što proizilazi iz „o svemu što je poduzeto ovlaštena službena osoba dužna je odmah obavjestiti tužitelja i dostaviti prikupljene predmete koji mogu poslužiti kao dokaz“. (član 233. stav 2.) Ovakav sadržaj norme iskristalisala je pravosudna i kriminalistička praksa. Prema praksi pod terminom „o svemu što je poduzeto ovlaštena službena osoba dužna je odmah obavjestiti tužitelja“ se podrazumjeva obavještavanje postpoduzetih mjera i radnji, odnosno može se smatrati da su ovlaštena službena lica dužna obavjestiti tužitelja odmah „nakon prestanka opasnosti od odlaganja“. Zakonodavac je ostavio i mogućnost pasivnog nadzora tužitelja nad radom ovlaštenih službenih osoba. Na ovakav način data je mogućnost veće slobode u postupanju ovlaštenih službenih osoba s posebnim akcentom na otkrivanje krivičnih djela i njihovih počinitelja. Prema članu 233. stav 3. propisano je: „u slučaju da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje je predviđena kazna zatvora do pet godina, ovlaštena službena osoba je dužna obavjestiti tužitelja o svim raspoloživim informacijama, radnjama i mjerama koje je poduzela najkasnije sedam dana od dana saznanja o postojanju osnovane sumnje da je krivično djelo učinjeno“. Formalizacija principa „obavještavanja“ nalazi se u direktnoj vezi sa principom „nadzora“. Ovlaštena službena osoba prema članu 234. stav 5. dužna je da sve prikupljene izjave i dokaze koji su otkriveni, zajedno sa svim ostalim činjenicama dokumentuje kroz izvještaj i isti dostavi nadležnom tužitelju. Temeljem izvještaja tužitelj procjenjuje postojanje osnovne sumnje za pokretanje istrage, te procjenjuje i utvrđuje valjanost, kvalitet i zakonitost prikupljenih dokaza. U direktnoj vezi sa odredbom člana 233. i postupanju ovlaštenih službenih osoba je odredba člana 234. stav 1. prema kojoj ovlaštena službena osoba o svakoj poduzetoj mjeri i radnji dužna je sačiniti službenu zabilješku ili zapisnik. Prema mišljenju Petrovića, Modly i Korajlića (2004. 61) „službena izvješća ovlaštenih službenih osoba su pismeni akt nadležnom tužitelju o određenom krivičnom djelu i učinitelju tog djela ili samo o krivičnom djelu“. U kontekstu podnošenja izvještaja o počinjenom krivičnom djelu u kriminalističkoj i pravosudnoj praksi se postavlja pitanje: kada su ovlaštene službene osobe dužne podnijeti izvještaj? Naime, ZKP F BiH nije propisao rok u kojem ovlaštena službena lica su

dužna podnijeti izvještaj. Prema Petroviću, Modlyu i Korajliću (2004. 63) „izvješća za krivična djela bila bi pravovremeno podnesena sve dok ne nastupi zastara krivičnog gonjenja“. Za razliku od mišljenja prethodno emanentnih stručnjaka, mišljenja smo da bi rok za podnošenje izvještaja o počinjenom krivičnom djelu trebao se podnijeti u roku od 6. mjeseci od trenutka saznanja za postojanje osnova sumnje, a izuzetno godinu dana. Preporučeni rokovi su više nego dovoljni. Ako je rok za realizaciju mjera i radnji tužitelja nakon donošenja naredbe za provođenje istrage šest mjeseci, onda je ovaj rok sasvim dovoljan i za podnošenje izvještaja od strane ovlaštenih službenih lica. S druge strane, izuzetak od godinu dana svrsishodan je i dovoljan kada su u pitanju složenija krivična djela u kojima se za dokazivanje koriste posebne istražne radnje iz člana 130. ZKP F BiH.

PODZAKONSKI AKTI KOJIM SE OSTVARUJE I POBOLJŠAVA SARADNJA I NADZOR TUŽITELJA NAD AKTIVNOSTIMA ISTRAŽITELJA

Svrha nadzora tužitelja nad istragom ogleda se prevashodno u zakonitom pribavljanju dokaza. U praksi je jako velik broj dokaza koji se mogu javiti kao nezakoniti, odnosno koji su prikupljeni suprotno odredbama zakona o krivičnom postupku. Riječ je, dakle o vrsti dokaza koji postaju neupotrebljivi (*ex lege*) ili koji se mogu javiti kao „plod otrovane voćke“. Autori priručnika za poduzimanje istražnih radnji, (Antonić, Šikman, Kulić, Peleš, 2009) posebno ukazuju na nesvrshodnost nezakonitosti u procesno pravnom formiranju informacija i tragova u dokaze, koji se najčešće javljaju kao:

- Dokazi pribavljeni povredama ljudskih prava i sloboda propisanih ustavom i međunarodnim ugovorima koje je BiH ratificirala,
- Dokazi koji su pribavljeni povredom prava na odbranu,
- Dokazi kojim se povrijeđuje prava na dostojanstvo, ugled i čast,
- Dokazi koji su pribavljeni važnim povredama ZKP-a.

U cilju prevazilaženja praktičnih poteškoća koji za rezultat imaju nezakonitost prikupljenih dokaza, na nivou Federacije BiH donešen je podzakonski akt pod nazivom „Upustvo o postupanju i saradnji

ovlaštenih službenih lica i tužitelja u provođenju radnji dokazivanja u toku istrage“. (*u daljem tekstu Upustvo*) Upustvo je donijeto od strane Federalnog tužiteljstva i policijskih organa u Federaciji tokom 2013. godine. Prema upustvu, odredbe ZKP su detaljno razrađene u pogledu obavještanja ovlaštenih službenih lica o krivičnom djelu, kao i postupanje po ovlaštenjima tužitelja. Temeljem sadržaja odredbi iz upustva, tužitelju kao nositelju istražnih ovlaštenja data je mogućnost da bez obzira na visinu kazne za počinjeno krivično djelo može formirati istražni tim u saradnji sa agencijama za sprovođenje zakona, o čemu će se sačiniti zajednički plan provođenja radnji dokazivanja. U pogledu formiranja zajedničkog istražnog tima, vrlo značajna je funkcija instituta istražitelja tužiteljstva osobito u kreiranju operativnog plana za sprovođenje radnji dokazivanja, kao i u pogledu mehanizma koordinacije rada ovlaštenih službenih osoba. U BiH, tužiteljstva su jedini organ, pored suda koji ima mogućnost donošenja naredbi za realizaciju konkretnih radnji u istrazi. Istražitelj tužiteljstva u tom smislu ima ulogu koordinatora prilikom operacionalizacije radnji dokazivanja. To ne znači da istražitelj tužiteljstva postupa kao nadređeni ovlaštenim službenim licima policijskih agencija, već kao mehanizam veze u implementaciji kontrole zakonitosti provođenja istražnih radnji. Ovakav princip predstavlja svojevrsnu novinu koja se može smatrati domena nadzora nad radom ovlaštenih službenih osoba agencija za sprovođenje zakona.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U radu je naznačen značaj obrazovanja i involviranja instituta „istražitelj tužiteljstva“ u zakonodavni okvir, kojim se isti proistovjećuje sa ovlaštenim službenim osobama agencija za sprovođenje zakona, uz ovlaštenja koja isti uživa shodno Zakonu o krivičnom postupku F BiH. U tom smislu, ukazano je na istorijski put razvoja istražiteljskih službi, pravni osnov istražiteljske službe u okviru tužiteljstva, ovlaštenja i način na koji isti djeluju. U drugom dijelu rada, analizom zakonskih rješenja utvrđeno je i prezentovano da nadzor nad istražiteljima tužiteljstva se može ostvariti u punom smislu, osobito jer je normiran odredbama zakona o krivičnom postupku. Samo pitanje nadzora, ne podrazumjeva ograničenje samostalnosti istražitelja u radu na istraživanju i dokazivanju krivičnih djela već zakonitost provedenih radnji. S druge strane, temeljem odredbi Upustva jasno se može zaključiti da uvođenjem instituta „istražitelj tužiteljstva“ se može svojevrsno smatrati i kao mogućnost aktivnog

i direktnog nadzora nad radom ovlaštenih službenih lica agencija za sprovođenja zakona. U cilju utvrđivanja načina na koji se istražitelji tužiteljstva uključuju u istragu, prema zakonskim odredbama evidentno je da se radi o angažmanu isključivo po naredbi i nadzoru tužitelja. Daljom analizom utvrđen je oblik komunikacije kao vrsta nadzora nad istražiteljem koji je uključen u istragu. Zakonske odredbe ZKP nedvojbeno ukazuju na obavezu obavještavanja, prije i nakon provođenja radnji dokazivanja. Za razliku od policijskih istražitelja, istražitelji tužiteljstva pored pismene korespondencije u svakodnevnoj su usmenoj korespondenciji sa predmetnim tužiteljem. Istražitelji policijskih agencija u pravilu dobijaju naredbu kojom se ovlašćuju za poduzimanja više radnji, dok je praksa da istražitelji tužiteljstva dobijaju „dnevnu naredbu“ kojom se ovlašćuje za rad za konkretnu radnju. U odnosu na ovakvo pravilo postoji izuzetak, prema kojem istražitelji tužiteljstva provode više radnji temeljem jedne naredbe. Međutim, kod ovakvog oblika rada istražitelji tužiteljstva veoma često takvu operacionalizaciju poduzimaju:

- ili sa tužiteljem,
- ili sa stručnim savjetnikom-pravnikom koji ima status pomoćnika tužitelja,
- ili samostalno.

U pogledu formiranja zajedničkih istražnih timova uloga istražitelja tužiteljstva ogleda se višestruko. Imajući u vidu da su istražitelji tužiteljstva osobe kriminalističkog ili pravnog zanimanja sa izraženim poznavanjem istražnih procedura i obavještajnih metoda nedvojbeno se može zaključiti da je njihova posebnost u kreiranju istražnih metoda. Kao druga značajna funkcija ogleda se u samoj koordinaciji prilikom operacionalizaciji istražnih radnji poduzetih od strane istražitelja policijskih službi i agencija. Uloga istražitelja tužiteljstva u ovakvoj konstalaciji ogleda se na način da djeluje kao produžena ruka tužitelja putem koje se vrši aktivni nadzor, koordinira između više različitih policijskih agencija i direktno je uključen u provođenje istražnih radnji. ■

Literatura

1. Antičić, V., Šikman, M., Kulić, D., Peleš, R. (2009). *Preduzimanje radnji dokazivanja u istrazi pod nadzorom tužitelja i zakonitost pribavljenih dokaza*, Sarajevo.
2. Čačković, D. (2011). *Položaj i uloga ovlaštenih službenih osoba u bosanskohercegovačkom kaznenom postupku*, Zagreb.
3. Čolić, S. H. (2005). *Krivično procesno pravo-krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Sarajevo.
4. Dizdarević, S. (2017). *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u BiH*, Mostar.
5. Dizdarević, S. (2017). *Kriminalisti i policija, obim i intezitet zapošljavanja dipl.kriminalista i kriminalista u kantonalne policijske službe*, Mostar.
6. Groome, D. (2001). *Priručnik za istražitelje povrede ljudskih prava*, Sarajevo.
7. Jurčević, M., Huremagić, R. (2009). *Uloga tužitelja u istrazi sa posebnim osvrtom na nadzor tužitelja*, Sarajevo.
8. Modly, D. (1999). *Metodike istraživanja razbojništva*, Sarajevo.
9. Modly, D., Petrović, B., Korajlić, N. (2004). *Uvod u kriminalistiku*, Sarajevo.
10. UNICRI. (2009). *Priručnik o razvijenim sudskim praksama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, Sarajevo.
11. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH. ("Službene novine F BiH", br. 9/09, od 11.02.2009.g)
12. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine F BiH“, br. 03/03),
13. Zakon o drzavnoj agenciji za istrage i zaštitu
14. Upustvo o postupanju i saradnji OSL-a i tužioca u provođenju radnji dokazivanja u toku istrage, od 25.10.2013. godine

Envera Bičo

Suprostavljanje internetskoj prodaji opojnih droga u Bosni i Hercegovini

Countering internet sale of narcotics in Bosnia and Herzegovina

Sažetak

Neovlašteni promet opojnim drogama predstavlja krivično djelo koje predstavlja širok dijapazon inkriminiranih radnji. Neovlašteni promet opojnim drogama međunarodnom nivou predstavlja jednu od najzastupljenijih aktivnosti organizovanog kriminala. Samo istraživanje obuhvata elaboraciju teorijsko-empirijskih postulata koji se odnose na same karakteristike neovlaštene trgovine opojnim drogama putem Interneta i modalitete suprotstavljanja pomenutim oblicima kriminaliteta na području Evropske unije. Osim toga, u toku istraživanja radilo se na definisanju osnovnih pojmova koji se odnose na internetsku prodaju opojne droge kao i sami oblici izvršenja ovog krivičnog djela, te načini suprotstavljanja ovom vidu organizovanog kriminala. Generalni cilj rada odnosno ovog istraživanja jeste da se predstave karakteristike suprostavljanja internetskoj prodaji opojnih droga u Bosni i Hercegovini kroz prizmu kriminalističke prakse Državne agencije za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, te da se podaci do kojih se dođe uporede sa postojećom kriminalističkom praksom pojedinih država Evropske unije. Također, cilj ovog rada jeste i proširivanje postojećih naučnih spoznaja o suprostavljanju internetskoj prodaji opojnih droga, te navođenje konkretnih prijedloga za unapređenje kriminalističke prakse u Bosni i Hercegovini, što će ujedno predstavljati i društveni doprinos ovog rada. Rezultati istraživanja pokazuju da ova vrsta krivičnog djela, odnosno neovlašteni promet opojnim drogama putem Interneta nije zastupljen na području Bosne i Hercegovine. Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) ističe da ne postoji ni jedno krivično djelo ove vrste, a da se desilo u Bosni i Hercegovini, već da isključivo postoje samo određene operativne informacije, te da nisu

provedene nikakve kriminalističke istrage koje se odnose na ovaj tip organizovanog kriminala.

Gljučne riječi:

Neovlašten promet opojnim drogama, kompjuterski kriminalitet, deep web, dark web, TOR, bitcoins.

Abstract

Illicit Trafficking in Narcotic Drugs is a criminal offense that represents a wide range of incriminated actions. The criminal offense of Illicit Trafficking in Narcotic Drugs is made by any person who makes unauthorized international sale or transfer, or offers for sale or for sale, buys, holds, transports or transfers, or mediates in international sales or purchases, sends, supplies, imports, exports or otherwise. It makes unauthorized use of international substances or preparations that have been proclaimed narcotic drugs by regulation. Unauthorized trafficking in narcotic drugs at international level represents one of the most prominent activities of organized crime. Illicit trafficking of drugs through the Internet takes place mainly in the part of the Internet space, which is called the Deep Web. The very concept of Deep Web includes everything that Google and other internet search engines do not crawl. Based on this, the Deep web represents an online content that can only be accessed with a certain form of authentication. In addition to the Deep Web site, in the context of computer criminality, the term Dark Web also appears. The dark web is a small amount of content on the Deep Web that serves to promote or distribute illegal activities.

Keywords:

Illicit Trafficking in Narcotic Drugs, Computer Crime, deep web, dark web, TOR, bitcoins.

1. UVOD

Zloupotreba opojnih droga predstavlja socio-medicinski problem koji uključuje negativne posljedice kako za pojedinca i porodicu, tako i za društvenu zajednicu u cjelini. S tim u vezi, može se reći da je u uvjetima savremenog društvenog i tehnološkog razvoja, na ilegalnom narko tržištu evidentna velika potražnja za opojnim drogama, usljed čega dolazi do ekspanzije različitih oblika neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga. Problem konzumiranja opojnih droga, koji je usko vezan za problem stavljanja u promet opojnih droga, u značajnoj mjeri ugrožava zdravlje unutar društvenih zajednica i stoga primarno zahtijeva adekvatnu reakciju organa formalne socijalne kontrole, kako u preventivnom, tako i u represivnom smislu. U okviru pomenutih oblika društvenog reagovanja na državnom, ali i međunarodnom nivou, posebna pažnja je posvećena organiziranim oblicima trgovine opojnim drogama, prvenstveno iz razloga štoje uzročno-posljedična veza između problema ovisnosti o opojnim drogama i organiziranih oblika proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga najizraženija.

Neovlašteni promet opojnim drogama na međunarodnom nivou predstavlja jednu od najzastupljenijih aktivnosti organizovanog kriminala. Osim toga, jedna od bitnih značajki ove kriminalne aktivnosti jeste lukrativan karakter što podrazumijeva ostvarivanje enormnog protivpravnog profita i stjecanje protivpravne imovinske koristi. Prethodno navedeno predstavlja i osnovni cilj neovlaštenog prometa opojnim drogama na međunarodnom nivou (Milivojević, 2009). Tajnost je jedna od glavnih značajki spomenutih organizacija, što neposredno utječe na karakter unutarnje strukture. Dobra organizovanost (subordinacija, nepisana pravila, podjela rada...) očituje se u svim oblicima manipulacije opojnom drogom (proizvodnji, pakiranju, označavanju, krijumčarenju, preprodaji, kao i kod stavljanja ilegalno stečenog novca u legalne finansijske poslove). Kada se govori o neovlaštenom prometu opojnim drogama međunarodnog karaktera, potrebno je izdvojiti činjenicu da su se vremenom iskristalizirale države porijekla određenih vrsta opojnih droga, kao i najčešće korištene rute krijumčarenja istih u određene države koje se smatraju krajnjim odredištem. U tom smislu, zbog vlastitog geografskog položaja, Bosna i Hercegovina se nalazi na tzv. *Balkanskoj ruti* krijumčarenja opojnih droga. Stoga su prilikom kreiranja brojnih međunarodnih politika i politika Evropske unije (EU) usmjerenih

na suprotstavljanje neovlaštene trgovine opojnim drogama, u obzir uzeti dinamika, promjenljivost i polimorfnost ilegalnog narko tržišta.

2. POJAM I POJAVNI OBLICI NEOVLAŠTENOG PROMETA OPOJNIM DROGAMA

Krivično djelo neovlašten promet opojnim drogama predstavlja određene oblike prometa opojnom drogom, koji imaju međunarodni karakter te su krivično kažnjivi (EMCDDA, 2014 BiH). Osnovni oblik ovog krivičnog djela može se učiniti sa trinaest alternativno određenih radnji izvršenja, s tim da je trinaesta radnja data u obliku tzv. generalne klauzule, tj. određenjem da se djelo, osim izričito navedenim radnjama izvršenja može učiniti i na bilo koji drugi način koji predstavlja neovlašteno stavljanje u promet supstance ili preparata koji su propisom proglašeni opojnim drogama (Rajić i Filipović, 2005). Međutim, kada je u pitanju definicija pojma krivičnog djela *Neovlašteni promet opojnim drogama*, evidentno je da u okviru konsultovane naučne i stručne literature ne postoji jedinstvena definicija, stoga će za potrebe ovog rada biti navedena radna definicija pomenutog pojma koja referira na odredbe Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Pa prema tome pojam *Neovlašten promet opojnim drogama* odnosi se na to da ovu vrstu krivičnog djela čini onaj ko neovlašteno vrši međunarodnu prodaju ili prijenos ili nudi na prodaju ili radi prodaje kupuje, drži, prevozi ili prenosi, ili posreduje u međunarodnoj prodaji ili kupovini, šalje, isporučuje, uvozi, izvozi ili na neki drugi način neovlašteno stavlja u međunarodni promet supstance ili preparate koji su propisom proglašeni opojnim drogama (Krivični zakon Bosne i Hercegovine, 2015).

U širokom spektru problema koji se pojavljuju vezano uz sociopatološku pojavu zloupotreba opojnih droga, jedan od najvažnijih je kriminal u vezi sa zloupotrebom opojnih droga, u različitim pratećim oblicima primarni, sekundarni i tercijarni, koje treba kriminalistički prepoznavati. Svi ti oblici imaju dijalektičnost, međusobnu povezanost, komplementarnost, kako u počinjenju, karakteristikama počinitelja tako i štetnim posljedicama po društvo u cjelini. Kada kriminalistički posmatramo kriminal u vezi sa zluporabom opojnih droga, narkokriminal ili kriminalitet opojnih droga, bilo kako ga definirali i pojmovno nazvali, veliko je i kompleksno područje, pa sukladno i tome ne bi se mogao precizno razdvojiti, zato kada se analizira, razumijeva i istražuje

jedan od oblika, treba imati u vidu njegovu komplementarnost u odnosu na ostale (Klarić, 2008).

Moglo bi se reći da danas u odnosu na zloupotrebu opojnih droga dominiraju tri prateća oblika, primarni, sekundarni i tercijalni. Samim tim, primarni kriminalitet odnosi se na krivična djela povezana s proizvodnjom, fabrikacijom, preradom, kupnjom, prodajom, izvozom i distribucijom opojne droge. Sekundarni kriminalitet odnosi se na krivična djela počinjena pod djelovanjem droga ili u tijeku apstinencijske krize radi nabavke opojne droge ili sredstava za kupovinu opojne droge. *Tercijalni kriminalitet je društveno najopasniji.* Upravo ovaj tercijalni kriminalitet ukazuje na to da je razvoj tehnologije utjecao na pojavu trendova online trgovine opojnim drogama. To je kriminalitet vezan za međunarodne kriminalne organizacije koje se bave proizvodnjom, trgovinom i krijumčarenjem opojne droge. Radi se organizatorima ilegalne trgovine opojnom drogom. Kada govorimo o primarnom kriminalitetu koji se veže uz zloupotrebu opojnih droga, podrazumijevaju se dva ključna oblika kriminalnih radnji i to neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet. Neovlaštena proizvodnja podrazumijeva poljoprivrednu proizvodnju u smislu sadnje biljaka i slično, ali i proizvodnju sintetičkih droga, ilegalne laboratorije uz upotrebu prekursora, otapala, reagensa i drugih hemijskih tvari potrebnih kao osnova u hemijskim procesima proizvodnje. Stavljanje u promet opojne droge, raščlanjeno je i inkriminirano sa lakšim i kvalificiranim oblicima krivičnih djela protiv vrijednosti koji su zaštićeni međunarodnim pravom. Sekundarni kriminal odnosi se prije svega na krijumčarenje koje kao pojam podrazumijeva ilegalno prenošenje i unošenje u carinsko područje jedne države, preko državne granice, dok u širem smislu to krijumčarenje može se događati i unutar samog teritorija države, i kao može biti dio sekundarnog kriminaliteta u vezi sa zloupotrebom opojnih droga. Također imamo i tercijalni kriminalitet koji je usko povezan sa primarnim kriminalitetom u vezi sa zloupotrebom opojnim drogama. Kao akteri tercijalnog kriminaliteta u vezi sa zloupotrebom droga pojavljuju se pojedinci, skupine i organizacije. Ovo njihovo djelovanje svodi se isključivo na ostvarivanje imovinske koristi od proizvodnje, krijumčarenja i ilegalne trgovine. Kriminalistički važno jeste sam stepen organizovanosti i stavljanja u promet opojne droge. Upravo ovaj stepen organizovanosti doveo je do toga da razvoj tehnologije utiče na pojavu online trgovine opojnim drogama, te je prodaja opojne droge na „ulici“ prebacila se u virtualni svijet. Također, imamo i sofisticiraniji oblik transnacionalnog organizovanog zločina, gdje se uz kriminal

posebno uz krivična djela kao što su zloupotreba opojnih droga, teorizam, trgovina oružjem i slično, pojavljuje neminovno i korupcija, pranje novca, zloupotreba ovlasti i slično (Klarić, 2008).

3. KARAKTERISTIKE NEOVLAŠTENOG PROMETA OPOJNIM DROGAMA

Zloupotreba opojnih droga svjetska je pojava i jedan on najvećih problema savremenog društva. Raširenost konzumiranja, a time i proizvodnje te stavljanja u promet opojnih droga, s obzirom na stupanj ugrožavanja zdravlja ljudi i posljedica na zajednicu u cjelini, iziskuje, uz medicinske mjere te očiglednu potrebu široke edukacije, te poduzimanje preventivnih i represivnih mjera, od kojih su najstrože usmjerene prema suzbijanju organiziranog kriminala koji nadzire međunarodne tokove prometa opojnim drogama. Da bi se lakše primjenile kao preventivne tako i represivne mjere veoma je bitno fokusirati se na same karakteristike neovlaštenog prometa opojnim drogama. Neovlaštena trgovina opojnim drogama prvenstveno predstavlja konzenzualno krivično djelo (e. *victimless crime*), to jeste kao djelo koje je okarakterizirano kao krivično djelo bez žrtve. Osnovna karakteristika ovih krivičnih djela jeste njihova prikriivenost ispoljavanja. Također i odsustvo neposrednih svjedoka – žrtve ili oštećenog, informacija o samom mjestu zločina (lt. *facie loci*, en. *crime scene*) i materijalnih tragova na njemu, uz zakon čutanja koji vlada u miljeu organizovanog kriminaliteta (Tripalo, 2013).

Kao osnovne karakteristike vezane za neovlašteni promet opojnim drogama mogu se istaći sama dinamika, organizovanost i kompleksnost prilikom počinjenja ove vrste krivičnog djela. Svaki oblik neovlaštene trgovine opojnim drogama, posebno organizovani oblici, odvijaju po principu ponude i potražnje koji je prisutan i na legalnim tržištima. (Rajić i Filipović, 2005).

Jedna od karakteristika neovlaštenog prometa opojnim drogama jeste i sam lukrativan karakter koji podrazumijeva ostvarivanje enormnog protivpravnog profita i sticanje protivpravne imovinske koristi. (Milivojević, 2009). Kao jedna od karakteristika ovog krivičnog djela jest njegov objekt radnje tj. opojna droga (Delibašić, 2013).

Kada se govori o ovoj vrsti delikta treba naglasiti da on posjeduje specifična obilježja, kao što su različiti oblici manifestiranja; heterogena struktura počini-laca (npr. dob, pol, starost i socijalni status); djelo

je okarakterizirano kao krivično djelo bez žrtve (e. *victimless crime*); te isto predstavlja lukrativnu kriminalnu aktivnost kao što je već navedeno (Emmett i Nice, 2006, str. 18).

Potrebno je naglasiti da pojedine opojne droge imaju zemlje porijekla, pa je u tom smislu potrebno naglasiti da se opojne droge koje su najčešće u optičaju na ilegalnom narko tržištu kao što je heroin, najčešće proizvodi u Afganistanu, a prodaja se vrši putem kroz Pakistan, Iran, Tursku i uobičajenim putem tzv. "Balkanske rute" (sjevernim, tradicionalnim i južnim pravcem) te pristiže do europskog narko tržišta. Svakako treba pripomenuti da osim heroina, značajan dio ilegalnog narko tržišta droga u Europi zauzimaju i droge kao što su kokain, amfetamini i produkti cannabisa, čija je zlouporaba nedvojbeno najrasprostranjenija u Europi (Dundović, 1998).

Ono na šta je potrebno ukazati jeste potreba za krijumčarenjem opojnih droga kako bi one bile transportirane na odredište. Jugoistočna Europa služi kao koridor za nekoliko pravaca trgovine drogom u zapadnu i srednju Europe. Tokovi dolaze iz više smjerova. Izvan JIE kokain stiže iz Južne Amerike, a gotovo sav heroin dolazi iz Afganistana. Iznutra, u JIE se proizvodi relativno velike količine kanabisa, posebice u Albaniji. Od svih tokova krijumčarenja droga, samo tokovi krijumčarenja heroina mogu se smatrati strateški značajnim za formiranje tržišta u zapadnoj i srednjoj Europi. U porastu su različite vrste krijumčara koji međusobno surađuju te postaju sve globaliziraniji. Jugoistočna Europa je dugo vremena predstavljala krucijalnu stepenicu „Balkanske rute“ kroz koju heroin kopnenim putem dolazi iz Afganistana do zapadne i centralne Europe. Balkanska ruta je i dalje veoma važna, ali se „balkanski“ dio rute ne podudara s jugoistočnim europskim kolektivnim zapljenama heroina koje su pale na najnižu razinu u posljednjih deset godina. Kada se govori o ovom području ono je dosta ranjivo u kontekstu nestajanja unutarnjih granica kao rezultata pristupanja Europskoj uniji (EU) i ubrzavanja regionalne integracije. Ono što je bitno jeste da se sve više primjećuje trgovina albanskim kanabisom. Trgovina kokainom balkanskom rutom do tržišta zapadne i centrale Europe je sve više marginalna u usporedbi s više tonskom trgovinom koja dolazi direktno u morske luke u zapadnoj i centralnoj Europi, a prijetnju predstavlja transatlantska trgovina kokainom. Regionalna populacija konzumenta droga može se usporediti s najvećim potrošačkim tržištima zapadne i centralne Europe. Kao što vidimo, krijumčarenje opojne droge vrši se na razne načine prije svega kopnenim, vazdušnim i

vodenim putem, ali isto tako za krijumčarenje opojnim drogama koriste se i kuriri takozvane „mule“ koje prenose opojnu drogu preko državnih granica. (The Illicit Drug trade through south-eastern Europe, 2014)..

4. POJAM I DEFINICIJA INTERNETSKJE PRODAJE OPOJNIH DROGA

Konvencija Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu potpisana je u Budimpešti 23. novembra 2001. godine, dok je dodatni protokol koji se odnosi na inkriminaciju djela rasističke i ksenofobične prirode izvršenih preko kompjuterskih sistema sačinjen i otvoren za potpisivanje u Strazburu 28. januara 2005. godine (Konvencija o kibernetičkom kriminalu, 2001). Sama Konvencija o kibernetičkom kriminalu predstavlja oblik međunarodnog ugovora. Međunarodni ugovori važan su izvor međunarodnog prava kojim se uređuju međusobni odnosi između subjekata međunarodnog prava. Prije svega, Konvencija o kibernetičkom kriminalu spada u krug takozvanih okvirnih konvencija, što znači da njene odredbe nisu direktno primjenjive. Neophodno je da svaka država obavezna odredbe Konvencije inkorporirati u vlastito zakonodavstvo. Konvenciju o kibernetičkom kriminalu i njenog dodatnog protokola, Bosna i Hercegovina je ratificirala u martu mjesecu 2006. godine. Konvencija pored uvodnog dijela i obrazloženja pripremnog rada, sadrži četiri poglavlja. U okviru četiri poglavlja Konvencije, treće poglavlje se posebno odnosi na kompjuterski kriminalitet, gdje s obzirom na način izvršenja, internetska prodaja opojnih droga ima elemente kompjuterskog kriminala.. Samim tim, treće poglavlje Konvencije propisuje opća načela, postupke i mjere međunarodne suradnje u cilju istraga i procesuiranja krivičnih djela vezanih za kompjuterske sisteme i podatke ili prikupljanja dokaza u elektronskoj formi za ostala krivična djela, dok četvrto poglavlje obrađuje završne klauzule. (Selimović, 2015).

Vijeća Evrope u odjeljku 2. Konvencije o kibernetičkom kriminalu, pod nazivom „Procesno pravo“, predlaže ovlaštenja i procedure koje članice trebaju usvojiti u cilju provođenja posebnih istraga ili krivičnih procesa. Njihova primjena, prema stavu 2. člana 14. konvencije, odnosi se na krivična djela predviđena konvencijom, odnosno kompjuterska krivična djela, ali i na sva druga krivična djela počinjena kompjuterskim sistemom i na prikupljanje elektronskih dokaza kod svih ostalih krivičnih djela.

Mjere, odnosno ovlaštenja i procedure, koje predviđa konvencija su (Selimović, 2015):

- brza zaštita pohranjenih kompjuterskih podataka,
- zaštita i brza distribucija podataka u vezi prometa,
- nalog za dostavu podataka,
- pretraživanje i pljenidba pohranjenih kompjuterskih podataka,
- prikupljanje u realnom vremenu podataka o prometu i
- presretanje podataka u vezi sadržaja.

U cilju zaštite prava i sloboda čovjeka, predviđenih u Konvenciji o zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda Vijeća Evrope iz 1950. godine te i samog Međunarodnog pakta u vezi građanskih i političkih prava Ujedinjenih naroda iz 1966. godine, konvencija obavezuje svoje članice da svojim zakonima propišu uslove i zaštitu u primjeni ovih mjera (član 15.). Sami uslovi i zaštita uključuju prije svega sudsku superviziju i duge oblike nezavisne supervizije, uslova koji su potrebni za primjenu navedenih mjera, te superviziju primjene i trajanje mjera (Selimović, 2015).

Prateći adekvatan civilizacijski tok razvoja, kriminalna fenomenologija bilježi neprekidnu uzlaznu putanju u otkrivanju novih fenomena. Među tim fenomenima izrazito mjesto zauzimaju narkomanija, prostitucija i trgovina ljudima, organizovani kriminalitet, korupcija, pranje novca itd. Oblast kriminalne fenomenologije, izazvano najnovijim razvojem tehnologije, obogaćeno je ovim novim kriminalnim fenomenom, fenomenom kompjuterskog kriminaliteta. U ranijem dobu sami kompjuteri su bili privilegija i satisfakcija malog broja građana, što se ne bi moglo reći i za današnju rasprostranjenost u primjeni ovih tehničkih pomagala. Kompjuterska tehnologija te njeni različiti oblici postali su neminovnost i potreba svih članova zajednice, čak i onih koji nemaju želje za savladavanje osnovnih znanja i vještina iz oblasti infomatičkih tehnologija. Ono što je bitno istaći jeste da u Bosni i Hercegovini ima veoma malo registrovanih oblika kompjuterskih krivičnih djela, izričito se misli na oblike internetske prodaje opojne droge, a u novinskim izvještajima se pojavljuju u zanemarivom obimu i samim tim ukazuje na to da je ovaj pojam nedovoljno istražen. Sam problem kompjuterskog kriminaliteta ne uzima se kao problem broj jedan niti u svijetu niti kod nas, dok sa druge strane ono što zabrinjava jeste tendencija porasta pojave ovog oblika kriminaliteta odnosno samog kompjuterskog kriminaliteta (Budimlić i Puharić, 2009).

Može se reći da je internet promijenio svijet komunikacije i informacija na bolje. Internet predstavlja važno sredstvo za prikupljanje informacija, služi za povezivanje sa prijateljima, poslovnim partnerima i sa cijelim svijetom u cjelini. On predstavlja revoluciju komunikacije i trgovine. Za mnoge od nas, Internet je napravio profesionalni i lični život lakšim, omogućavajući ranije složene transakcije da se odvijaju bez napora i u vrlo kratkom vremenskom periodu. Kako se može primjetiti, korištenje interneta ima dvije strane, dobru i lošu. Kao dobra strana jeste upravo prethodno navedeno, a kao loša strana jeste to da se Internet može iskoristiti u svrhu obavljanja raznih kriminalnih radnji, kao što su pornografija, promocija nasilja, finansijske prevare i slično. Među brojnim drugim načinima za koje internet može biti korišten od strane beskrupuloznih kriminalaca jeste promet opojnih droga. Trgovci drogom koriste internet za uspostavu i održavanje njihove zločinčke mreže i prodaju droge ili hemijskih prekursora korištenih za proizvodnju takvih supstanci. On-line prodaja takvih opojnih supstanci predstavlja istu opasnost i jednako ugrožava život korisnika kao i sama ulična prodaja opojne droge (Guidelines for Governments on Preventing the Illegal Sale of Internationally Controlled Substances through the Internet, 2009). Pojam internetska prodaja opojnim drogama odnosi se prije svega na web stranice koje olakšavaju prodaju opojnih droga i drugih psihotropnih supstanci na način koji nije podložan dostatnom regulatornom nadzoru (Evaluating Aspects of Online Medication Safety in Long-Term Follow-Up of 136 Internet Pharmacies: Illegal Rogue Online Pharmacies Flourish and Are Long-Lived, 2013).

Globalizacija i nove komunikacijski tehnologije su donijele bezbroj pogodnosti za naše društvo. Te prednosti su ekonomske, obrazovne i kulturne prirode te su upravo te prednosti premostile praznine koje su se činile nepremostivim prije 10 godina. U mnogim dijelovima svijeta, područjima gospodarskog prosperiteta a posebno u zemljama u razvoju predstavljalo je problem opstati i ići u toku sa svim promjenama koje su se dešavale. Usljed toga, trgovci i dileri su nastojali pokušati razviti novo tržište za obavljanje svojih poslova. Rast u trgovini i finansijske aktivnosti u svijetu su kriminalcima omogućile različite načine i mogućnosti prikrivanja novca kao i prebacivanja robe kao što je međunarodna prodaja opojne droge i prekursora za proizvodnju opojnih supstanci, kao i samo prikrivanje prihoda od te same prodaje. Upravo te tehnološke promjene i globalizacija su prižile priliku ne samo za društveni napredak već

i za razvoj novih i poboljšanje tradicionalnih oblika kriminala vezanog za droge (Globalization and new technologies: challenges to drug law enforcement in the twenty-first century, 2009).

Pojam "cyber kriminala" obuhvaća mnoge vrste aktivnosti, ali u osnovi se može koristiti za opisivanje počinjenja krivičnog djela odnosno kršenja zakona koje kriminalci počine korištenjem elektornskog medija. U usporedbi s običnim kriminalom, cyber kriminal zahtijeva malo sredstava u odnosu na štete koje mogu biti uzrokovane, to se može počinuti u nadležnosti bez počinitelja tj. da počinitelj nije fizički prisutan prilikom počinjenja krivičnog djela, i samim tim u mnogim zemljama ovaj pojam nije dovoljno definiran ili uopće nije definiran, te je lični rizik i vjerovatnost da počinitelj bude otkriven veoma nizak (Globalization and new technologies: challenges to drug law enforcement in the twenty-first century, 2009). Prve generacije mrežnih zločina odnosno kompjuterskog kriminaliteta su oni koji su u mogućnosti nastaviti korištenje kompjutera u samom nedostatku računalnih mreža. To su tradicionalne vrste djela koja koriste računala za komunikaciju ili druge praktične svrhe, ali isto tako može zaposliti zamjenska sredstva za obavljanje tih poslova, ako računalne mreže nisu dostupne. Primjer prve generacije cyber kriminala je provalnik koji je koristio računalo kako bi onemogućiti alarm na trezoru banke (Investigating Internet Crimes An Introduction to Solving Crimes in Cyberspace, 2014).

Internet mreža je organizacijski oblik koji karakterizira globalizaciju u dvije sfere, dopuštena i nedopuštena. Za organizaciju trgovine opojnim drogama, internetska mreža i njena struktura ima prednosti u odnosu na tradicionalne hijerarhije: dobro je zaštićeno središte organizacije ili osobe koje su povezane sa ovim krivičnim djelom, taj vid zaštite odnosi se na postojanje brojnih linkova koji onemogućavaju dolazak do središta organizacije i samim tim daju mogućnost da se počinitelji sakriju i izbjegnju provođenje zakona. Skupine za krijumčarenje droge koriste nove tehnologije na dva različita načina: da poboljšaju učinkovitost isporuke proizvoda i distribuciju putem medija na taj način da ta prodaja bude sigurna; i da sebe i svoje nezakonite radnje zaštite od istrage agencija za provedbu zakona o drogama, i to ponekad pomoću tehnike kontranapada. Nove tehnologije omogućavaju da počinitelji krivičnog djela zloupotrebe opojnih droga tradicionalne zločine počine sa novim metodama, na primjer, da prikriju informaciju o pošiljci, zatim slanje nedopuštenih pošiljki droge putem šifriranih poruka ili za pranje sredstva povezanih sa prodajom

opojnih supstanci (Investigating and Prosecuting Cyber Crime: Forensic Dependencies and Barriers to Justice, 2015).

Internetska prodaja opojne droge je još uvijek relativno nova pojava, a tek nekoliko zemalja ima sva sredstva za mjerenjem opsega ili učinka ove vrste krivičnog djela, a samim time i nedostatak konkretnih inicijativa da mu se suprotstavi. Međutim, međunarodne i regionalne organizacije, poput Ujedinjenih naroda, Interpol i Vijeće Europe, počele su ulagati ozbiljnije napore na rješavanju visokotehnološkog kriminala u cjelini. Te inicijative nude različite modele iz kojih proizilaze različiti načini za rješavanje krivičnih djela vezanih uz visokotehnološki kriminal povezan sa opojnim drogama (The Internet and drug markets, 2016).

Semantika 'cyber kriminala' ukazuje na pravni i tehnički fenomen koji propisuje kriminal povezan sa kompjuterskim domenom. Takva aktivnost se kategorički razlikuje od ponašanja koje se smatra 'nemoralanim' ili 'protiv zakona' koja sama po sebi ne iznose "zločinačko ponašanje". Proces krivičnog prava ukazuju na to da se ono može baviti sa ovom vrstom kriminala samo onda kada je utvrđeno da se radi o krivičnom djelu gdje doista postoji zločinac. Temeljna većina pravnih sistema ukazuje na načelo "nullum crimen sine lege", što znači, bez obzira koliko je štetno ponašanje, ne može niko biti krivično gonjen, osim u slučaju formalno zabranjeno zakonom (Grabosky, 2007; Tikk, 2011). Cyber kriminal je samo dio konvencionalnog kriminala, gdje se ICT koristi kao sredstvo za počinjenje tradicionalnog krivičnog djela (Lupsha, 1996; Zhigang, 2011). Međusobne povezanosti globalnog gospodarstva omogućavaju kriminalcima da rade unutar jurisdikcije, uz diskretne elemente kako bi svoje zločine počinili diljem svijeta u različito vrijeme i prostor (Herrera-Flanigan i Ghosh, 2010).

5. ZAKLJUČAK

Važan novi izazov za politiku o opojnim drogama jest kako djelovati i reagovati na problem dvostruke uloge interneta kao i komunikacijskog medija i novog izvora opskrbe opojnom drogom. Pažnja je usmjerena prvenstveno na opasnost koju predstavljaju prikrivena tržišta droga na mreži darknet. Važno je razmotriti i sve veću ulogu površinskih internetskih stranica, posebice u odnosu na opskrbu krivotvorenim lijekovima i novim psihoaktivnim tvarima, kao i aplikacija na društvenim medijima koje su namijenjene razmjeni na istoj razini. Internetske platforme pružaju mogućnosti za

aktivnosti prevencije, liječenja i smanjenja štete.

Nabavka i kupovina opojne droge putem izvora na internetu postaje sve veća, iako s niske početne tačke, i da je potencijal za širenje nabavke opojnih droga putem interneta značajan. Brze promjene na ovom području, potaknute povećanom upotrebom interneta, razvojem novih tehnologija za platni promet, inovacijama povezanim s enkripcijom i novim mogućnostima za stvaranje raspoređenih trgovina na internetu, otežavaju pokretanje društvenih odgovora koji bi trebali omogućiti rješenja za takvu situaciju. Presudna pitanja za formiranje

buduće europske politike vjerojatno će se baviti temama kao što su kako najbolje odgovoriti na sve zastupljeniji problem i kako najbolje iskoristiti mogućnosti koje taj medij nudi za smanjenje problema s opojnim drogama. Međutim, kada konkretno se misli na Bosnu i Hercegovinu ovo predstavlja jedan od vodećih problema kada se govori o organizovanom kriminalitetu, jer u Bosni i Hercegovini se ne pridonosi puno pažnje o ovoj vrsti organizovanog kriminaliteta. ■

Literatura

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction - EMCDDA (2014). Državni izvještaj za Bosnu i Hercegovinu, 2014. godina. Dostupno na: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/country-overviews/ba>

Rajić, Z. i Filipović, I. (2005). Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, 47/14, 22/15 i 40/15 (2015).

Klarić, D. (2008). Današnji trendovi kriminala u svezi sa zluporabom droga i važne karakteristike kriminalističko-metodičkog pristupa u suzbijanju. Policija i sigurnost, str.238.

Tripalo, D. (2003). Kaznenopravni aspekti zluporabe droga, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 10, broj 2/2003.

Delibašić, V. (2013). Pojedina sporna pitanja u vezi sa opojnim drogama u krivičnom zakoniku. Beograd, CRIMEN (V) 1/2014

Emmett, D. i Nice, G. (2006). Understanding Street Drugs: A Handbook of Substance Misuse for Parents, Teachers and Other Professionals, Second edition. London: Jessica Kingsley Publishers.

Dundović, D. (1998) Ilegalni promet i trgovina opojnim drogama. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. - 5 (1998), 2.

The Illicit Drug trade through south-eastern Europe (2014)

Konvencija o kibernetičkom kriminalu (2001). Budimpešta

Selimović, M. (2015). Implementacija procesnih odredbi konvencije o kibernetičkom kriminalu u zakonu o krivičnom postupku federacije Bosne i Hercegovine, Kriminalističke teme Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Godište XV, Broj 1-2, 2015. str. 71-83 ISSN 1512-5505

Evaluating Aspects of Online Medication Safety in Long-Term Follow-Up of 136 Internet Pharmacies: Illegal Rogue Online Pharmacies Flourish and Are Long-Lived (2013)

Budimlić, M. i Puharić, P. (2009). Kompiuterski kriminalitet: kriminološki, krivičnopravni, kriminalistički i sigurnosni aspekt. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

Guidelines for Governments on Preventing the Illegal Sale of Internationally Controlled Substances through the Internet (2009)

Investigating Internet Crimes An Introduction to Solving Crimes in Cyberspace (2014).

Investigating and Prosecuting Cyber Crime: Forensic Dependencies and Barriers to Justice (2015)

The Internet and drug markets (2016)

Grabosky, P. (2007). Requirements of prosecution services to deal with cyber crime. Crime, Law and Social Change, 47, 201-223.

Lupsha, P. A. (1996). Transnational Organized Crime Versus the Nation-State. Transnational Organized Crime, 2(1), 21-48.

Herrera-Flanigan, J.R. & Ghosh, S. (2010). Criminal regulations, Cybercrimes: A multidisciplinary analysis.

Đenan Galešić, dipl. iur.

Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat

Safety and other key aspects of Bosnian existence before and during the period of Austro-Hungarian occupation and Bosnian defense war

Sažetak

Međunarodni poredak koji je uspostavljen Bečkim kongresom i koji je donio Evropi dugi period mira, počeo je gubiti na svojoj stabilnosti odlaskom kneza Metternicha sa evropske diplomatske i političke scene. Godine 1854. izbio je Krimski rat, koji je za konsekvence imao urušavanje međunarodnog poretka i potpuni poremećaj ravnoteže snaga uspostavljene Bečkim kongresom. Istočno pitanje je tako snažno involvirano u međusobne odnose velikih sila, da se može reći da se čitav međunarodni poredak u suštini urušio na istočnom pitanju. Bosna u ovom periodu prolazi kroz turbulentno razdoblje koje karakterišu brojni izvanbosanski utjecaji čija su meta bosanski ljudi svih

vjeroispovjesti. Njihovo antibosansko djelovanje usmjereno je prema teritoriji i ljudima Bosne, sa krajnjim ciljem njenog teritorijalnog cijepanja i debosniziranja njenog stanovništva. Odlukama Berlinskog kongresa dopušteno je Austro - Ugarskoj Monarhiji da okupira Bosnu. Vjekovni osjećaj bosanskog stanovništva da je prepušten sam sebi i da je odbrana Bosne u njegovim rukama kao i mnogo puta do tada, uslovio je oružano organizovanje protiv austrougarskog okupatora i sukob sa austrijskim jedinicama unutar Bosne.

Ključne riječi:

Bosna, Bosna i Hercegovina, Istočno pitanje, Berlinski kongres, Austro-Ugarska, Rusija, Srbija, okupacija, odbrambeni rat.

Sudbinu Bosne u 19. vijeku treba sagledavati kroz pojave i događaje koji su bili ključni da se interes za našu zemlju i dešavanja u njoj umnogostruči, a kada su u pitanju evropske sile toga doba, prvenstveno Austro – Ugarska i Rusija. U ovom kontekstu prioritetno je za istaći tzv. istočno pitanje, koje se otvara još krajem 17. vijeka ekspanzijom evropskih sila prema Srednjem Istoku, zatim kroz buđenje nacionalne svijesti raznih naroda u okviru Osmanskog carstva, te istovremenom neefikasnošću osmanske državne uprave i organizacije. Istočno pitanje u svojoj suštini predstavlja skup političkih, etničkih, ekonomskih i vjerskih problema Osmanskog Carstva i to područja Balkana, Anadolije, Sirije, Mezopotamije, Egipta i sredozemne obale Afrike do Tunisa. Ono se razvijalo kroz mnogo aspekata i etapa, a njegova bitna karakteristika je međusobni rivalitet evropskih sila tog vremena koje su težile da pod svoju kontrolu stave ključne geografske položaje i tačke Osmanskog carstva: Istanbul, Bosfor i Dardanele, te da dođu u direktan posjed osmanskih teritorija na Balkanu. (Šiljegović, 1960.). Od Požarevačkog mira (1718.g.) do Bečkog kongresa (1815.g.), Austrija, Velika Britanija, Francuska i Rusija, faktički su se nadmetale koja će ostvariti kontrolu nad pojedinim područjima Osmanskog carstva, te koja će doći u direktni posjed što većeg dijela teritorije tog raspadajućeg Carstva. Istočno pitanje početkom 19. vijeka poprima nove karakteristike i ulazi u svoju novu etapu, i to kroz nacionalne i oslobodilačke ratove balkanskih i drugih naroda Osmanskog carstva, gdje se Prvi srpski ustanak izdvaja kao svojevrsan početak takvih aktivnosti. Od tada, balkansko pitanje polako prerasta u u glavni politički problem Evrope. U ovom smislu valja apostrofirati da je pritisak pravoslavnog stanovništva na osmansku vlast na Balkanu poticala Rusija, koja se ovim procesom solidno okoristila za svoju ekspanziju. (Isto.)

Austrija je od početka 18. vijeka okruživala Bosanski ejalet sa sjevera i sa zapada i od tog vremena ona vodi vrlo aktivnu politiku prema Bosni. Značaj Bosne za Austriju još se i povećava kada odlukama Bečkog kongresa (1815.) ona ponovo zaposjeda Dalmaciju i preuzima vlast u Dubrovniku, pa tada graniči sa Bosnom na sjeveru, zapadu i jugu. Planovi koji se od tada stvaraju u austrijskoj carskoj obavještajnoj kancelariji imaju za cilj: objedinjavanje austrijske teritorije u ekonomskom i političkom smislu, tj. da se austrijske teritorije spoje sa Jadranskom obalom, što je bilo jedino izvodiivo preko teritorije Bosne. I to je jedan od ključnih razloga zašto je prisustvo Austrije u Bosni, operacionalizovano kroz

snažan obavještajni prodor, bio imperativ austrijske carske kancelarije. Uporedo sa navedenim, Austrija je nastojala držati permanentno dobrim odnose sa bosanskim valijom. Naime, Austriji je bilo u naročitom interesu da se održava mir na granici sa Bosnom, posebno nakon 1838., kada je obnovila trgovačke ugovore sa Osmanskim carstvom, a upravo tih godina se i Velika Britanija pojavila kao konkurencija Austriji na balkanskom dijelu Osmanskog carstva. Austrija nikada nije podržala bosanske feudalce u njihovoj borbi za autonomiju Bosne (najeklatantniji primjer je pokret Husein kapetana Gradašćevića), upravo iz razloga što joj je bosanski valija obećavao mir na granici, pod uslovom da se skrši otpor domaćih feudalaca i pod uslovom da se Austrija ne miješa u ove djelatnosti osmanskog dvora. Ilustracije radi za navesti je da je Austrija, iskoristivši ovakve odnose i povoljne okolnosti, u Bosnu 1838. uputila istraživača i obavještajca Đovanija Drankića (rodom iz Zadra), koji se uz svesrdnu pomoć bosanskih franjevaca bavio ispitivanjem bosanskih rudnih nalazišta, čije je uzorke, kao i uzorak mineralne vode iz Kiseljaka odnio sa sobom nazad u Austriju. (Tepić, 1995.).

U ovom kontekstu valja akcentirati i to da su u vrijeme osmanske okupacije i uprave nad Bosnom, prilike u njoj, njena rudna nalazišta, kao i mnoga druga prirodna bogatstva Bosne bili tretirani kao tajna, tj. takvi podaci su se skrivali od „tuđinaca“. S tim u vezi zanimljivo je pisanje Filipa Lastrića, prvog bosanskog autora koji je napisao knjigu o Bosni pod naslovom „Pregled starina bosanske provincije“, izdatu u Veneciji 1762. godine. Lastrić je, naime, bio teolog i istoričar, živio je u Bosni od 1700. do 1783. Izdao je mnogo popularnih teoloških djela, a kao provincijal bosanskih franjevaca branio je istorijsko pravo provincije Bosne Srebrne. Lastrić je zapisao da u Bosni ima mnogo rudnih nalazišta, od kojih su neka iskorištena, a neka neiskorištena i to zbog politike osmanske države i vlasti u Bosni koja to drži u tajnosti. U velikim količinama se vadi željezna ruda koja se prerađuje u čelik, koji se izvozi u strane zemlje. U bosanskim rudnim nalazištima ima i arsenovog sulfida i žive, a u Gornjim i Donjim Solima ima soli, itd. Sve se ovo od strane bosanskih vlasti držalo u tajnosti. (Mønnesland, 2001.).

Sredinom 19. vijeka postalo je jasno da se Osmansko carstvo urušava. Nakon Krimskog rata (1853. - 1856.), osmanski dvor preuzeo je brojne međunarodne obaveze čije je izvršenje bilo veoma važno za evropske sile, pa se od tog perioda mutiplicira njihov interes za dešavanja u Bosni. Za vrlo kratko vrijeme u Sarajevu i Mostaru otvorile su svoje konzulate, vicekonzulate i konzularne agencije: Austrija,

Francuska, Velika Britanija, Rusija, Pruska i Italija, tako da su se od tog vremena sva zbivanja u Bosni odvijala pod prismotrom diplomatije evropskih sila. Najveću aktivnost poduzimala su diplomatska predstavništva Austro - Ugarske i Rusije, čiji se interesi snažno sukobljavaju na Balkanu, a u specifičnom su „dodiru“ na prostoru Bosne. Traba se osvrnuti i na to da je konsekvencija odlaska kneza Klemensa Von Metternicha sa političke i diplomatske scene Austrije i Evrope, kao i nove okolnosti na unutrašnjem i međunarodnom planu, bila: zaoštravanje austrijskog stava prema tzv. istočnom pitanju. Relapolitike i ravnoteže snaga koju je Metternich baštinió i uspješno provodio nestalo je, a na scenu je stupio novi kurs austrijske politike na Balkanu, koji je za svoju osnovnu karakteristiku imao stvaranje preduslova za austrijsku ekspanziju na Balkan. U tom cilju, teritorija Bosne „prekrivena“ je mrežom diplomatskih predstavništava, ali i veoma razgranatom obavještajnom saradničkom mrežom. (Branković, 2009.).

Crkvene organizacije, pored diplomatskih predstavništava, značajno sudjeluju u ovim aktivnostima. Naime, loše i raspadajuće stanje osmanske uprave u Bosni, te naročito pojava nacionalnih pokreta koji su rastakali bosansko jedinstveno narodnosno tkivo, stvorili su pogodne uslove za uspješno djelovanje stranih obavještajnih službi u Bosni. Polovinom 19. vijeka postalo je jasno da je Bosna predmet nadmetanja između Srbije (posredno Rusije) i Hrvatske (posredno Austro - Ugarske), s tim da su prvi počeli nešto ranije i nešto organizovanije provoditi svoju politiku u Bosni. Ova politika čiji su najeklatantniji predstavnici na strani Srbije u to vrijeme i kasnije Ilija Garašanin i Vuk Karadžić, a na strani Hrvatske Ante Starčević i Eugen Kvaternik, imala je striktnu antibosansku notu i ona je prerasla u antibosanske projekte. Antibosanski projekti i jedne i druge strane, imali su svoje dvije zajedničke ključne tačke: prva je posrbljavanje bosanskog stanovništva pravoslavne vjere i kroatizacija bosanskog stanovništva katoličke vjere, a druga je prisvajanje bosanske teritorije, tj. priključenje komada bosanske teritorije Srbiji i (ili) Hrvatskoj. Bosanski muslimani su takođe predmet interesa antibosanskih projekata, ali oni su imali sekundaran značaj, tačnije dolazili su na red poslije istovjeraca u Bosni, pa se tako bosanske muslimane, po njima, treba „pretočiti“ kad su Srbi u pitanju u srpsko nacionalno tijelo, a kad su Hrvati u pitanju u hrvatsko nacionalno tijelo. (Malcolm, 1995; Branković, 2009.).

Da je u 19. vijeku obavještajni rad Austriji bio na prvom mjestu, kada je u pitanju bila Bosna, zorno pokazuje obim poslova i zadataka austrijskog

konzulata u Travniku, koji je otvoren 1808., a kojem je u prioritarnom zadatku bilo da: prikuplja podatke o Bosni i bosanskim prilikama, da prati politička, ekonomska i vojna zbivanja u Bosni i njoj susjednim ejaletima Osmanskog carstva, da pridobija bosanske katolike na svoju stranu, da insistira na poštovanju i prati provođenje raznih ugovora potpisanih između Austrije i Osmanskog carstva, da sa posebnom pažnjom prati kretanja u graničnim predjelima prema Austriji, itd. Nakon zatvaranja austrijskog konzulata u Travniku (1820.), ona u Bosnu šalje brojne civilne i vojne obavještajce, kao i razne komisije koje su sastavljene od obavještajnih radnika, a koje su se bavile rješavanjem međudržavnih pitanja sa Bosanskim ejaletom. Ovakva djelatnost austrijske carske obavještajne kancelarije nastavljena je sve do osnivanja austrijskog generalnog konzulata u Sarajevu 1851., kada on preuzima značajnu ulogu koordinatora ovih aktivnosti. (Tepić, 1995.).

Austrijski vicekonzulat u Mostaru otvoren je nešto prije 1850. i bio je lociran u Vukodolu, pored Mostara, gdje je u to vrijeme bila najveća koncentracija katoličkog življa u Mostaru i okolini. Prvi vicekonzul Marko Vuletić, ali i svi kasniji vicekonzuli do okupacije Bosne 1878. (Josip Dubravčić, Konrad Vasić, Pavo Relja i Anton Stratz), zdušno su se trudili uspostaviti i održavati odličnu saradnju sa katoličkim sveštenstvom, gdje u ostvarenju tog svog cilja nisu imali većih problema, pošto je hercegovačkim katolicima prisutvo pripadnika jedne velike katoličke sile u Hercegovini veoma značilo u smislu materijalne, ali i moralne podrške. Osnovni zadaci ovog vicekonzulata bili su: ostvarivanje uvida u stanje i odnose između tri vjerske zajednice u Bosni, praćenje kakav je odnos vlasti prema njima, zatim razvijanje jake propagandne i političke djelatnosti, potom proširivanje i jačanje obavještajne saradničke mreže u tom cilju i iskorištavanje iste na suzbijanju sve snažnijeg ruskog uticaja na prostoru Bosne, itd. Jedna od vrlo zanimljivih aktivnosti austrijskog vicekonzulata je bila i izdavanje austrijskih pasoša stanovništvu Bosne, bez obzira na vjersku pripadnost, u čemu su prvenstvo imali katolici. U prostorima vicekonzulata je za cijelo vrijeme njegovog postojanja vršeno bogoslužjenje.

Valja istaći da polovinom 19. vijeka bosanski katolici nisu predstavljali bitan faktor u Bosni kada je u pitanju demografski, ekonomski i politički segment postojanja. Biskup Rafo Barišić, polako mijenja njihovo stanje, naročito u Hercegovini, pa se nakon što je sredio i konsolidovao crkvene prilike unutar katoličke zajednice, okreće evropskim vodećim silama, prvenstveno Austriji i Francuskoj, koje nastoji snažnije zainteresovati za položaj katolika

na području Bosne, a kroz svojevrstnu internacionalizaciju njihovih problema. Paralelno ovome biskup Barišić osigurava lojalno držanje katolika prema osmanskim vlastima, što vlasti cijene. Tako je biskup Barišić posredstvom Omer paše Latasa zatražio od osmanskih vlasti u Istanbulu dozvolu za građenje katoličke crkve u Mostaru, što je dokaz njegove pronicljivosti i snalaženja u novonastalim okolnostima. Gradnja crkve je odobrena, a sultan Abdulaziz je za crkvu darovao zemljište u mostarskom Podhumu i prilog od 2500 forinti, a njena izgradnja je počela u martu 1866. Ovim kursom biskupa Barišića ide i novi biskup fra Anđeo Kraljević. Za svoje aktivnosti biskup Kraljević je imao obezbjeđena sredstva iz nekoliko stranih fondova, pa su hercegovački franjevci, između ostalih, primali finansijsku pomoć iz fonda Josipa II Habsburškog i Lionskog društva za širenje vjere. Biskup Kraljević je u maju 1872. dobio poziv austrougarskog ministra vanjskih poslova Gyle Andrassyja da posjeti Beč, gdje je i otputovao i odakle se vratio sa doniranih 8.000 forinti što je bilo namjenjeno i iskorišteno kao osnovna glavnicica za osnivanje zaklade Mons Pietatis, koja je utemeljena u Mostaru. (Branković, 2009.).

Kroz ovakve i slične aktivnosti hercegovački fratri (pa posredno i narod koji ih je nerijetko i slijepo slušao), se protekom vremena sve više vezuju za austrijsku politiku i ideju privlačenja katolika koju je Monarhija provodila u Bosni, a što je egzaktno izraženo nakon izbivanja ustanka 1875. kada je biskup Kraljević, povodom vijesti da je Srbija odlučila pripojiti Bosnu sebi, otvoreno zatražio od osmanskog dvora da se u slučaju prestanka osmanske vlasti u Bosni, ista pripoji Austriji, tj. pripoji tamošnjim narodima austrijskog carstva, a ne Srbiji. Jedna od značajki ovog perioda je prodor kršćanskih organizacija iz inostranstva u Bosnu. Tako je 1869. dopušteno skupini katoličkih redovnika iz Porajnja da podignu samostan u blizini Banja Luke. Godine 1870. Miss Pauline Irby otvorila je djevojačku školu u Sarajevu koju je finansirala jedna kršćanska organizacija iz Engleske, a predavačice u školi bile su protestantske đakonice iz Njemačke. Godine 1871. u Bosnu je doputovala skupina sestara milosrdnica, redovnica iz Austrije, sa zadatkom da podignu samostan i otvore osnovnu školu. (Malcolm, 1995.).

Unutar bosanskog katoličkog življa, sredinom 19. vijeka izražene su ideje zakašnjelog Ilirskog pokreta, prije svega kao kulturnog pokreta, a čiji su promotori i nosioci franjevci Ivan Franjo Jukić i Martin Nedić. Ivan Franjo Jukić ovih godina baštini ideju integralnog bošnjaštva, tj. ideju da su svi stanovnici Bosne: Bošnjaci, bez obzira na konfesionalnu pripadnost. Ova Jukićeva ideja će se postepeno

„pretopiti“ u ideju da se Bosna treba priključiti Austriji sa ciljem ujedinjenja bosanskih katolika sa „maticom“ hrvatskog naroda, koju je ideju, između ostalih, baštiniio i na njenoj promociji djelovao fra Grga Martić, Josip Štadler, i dr. Fra Martić je, inače, po svom ličnom priznanju u svojoj knjizi „Zapamćenja“, bio austrijski obavještajni saradnik. (Čišić, 2011.).

Inače ideja integralnog bošnjaštva bila je imanentna franjevcima koji su ovu ideju razumjevali kroz historijski kontinuitet tadašnje Bosne sa srednjovjekovnom Bosnom. U istom smislu valja navesti i Osman Topal pašu koji je promovisao koncepciju integralnog bošnjaštva 1866. u novinama „Bosanski vijestnik“, a ona se temeljila na tvrdnji da postoji jedan bosanski narod koji je iako usko vezan za Osmansku državu, zadržao i ima sve narodne specifičnosti i koji je neodvojivo vjekovima vezan za svoju zemlju, Bosnu. Međutim, tada u Bosni nisu postojale one društvene snage koje bi takvu ideju percipirale kao za Bosnu, njen mir i prosperitet, spasonosnu ideju. Bosanski muslimani nisu prihvatili segment ove ideje i koncepcije koji je podrazumjevaio njihovu ravnopravnost sa katolicima i pravoslavicima. Bosanski pravoslavci su sve više tih godina bivali pod uticajem srpske nacionalne ideje i koncepcije, lansirane iz Beograda, po kojoj su svi stanovnici Bosne pravoslavne vjere – Srbi. Bosanski katolici su se tih godina sve više približavali i potpadali pod ideju i koncepciju lansiranu iz Zagreba, po kojoj su svi stanovnici Bosne katoličke vjere – Hrvati. (Tepić, 1995.).

Rusija takođe u ovom periodu, a u sklopu rješavanja istočnog pitanja, poduzima aktivnosti na proširenju svoje diplomatske mreže. Ruski konzulat u Sarajevu je u ovom smislu od velikog značaja, ali i konzulat u Mostaru, koji je otvoren u avgustu 1858. Konzulat u Mostaru, a s obzirom na ustanke u Hercegovini imao je sljedeće instrukcije i zadatke: prvenstveno zaštita pravoslavnog stanovništva Hercegovine i razvijanje kod njih osjećaja ljubavi i odanosti prema Rusiji, zatim praćenje austrijske politike i poteza usmjerenih protiv jačanja ruskog uticaja, kao i praćenje katoličke propagande protiv pravoslavlja, zatim po mogućnosti trebalo je biti posrednik između Crne Gore i Turske, te pratiti pogranična plemena u Hercegovini koja žele da se ujedine sa Crnom Gorom. (Branković, 2009.).

Od 1872. ruski vicekonzulat u Mostaru imao je nešto izmijenjene definisane zadatke rada i djelovanja. To su: učvršćivanje predanosti pravoslavlju kod pravoslavnog življa Hercegovine, uz podržavanje saosjećanja prema pravoslavnoj Rusiji, pružanje pokroviteljstva pravoslavnim žiteljima pred

osmanskim vlastima uz istovremeno održavanje dobrih odnosa sa vlastima, zatim aktivan rad na poboljšanju crkvenih i školskih prilika pravoslavnih žitelja Mostara i Hercegovine, potom zastupanje žalbi pravoslavaca ako su one zasnovane na zakonu, stvaranje uslova za otvaranje konzularne agencije u Trebinju, a ako je to neostvarivo, onda angažovati tajnog korespondenta, kao i onemogućavanje destruktivne aktivnosti austrijskih i francuskih diplomatskih predstavnika u Mostaru i Hercegovini uz nastojanje da se uporedo sa tim sa njima održe dobri odnosi. Ruski vicekonzulat u Mostaru ukinut je neposredno pred izbijanje ustanka u Hercegovini 1875. Treba reći i to da je francuski vicekonzulat u Mostaru postojao od 1866., engleski konzulat u Mostaru djeluje i prije 1861., kao i talijanski konzulat. U vrijeme ustanka 1875. - 1878. svi oni pojačavaju svoju diplomatsku i obavještajnu aktivnost, a svi su prestali sa radom nakon okupacije Bosne od strane Austro - Ugarske 1878. (Isto.).

Od polovine 19. vijeka jača pravoslavni element u čitavoj Bosni. Ova ekspanzija je naročito izražena u političkom, ekonomskom, kulturnom i prosvjetnom smislu. Domaće pravoslavno sveštenstvo i ranije izdiferencirani bogati trgovački pravoslavni sloj, ima vodeću ulogu u svim zbivanjima kada je u pitanju pravoslavni element u Bosni. Ova dva faktora (pravoslavno sveštenstvo i bogati trgovački sloj), postat će instrument putem kojeg ruska politika na Balkanu osigurava provođenje svojih interesa i ciljeva i to posredstvom Srbije i Crne Gore, a sve u sklopu rješavanja, po Rusiju vrlo važnog, tzv. istočnog pitanja. Rusi su permanentno poticali crnogorske pretenzije prema Hercegovini, a srpske prema Bosni, pa su u tom kontekstu podsticali i odobrali stvaranje povoljne klime i okolnosti da se pravoslavno stanovništvo Bosne i Hercegovine „pretoči“ u srpski nacionalni korpus. (Isto.).

Veliki dio ovih djelatnosti provoden je preko konzulata Rusije koji je tih godina otvoren u Mostaru i koji u Hercegovini obrazuje saradničku mrežu koja djeluje među pravoslavnim stanovništvom. Lokalne osmanske vlasti u Mostaru i u Hercegovini, koju su uglavnom činili domicilni Bošnjaci - muslimani, nadzirali su rad ove agenturne mreže, povremeno ih privodili i sprječavali njihove destruktivne aktivnosti, ali nikada nije poduzeta jedna odlučujuća, sveobuhvatna i energična akcija, koja bi anulirala ove djelatnosti. Interesantno je u ovom smislu navesti dešavanja iz 1869., kada je bosanski valija Safvet paša upozoren od strane Porte na rusku djelatnost u Bosni i na njenu saradničku mrežu. Na čelu ove mreže nalazio se beogradski mitropolit Mihajlo, a korespondencija sa saradnicima na terenu obavljala

se preko ruskih konzulata u Dubrovniku i Mostaru. Glavni nosioci aktivnosti u Mostaru bili su iguman manastira Žitomislić Serafim Perović, te arhimandrit Leontije Radulović i njegov brat Jovan Radulović, mostarski učitelj. Zatim, na terenu su djelovali i mostarski trgovac Jefto Bjelobrk, Nevesinjac Aleksa Jakšić, te čak i jedan franjevac Grko Šarić. Prilikom hapšenja nekih od njih, koje je izvršeno po naredbi Safvet paše, pronađena je i zaplijenjena veća količina materijala propagandnog sadržaja sa dokazima o pripremi ustanka, koji će se i desiti 1875. U vremenu prije ustanka i za vrijeme trajanja ustanka (1875. - 1878.) naročito su aktivno propagandno djelovali mostarci Jefto i Đorđo Bjelobrk, Jeftan i Jovo Mrav, Đorđo Ćirić, Tomo i Đorđo Radulović, Nikola Zec, Jovo Ljepava, Jovo Dreč i Todor Ivanišević. (Isto.).

U drugoj polovini 19. vijeka pokreti i bune bosanskih pravoslavaca prvenstveno, sve više dobijaju forme nacionalnih pokreta. Naime, kneževina Srbija je koristila socijalno nezadovoljstvo pravoslavnog stanovništva Bosne da u njihovo bosansko biće inkorporiše svoje državne i nacionalne težnje prema bosanskom narodu i bosanskoj teritoriji. U ovom periodu u kneževini Srbiji, ali i u Bosni, nastaje niz tajnih organizacija koje baštine niz projekata oslobađanja od osmanske vlasti. Svi ovi projekti i organizacije svoju platformu djelovanja dobijaju od nacionalnih elita i planera iz Beograda, što je posebno izražena pojava nakon osnivanja organizacije „Ujedinjena omladina srpska“, 1866. Svim planovima koji dolaze iz beogradskih krugova, a koji se provode nad bosanskim pravoslavnim življem, zajedničko je to da je krajnji njihov cilj, pripajanje Bosne Kneževini Srbiji. (Tepić, 1995.).

Ozbiljne reforme koje u Bosni provodi Osman Topal paša (1861. - 1869.) nisu učvrstile osmanlijsku vlast i poredak. Ramazanskim zakonom i Saferskom naredbom iz 1859. ozakonjen je čiflučki sistem u Bosni i legalizovan zemljišni posjed uglavnom bosanskih muslimana feudalaca, a što će imati jak uticaj na pogoršanje agrarnih odnosa u Bosni. To će i biti jedan od niza uzroka svih seljačkih ustanaka u Bosni u 19. vijeku.

Hercegovački ustanci pravoslavnog življa (1852. - 1862.), zatim ustanak 1875. - 1878. (koji je imao značaj opšteg ustanka, ali je u svojoj suštini bio ustanak nemuslimanskog življa),

kao i ustanak pravoslavnog življa u Bugarskoj 1876., dovode do novih kriza koje svoj epilog dobijaju Rusko - Turskim ratom (1877. - 1878.). Ovaj rat završava Sanstefanskim ugovorom, koji je samo tri mjeseca kasnije stavljen van snage odlukama Berlinskog kongresa. (Šiljegović, 1960.).

Kada je u pitanju ustanak hercegovačkog pravoslavnog življa interesantno je navesti pisanje Felixa Philippa Kanitza, mađarskog crtača, etnologa i arheologa, koji je putovao iz Dubrovnika u Trebinje 1857. On je zapisao da je u Dubrovniku od strane jednog nepristrasnog izvora, predstavnika jedne njemačke velesile čuo da je tlačenje koje ustanici – pobunjenici u Hercegovini stavljaju na teret turskim činovnicima i bosanskoj feudalnoj aristokratiji, glavnim dijelom izmišljotina. Činjenice su bile takve da su siromašni Crnogorci bili više oporezovani od strane svoje domaće vlasti, nego bosanska raja. (Monnesland, 2001.).

Pokretanjem ustanaka Bosna se odjednom našla u centru pažnje zapadnoevropske javnosti. Dolaze mnogi strani dopisnici u Bosnu i odjednom su crteži i tekstovi iz Bosne skoro svakodnevna pojava u zapadnoevropskim novinama. Veliki evropski ilustrovani časopisi redovno donose izvještaje o borbama. Tako Bosna postaje skoro svakodnevna tema njemačkih časopisa „Illustrirte Zeitung“ i „Uber Land und Mer“, zatim engleskih časopisa „The Illustrated London News“ i „The Graphic“, zatim francuskih časopisa „Le Monde Illustré“, „L Illustration“ i „Le Tour du monde“, švedskog časopisa „Ny Illustrerad Tidning“, danskog časopisa „Illustreret Tidende“, i drugih. (Isto.).

Pomenuti bosanskohercegovački ustanak 1875. - 1878., imao je jednu specifičnost, koja se ogledala u tome da je u njemu pored ruralnog, uglavnom pravoslavnog stanovništva Bosne, učestvovao i pravoslavni građanski sloj, koji se ranije izdefinisao i koji je u prilikama ustanka preuzeo na sebe političko rukovodstvo ustanka, te koji je ustanku dao karakter nacionalno - oslobodilačkog pokreta. (Šiljegović, 1960.).

Osmanske vlasti nisu imale snage da uguše ustanak ni nakon trogodišnjih borbi, a ovaj momenat je najviše iskoristila Austro - Ugarska, kroz svoju upornu diplomatsku djelatnost na međunarodnom planu. Austrija je raspolagala preciznim obavještajnim podacima o stanju i pripremama za ustanak u Hercegovini i vrlo dobro je znala za ulogu Crne Gore u pripremama ustanka. S tim u vezi, austrijski car i kralj Franjo Josip I, u proljeće 1875. posjetio je Dalmaciju, gdje se zadržao oko dva mjeseca. U ta dva mjeseca primio je brojne delegacije katoličke crkve, kao i delegacije pravoslavaca iz Hercegovine. U istom cilju, car i kralj se u Kotoru 03.05.1875. susreo sa crnogorskim knezom Nikolom. (Bojić, 2001.).

Ustanak je planiran, podstican, organizovan, usmjeravan, vođen logistički, u oružju, municiji i svim drugim potrebama od strane Crne Gore (u istočnoj

Hercegovini), te od strane Srbije (u Bosni). U ovom kontekstu, zanimljivo je navesti da su ustanak u Hercegovini, koji je počeo u julu 1875., na početku vodili Mićo Ljubibratić i Aleksa Jakšić, koji su bili za opciju da se na ustanak pozovu svi Hercegovci, bez obzira na religijsku pripadnost, jer su raspolagali saznanjima da je raspoloženje i muslimanskog stanovništva istočne Hercegovine pozitivno prema ustanku. Knez Nikola je lično intervenisao da ustanak ne poprimi svenarodni karakter, nego da ima striktnu notu pravoslavnog ustanka. On je poslao svoje ljude da fizički rastjeraju Narodnu skupštinu ustanika pravoslavaca i muslimana, te da Ljubibratića fizički pretuku. Nakon ovoga Ljubibratić se povukao u Dubrovnik, a ustanak je nastavio egzistirati kao striktni pravoslavni ustanak. Radi potpune kontrole ustanka u Hercegovini, knez Nikola je na čelo ustanka postavio svoga tasta Petra Vukotića, koji je odmah prešao na paljenje, pljačku i ubijanje muslimana iz muslimanskih sela istočne Hercegovine. Naime, knezu Nikoli i vladi na Cetinju nije bio cilj svenarodni ustanak i oslobađanje Hercegovine od osmanske uprave, nego priključenje dijelova Hercegovine Crnoj Gori, gdje je muslimansko stanovništvo tih krajeva bilo smetnja koju treba opljačkati i anulirati. Paralelno je potencirano da je ono strani element – Turci. Crna Gora je, može se reći svoj cilj i ostvarila, jer je na Berlinskom kongresu njena do tada mala teritorija proširena jednim dijelom i na račun Hercegovine, gdje su joj odlukama Kongresa pripojeni gradovi Nikšić, Kolašin, Spuž, Podgorica, Žabljak, Bar i Ulcinj u kojima su ogromnu većinu činili muslimani (oko 46% Bošnjaci i oko 28% Albanci). (Isto.)

Ustanak koji je počeo u Hercegovini, zahvatio je potom dijelove zapadne i istočne Bosne, a zatim dijelove Sandžaka, Makedonije i Bugarske. Ovi ustanci su jedna od etapa rješavanja „istočnog pitanja“, a za svoju konsekvencu imali su pokretanje rata Srbije i Crne Gore, pa nešto kasnije i Rusije protiv Turske. Odmah nakon izbivanja rata Srbije i Crne Gore protiv Turske, ustaničko vodstvo proglasilo je ujedinjenje Bosne sa Srbijom, koja je Mileta Despotovića uputila za komandanta ustaničkih snaga u Bosni. Istovremeno su hercegovački ustanici proglasili ujedinjenje sa Crnom Gorom i bili uključeni u crnogorsku vojsku. Ustanak je imao za posljedicu ogromna ratna razaranja i velike žrtve na svim stranama. (Tepić, 1995.).

Kako smo već i istakli, Austrija je aktivno pomagala ustanak i njena uloga je bila od ključnog značaja za uspjeh ustanka. Preko austrijske teritorije prebacivana je sva logistička pomoć ustanicima, kao i ključne ličnosti koje je Srbija slala u Bosnu. Na

austrijskoj (Hrvatskoj) teritoriji formirani su u svim gradovima Slavonije, Dalmacije, Like i u Zagrebu, odbori za pomoć ustanicima. U Novoj Gradiški je čak bio smješten Glavni odbor bosanskih ustanika za oslobođenje, u kojem su bili Vaso Vidović, Spasoje Babić i Jovo Bilbija. Ovaj odbor bio je podređen i potpuno upravljao od strane Glavnog odbora za pomaganje ustanka, koji je formiran u Beogradu i kojim je predsjedavao i glavnu riječ vodio srpski mitropolit Mihajlo. Valja navesti i to da su razlozi za ustanak pravoslavnog življa Bosanske krajine bili identični onima u Hercegovini, samo što su vodeći ljudi ustanka radili u strogoj podređenosti i kooperaciji sa Beogradom, jer se imalo za cilj Srbiji priključiti Bosnu. Odnos prema bosanskim muslimanima bio je identičan: oni su strani element, ugnjetavački element, oni su Turci, njihova sela su se pljačkala, palila, a oni su se ubijali. Od vođa ustanka u Bosanskoj krajini bitno je istaknuti ulogu Vase Pelagića, koji je kao socijalista nastupao sa stanovišta da ustanak u Bosni treba da bude svenarodni, tj. da u njemu treba da učestvuju i bosanski muslimani. Međutim, i ovdje je prevladala suprotna politika, gdje je ključnu ulogu imala Srpska pravoslavna crkva. (Bojić, 2001.).

Nakon izbijanja ustanka u ljeto 1875., te nakon brojnih ustaničkih zlodjela nad bosanskim muslimanima, bosanski namjesnik je u Hercegovini u jesen i zimu 1875. okupio vojsku koja je djelovala na ugušenju ustanka. Pojedini begovi mobilizirali su i svoje plaćene jedinice koje su se nazivali bašibozuci i koje su bile okrutne u svom djelovanju prema ustanicima i uopšte prema nemuslimanskom stanovništvu Hercegovine. Godine 1876. popaljeno je i opljačkano na desetine nemuslimanskih sela i pobijeno oko 5000 seljaka, uglavnom bosanskohercegovačkih pravoslavaca. Do kraja 1876. broj izbjeglica iz Bosne dosegao je cifru od preko 200.000 ljudi, uglavnom pravoslavaca i nešto katolika. (Malcolm, 1995.).

Ustanak nije u potpunosti ostvario ciljeve i pretenzije Srbije, tako da se ona na kraju i ograđivala od njega, a najteži udarac Srbiji u ovom smislu, nanijela je Rusija, koja se u januaru 1877. sa Austrijom tajno dogovorila i dala joj saglasnost i pristanak da okupira Bosnu, te time spriječila stvaranje jedne veće slavenske države na Balkanu, što je i bio cilj Austrije. I prije 1877. Rusija i Austro - Ugarska su se pokušavali dogovarati oko raspodjele balkanskih teritorija koje je Osmansko carstvo držalo pod kontrolom. Međutim, početkom 1878. ruska vojska je bila nadomak Istanbula i bilo je po Tursku neminovno da se ona zaustavi, što je dalo odriješene ruke Rusima da diktiraju uslove mirovnog ugovora, koji

je i sastavljen u San Stefanu. Prema Sanstefanskom ugovoru glavna štitičnica Rusije, Bugarska, postala je Velika Bugarska, samostalna zemlja. Po istom mirovnom ugovoru za Bosnu je dogovoreno da ostaje u sklopu Osmanske carevine, ali da se u njoj imaju sprovesti reforme, a prema članu 14. Sanstefanskog ugovora, prihvodi same Bosne imaju se trošiti samo za njene potrebe u iduće tri godine. Ovdje se prije svega mislilo na plaćanje odštete brojnim izbjeglicama, sanaciju štete, itd. Ugovor nije odgovarao planovima Austro - Ugarske, pošto bi po njemu od slabljenja Turske najviše koristi imala Rusija, pa je Sanstefanski ugovor odmah u junu 1878. revidiran na Berlinskom kongresu. Rusija nije uopšte uzimala u obzir interese Srbije prilikom sklapanja Sanstefanskog ugovora. (Šiljegović, 1960; Malcolm, 1995.).

Pošto su osmanski činovnici, službenici i upravljači, bili podjednako omraženi i od strane bosanskih muslimana, kao i od strane bosanskih nemuslimana, ova vijest je ponovo probudila nade u mogućnost da bosanski ljudi mogu dobiti šansu upravljati Bosnom, iako je međukonfesionalna mržnja snažno porasla u Bosni između 1875. i 1878. (Malcolm, 1995.). Nemirnost i nestabilnost Bosne, uz faktor želje da se kompenzira ruski uticaj na Balkanu i spriječiti njen prodor na Sredozemlje, bila je osnova što je Sanstefanski ugovor važio tri mjeseca. Pod izgovorom da se autonomija Bosne kakvu je predvidio Sanstefanski ugovor ne može provesti i ostvariti na terenu zbog nacionalne i vjerske podvojenosti bosanskog naroda, kao i zbog nesposobnosti Porte da spriječi i anulira anarhiju u Bosni, austrougarski ministar vanjskih poslova Gyula Andrassy zahtjevao je da se Bosna stavi pod upravu Austro - Ugarske. Berlinski kongres je odlučio tako. Turski delegati, predstavnici na Kongresu, prihvatili su tu odluku pošto se Austro - Ugarska tajno i pismeno obavezala da će okupacija biti privremena, uz priznanje suverenih prava sultanu i da će se obje vlade sporazumjeti o pojedinostima okupacije poslije zaključka Kongresa. (Isto.)

Odluke Berlinskog kongresa uzročile su snažna previranja u Bosni. Na nagovještaj da bi Bosnu mogla okupirati Austrija, predstavnici bosanskih muslimana, prvenstveno iz Sarajeva, tražili su krajem maja 1878. od osmanskog dvora da se Bosni podari autonomija. Tražili su od svih stanovnika Bosne, bez obzira na vjersku pripadnost, da se ujedine u odbrani zemlje, da se formira Narodni odbor koji bi preuzeo upravu u zemlji. Osmanski dvor nije odgovorio na ove zahtjeve, pa su bosanski predstavnici naroda jednostrano 05.06.1878. osnovali Narodni odbor predstavnika svih vjeroispovjesti,

a odbor je osnovao Narodnu skupštinu za čitavu zemlju u kojoj su bili takođe predstavnici svih vjeroispovjesti u Bosni. (Bojić, 2001.).

Potaknuta ovim događajima, sredinom juna 1878. grupa uglednih bosanskih pravoslavaca, gdje u prvom redu treba izdvojiti Miću Ljubibratića, Aleksu Jakšića, Savu Dečanskog i dr., uputila je proglas muslimanima i kršćanima Bosni, u kojem se pozivaju da se ujedine u borbi protiv Austro – Ugarske okupacije koja slijedi, da se muslimani i kršćani u Bosni izmire, da se u odbranu Bosne pozovu muslimani i kršćani iz Novopazarskog sandžaka, da se uputi poziv pravoslavnim ustanovicima iz svih krajeva koji su privremeno izbjegli da se vrate u zemlju radi odbrane zemlje od okupacije, da se obrazuje vojska Bosne, te da se uputi izjava velikim silama o pomirenju muslimana i kršćana u Bosni. (Isto.).

U Sarajevu je početkom jula 1878. izbila oružana pobuna protiv osmanskih vlasti, a na čelu mase naroda kao najviše isticani predvodnici izbili su Salih Vilajetović (hadži Lojo), Muhamed Hadžijamaković, Rizvan beg Halilbašić i hadži Abdija Halačević. Hadži Lojo je tih dana neprestano držao fanatične vatrene govore pune vjerskog zanosa, te na taj način mobilisao stanovništvo svih vjeroispovjesti na odbranu zemlje. Otvoreno je po skupovima konstatovano da će Austrija da zauzme Bosnu i to sa sultanovim dopuštenjem. Najmnogoljudniji i najvatreniji skupovi naroda održavani su u Sarajevu u dvorištu Begove džamije i u njenoj okolini. Na ovim skupovima, primarnu ulogu je u opštem haosu preuzeo pomenuti Vilajetović. Inače, Vilajetović je bio poznat po svom bahatom ponašanju, konzervativizmu, fanatičnosti i isključivosti. Naročito se ranije loše odnosio prema nemuslimanskom stanovništvu Sarajeva, po čemu je bio poznat i vlastima. Hadži Lojo je odlično iskoristio gorčinu naroda odlukama Berlinskog kongresa, pa je sve pozvao na pobunu protiv vlasti i protjerivanje austrougarskog konzula Vasića iz zemlje. On je svojim govorima fanatizovao muslimanske mase i bodrio ih na oružanu reakciju protiv zaposjedanja Bosne od strane Austro – Ugarske. Paralelno sa ovim aktivnostima on je pozivao bosanske pravoslavce, katolike i Jevreje da se priključe pokretu, što je jedan broj njih i učinio. (Tepić, 1995; Bojić, 2001.).

Pravoslavni predstavnici i njihovi prvaci u Sarajevu, u potpunosti su podržali oružanu pobunu i otpor austrijskoj okupaciji. (Dujmović, 2011.). Međutim, vjekovne suprotnosti između bosanskih feudalaca (u pravilu muslimana) i bosanskog

kmetstva (u pravilu katolika i pravoslavaca), kao i snažni uticaji od strane Hrvatske, Srbije i Crne Gore, imali su za konsekvencu da se u dobrovoljačke jedinice za odbranu zemlje od austrijske okupacije, masovno prijavljuju bosanski muslimani, dok su bosanski katolici i pravoslavci obrazovali nekoliko dobrovoljačkih jedinica i uglavnom davali moralnu i logističku podršku otporu. (Bojić, 2001.). Dana 28.07.1878. vođe pokreta su izabrali Narodnu vladu, kojim činom je prestala oficijelna osmanlijska vlast u Bosni. Posebno su dobro saradivali pravoslavci i muslimani u Sarajevu, ali i u nekim drugim krajevima Bosne, tako da se može reći da je otpor austrougarskoj okupaciji ujedinio bitan broj stanovnika Bosne.

Odmah nakon završetka rada Berlinskog kongresa, Austro – Ugarska je ubrzala pripreme za izvođenje vojne operacije okupacije Bosne. Austrijski obavještajni radnici procjenjivali su da je pokret otpora u Bosni znatno ojačao i da jača sve više. Postojala je i latentna opasnost da bosanske snage dobiju pomoć iz Sandžaka, što je uz podatak da bosansko – muslimanske snage angažovane donedavno u turskim formacijama u Bosni masovno prilaze pokretu, prerastalo u ozbiljan problem za Austro – Ugarsku. Generalna komanda u Zagrebu i baron Josip Filipović koji je imenovan za zapovjednika cjelokupne operacije okupacije Bosne, imali su kompletirane i precizne podatke o bosanskim cestama, planinskim prelazima, telegrafskim linijama, utvrđenjima, gradovima, stanovništvu, njegovoj nacionalnoj i socijalnoj strukturi, njegovom raspoloženju, itd. Posebno su računali na to da pravoslavci, a naročito katolici, neće pružiti otpor pri zauzimanju Bosne. Austrougarski generalštab i njegova obavještajna kancelarija je godinama pred ustanak, a naročito za vrijeme trajanja ustanka 1875. – 1878. sistematski prikupljala podatke o Bosni, prilikama u njoj, njenom reljefu, komunikacijama, gradovima, vojnim objektima, tvrđavama, vojsci, raspoloženju stanovništva, itd. Austrijanci su bili dobro obavješteni o ovim ključnim elementima, zahvaljujući i ekspediciji po Bosni austrijskog vojnog inspektora koja je trajala od 1871. do 1873., a koji je uz dopuštenje bosanskih vlasti proputovao čitavom Bosnom. Ovo je bilo i ostalo neobjašnjivo, osim ako se ne radi o čistoj naivnosti bosanskih vlasti. (Tepić, 1995; Malcolm, 1995; Bojić, 2001.).

Pokret otpora okupaciji Bosne buknuo je u svim gradovima, a nakon što su Austro – Ugarske trupe ostvarile početne uspjehe, došlo je do kolebanja među bosanskim pravoslavcima i katolicima, tako da su se nakon nekog vremena ostvarile prognoze austrijskih obavještajaca, da će na bojnopolju

na kraju ostati uglavnom muslimani. Okupaciju Bosne izvršile su Austro – Ugarske trupe od 29.07. do 20.10.1878., pored žilavog i na momente vrlo snažnog otpora bosanskih muslimana i ponegdje pravoslavaca. Za skoro tri mjeseca jedna od tada najsavremenijih armija Evrope, uz angažovanje oko 200.000 vojnika i oficira, vodila je 76 borbi na raznim mjestima u Bosni, dok je nije konačno potpuno okupirala 20.10.1878. (Šiljegović, 1960; Tepić, 1995.). Prva brdska brigada pod komandom generala Todorovića ušla je u Mostar bez borbi i otpora 05.08.1878. i ona je bila predhodnica glavnine snaga koje su u Mostar ušle dan kasnije na čelu sa generalom Stevanom baronom Jovanovićem, koji je komandovao trupama u operaciji okupacije Hercegovine. (Branković, 2009.).

U Bosni je za tri mjeseca zaposjedanja njene teritorije, bilo angažovano mnogo domaćeg stanovništva, velika količina domaćih ratnih sredstava, došlo je do velikog broja manjih i većih bitaka sa austrijskim okupacionim trupama, pa se s pravom može tvrditi da je pojam otpor neprikladan pojam da pojasni ova tromjesečna dešavanja, da on izgleda eufemistički i da bi pojam odbrambeni rat, koji je ujedinio bitan broj stanovnika Bosne bio mnogo više odgovarajući pojam. Upravo o ovom segmentu su pisali austrijski i srpski visoki oficiri, zatim ruski i američki eminentni historičari. (Bojić, 2001.) Ovaj odbrambeni rat bosanskih ljudi protiv okupacije Bosne, predstavlja jedan u nizu u bosanskoj istoriji zabilježenih slučajeva i primjera jasnog državotvornog ponašanja Bošnjaka. ■

Literatura

- Bojić, M. 2001. Historija Bosne i Bošnjaka (VII–XX vijek). Sarajevo: Šahinpašić.
- Branković, J. 2009. Mostar 1833–1918: upravni i politički položaj grada. Sarajevo: University Press.
- Čišić, H. 2011. Bosanskohercegovački muslimani i bosanska autonomija. Mostar: Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Gradsko društvo Mostar i Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Podružnica Mostar.
- Dujmović, S. 2011. Bosna i Hercegovina ne može ni da živi ni da umre – situiranje identiteta Bosne i Hercegovine kod bosanskohercegovačkih Srba (do 1941. godine). U: H. Kamberović, ur. Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, knj. 1. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu.
- Filandra, Š. 1996. Bošnjaci i moderna – Humanistička misao Bošnjaka od polovine XIX do polovine XX stoljeća, Sarajevo: BKC.
- Imamović, E. 2016. Pregled historije Bosne. Sarajevo: Kongres Bošnjaka svijeta.
- Imamović, E. 1995. Historija bosanske vojske, Sarajevo: Art.
- Imamović, M. 1997. Historija Bošnjaka. Sarajevo: Preporod.
- Kadić, R. 1997. Hadži Lojo, Sarajevo: El Kalem.
- Kissinger, H. 1999. Diplomacija I i II. Beograd: Verzalpress.
- Klaić, B. 1968. Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica. Zagreb: Zora.
- Krleža, M, N. Bogdanov i M. Gecan, ur. 1966–1969. Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Malcolm, N. 1995. Povijest Bosne: Kratki pregled. Zagreb/Sarajevo: Erasmus Gilda/Novi Liber/Dani.
- Mønnesland, S. i M. Vipotnik. 2001. 1001 dan – Bosna i Hercegovina slikom i rječju kroz stoljeća. Oslo: Syppress forlaget.
- Nakičević, O. 2001. Karabeg, Sarajevo: FIN.
- Oršolić, T. 1999. "Sudjelovanje dalmatinskih postrojbi u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878.", Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru. file:///C:/Users/Inter/Downloads/10_Orsolice_287_308.pdf
- Redžić, E. 1987. Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine II, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 18, Sarajevo.
- Roberts, J. M. 2002. Povijest Europe. Zagreb: AGM.
- Šiljegović, B. ur. 1960. Vojna enciklopedija, knjige 3 i 8. Beograd/Zagreb: redakcija vojne enciklopedije/Grafički zavod Hrvatske.
- Tepić, Imamović, Nilević, Šunjić et al. 1995. Bosna i Hercegovina, od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata. Sarajevo: Generalštab ARBiH, Press centar ARBiH.
- Vasilj, S, S. Džaja, M. Karamatić i T. Vukšić. 1997. Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: HKD Napredak.
- Zgodić, E. 1999. Ideologija nacionalnog mesijanstva. Sarajevo: VKBI.

Adnan Gojak

Strah od kriminaliteta među populacijom turista koji posjećuju grad Sarajevo

Fear of criminality among the population of tourists visiting the city of Sarajevo

Sažetak

Koncept straha od kriminaliteta je duže vremena prisutan u kriminološkoj literaturi i predmetom je brojnih istraživanja koja nastoje objasniti ovaj fenomen. No, uprkos rezultatima još uvijek ostaje nepoznato što tačno predstavlja taj pojam. Ova činjenica uveliko otežava rad stručnjaka na polju prevencije kriminaliteta prvenstveno zato jer je teško prevenirati nešto što spada u domenu subjektivne percepcije stvari i u osnovi se temelji na iracionalnom strahu od nepoznatog. Strah od kriminaliteta aktuelno je značajna stručna, znanstvena i politička tema. Može ga se definirati kao doživljaj pojedinca ili skupine koji predstavlja vjerovanja, percepciju ili emocije u odnosu prema kriminalitetu ili javnom redu, a koji ima negativan učinak na njihova osjećanja, razmišljanja ili ponašanja i kvalitet njihovog življenja. Zato je i cilj ovog rada dati prikaz problematike definiranja ovog koncepta, opis nekoliko modela te prijedlozi za kreiranje preventivnih programa nastanka i ublažavanja posljedica straha od kriminaliteta, te utvrđivanje razine straha od kriminaliteta u analiziranom uzorku i utvrđivanje razlika s obzirom na spol i dob ispitanika.

Strah od kriminaliteta aktualno je značajna stručna, znanstvena i politička tema. Može se reći kako se strah od kriminaliteta u većini slučajeva odnosi na emocionalnu reakciju uzrokovanu kriminalitetom općenito ili simbolima koji ga identificiraju (ili mu se pridodaju). Kao takav, razlikuje se od rizika (tj., procjene rizika), zabrinutosti (vrijednosti) ili konkretnih djela (ponašanja).

Kako je strah od kriminaliteta negativna socijalna pojava, koja se može javiti kod svih populacija i kod svih socijalnih kategorija, vjerujemo da se on javlja u različitom stepenu kod različitih kategorija.

Sva dosadašnja istraživanja straha od kriminaliteta potvrđuju postojanje određenih korelata toga straha. Najistraživaniji su spol, dob, iskustvo viktimizacije, socio-ekonomski status, medijska izloženost i faktori okoline.

Cilj ovog rada je utvrđivanje nivoa straha od kriminaliteta u analiziranom uzorku turista koji posjećuju grad Sarajvo i utvrđivanje razlika s obzirom na spol i dob ispitanika.

Ključne riječi:

strah od kriminaliteta, turisti, mediji

Key words:

fear of crime, tourists, media

UVOD

Kriminalitet kao društvena pojava i pojedini delikti kao individualni događaj razlog su rastućeg uznemiravanja država, njihovih predstavničkih tijela i organa, ali i zabrinutosti, osjećaja ugroženosti i nelagode svakog pojedinog građana. Zbog raširenosti kriminaliteta prisutan je osjećaj straha od viktimizacije, te slabi povjerenje u postojeće oblike zaštite od zločina.

Nema nijednog društva koje se ne susreće sa problem kriminaliteta, on mijenja oblik, radnje kojima se pridaje ovo svojstvo nisu svuda iste, ali svuda i uvijek je bilo ljudi koji se ponašaju tako da na sebe navlače kaznenu represiju. Čini se da je objektivna stvarnost dobila prijeteći karakter, iskustva koja su bila rutinska dobila su zastrašujuće osobine i u tom je kontekstu strah dobio važnost na mnoge različite načine. Strah je jedan od najsnažnijih i najneprijatnijih čovjekovih osjećanja, ali i opšteprihvaćena definicija straha ne postoji. Po pravilu, strah se pojavljuje kao reakcija na neočekivane situacije, najčešće one u kojima se ne osjećamo sposobnim da se odupremo prijetećoj opasnosti.

Jedna od osnovnih potreba koja se početkom 21. Vijeka postavlja na sam vrh liste prioriteta većine građana i njihovih lokalnih zajednica savremenih evropskih, ali i ostalih zemalja, jeste zadovoljenje osjećaja individualne i kolektivne sigurnosti. Brojni su faktori globalnog, regionalnog i lokalnog nivoa koji utiču na izazivanje ili intenziviranje straha kod građana da će postati žrtvom nekog od oblika kriminalnog ponašanja. Na skali dobara za koja su građani u najvećoj mjeri zabrinuti svakako se nalaze život i tjelesni integritet, zdravlje, u posljednje vrijeme naročito se ističe potreba očuvanja lične imovine. Ovaj strah naročito je intenzivan kod građana tzv. tranzicijskih zemalja, koje su suočene sa brojnim društvenim, ekonomskim i političkim promjenama, čije se negativne posljedice u najvećoj mjeri reflektuju na tešku materijalnu situaciju većine stanovnika.

Cjelokupni problem oko konkretnog značenja straha vezanog uz kriminalitet čini se kako proizilazi iz temeljnih razlika između percepcije, kognicije ili emocije. Prema Warru (2000:453), strah nije percepcija okruženja, već reakcija na promatrano okruženje.

Eugene McLaughlin strah od kriminaliteta definiše kao „racionalno ili iracionalno stanje panike ili uznemirenosti kod nekog lica koji su izazvani vjerovanjem da su u opasnosti da bude viktimizirana zločinom. (Ignjatović, 2001; 326).

OPĆENITO O STRAHU OD KRIMINALITETA

Strah je emocija “izbjegavanja” koji se karakteriše bježanjem od opasnosti. Pošto je svijet pun potencijalnih opasnosti, strah je veoma često doživljena emocija.

Strah od kriminaliteta značajan je društveni fenomen. Interesovanje za strah i njegovo adekvatno detektiranje i tretiranje, postaje sastavni dio svakodnevnog života prosječnog stanovnika u cijelom svijetu. Bitna karakteristika situacije u kojoj se strah javlja jeste percepcija opasnog objekta ili prijetnja. Ključni momenat u situaciji izgleda da je nedostatak moći ili sposobnosti da se čovjek sa opasnošću bori. Ako on ne zna kako da se od nje odbrani, a naročito ako vidi da je odstupnica presječena, strah se javlja. Naročito je značajno da neočekivane promjene u našoj uobičajenoj sredini mogu da izazovu strah. Kao da smo naš svijet tako organizovali da u njemu budemo zaštićeni, i svaki poremećaj tog reda može trenutno da izazove strah (Bakić;1997:24).

U sudskoj praksi strah se dijeli na primarni i sekundarni. Primarni strah nastaje onog trenutka kada čovjek osjeti da je njegova cjelovitost ugrožena i traje toliko dugo koliko traje i samo ugrožavanje. Ako pri tome ne dođe do tjelesne povrede, to će biti jedini strah koji je ugroženo lice pretrpjelo. Ali, ako dođe do tjelesne povrede, onda primarni strah prerasta u sekundarni: strah za život; strah za mogućnost izliječenja; strah od mogućih posljedica, njihove težine i sl.

Ljudi se često drže za činjenicu da postoji mogućnost da nam se dogode užasne stvari, a ne znamo kada bi se one mogle dogoditi. (Marks Templeton; 1990:50).

Stručnjaci navode da strah od kriminaliteta zavisi od od dvije skupine uzroka: s jedne strane učestalost kojom se događaju kriminalne radnje, a s druge strane ranjivost svakog pojedinca. Zanimljivo je da težina kriminalnog djela u tom smislu igra manju ulogu. Drugim riječima, ljudi su uplašeni tamo gdje se kriminalne radnje dešavaju češće, pa radilo se o lakšim prijestupima (krađa novčanika), nego tamo gdje su takve radnje rijede, makar one bile i teškoga tipa (ubojstva) (Ignjatović;2005.).

Kada govorimo o strahu kao društvenom fenomenu, potrebno je razlikovati lični strah od kriminaliteta i društveni strah od kriminaliteta. On u sebi uključuje i bojazan da bi kriminalitet u konačnici mogao dovesti u pitanje društveni red i poredak. Važno je napomenuti da je i u slučaju društvenog kao i ličnog

straha od kriminaliteta, stepen straha direktno proporcionalan stepenu društvenog razvoja. Naprimjer, dijelovi grada u kojim parkovi vrve narkomanskim iglama, gdje su travnjaci zapašteni i zatrpáni smećem, ne samo da ulijevaju veći strah, nego su i objektivno češće na meti kriminalaca. Treba istaći kad god zločin raste, prethodno porastu faktori koji ga uzrokuju. Istovremeno raste i naš strah, koji se ogleda u povećanoj opreznosti, razdražljivosti i agresivnosti.

Strah od kriminaliteta ima negativan uticaj na smanjenje istog. Treba istaknuti strah žrtava kriminala- dolazak na sud radi pružanja dokaza bilo kao žrtve krivičnog djela, ili kao svjedok, može biti traumatično i zabrinjavajuće iskustvo (Bačić, Šeperović;1997). Mnoge žrtve i svjedoci su uplašeni zbog toga što se trebaju naći licem u lice s okrivljenikom prije, za vrijeme i nakon ročišta pa mnogi odustaju od tog procesa kako ne bi bili i žrtve sekundarne viktimizacije i na taj način oslobađaju počinioce krivičnih djela.

Može se govoriti o pozitivnim i negativnim posljedicama straha od kriminaliteta. Pozitivna posljedica straha od kriminaliteta jest podizanje razine samozaštitnih ponašanja građana radi smanjenja rizika od viktimizacije. Negativne posljedice odnose se na pretjerivanja u samozaštitnim ponašanjima, ograničavanje životnog stila ponašanja, pogoršavanje kvalitete življenja i slično.

Stanje straha od kriminaliteta se posmatra kao multidimenzionalno. Tako se strah od kriminaliteta sastoji od:

- a) individualne kognitivne percepcije o mogućem ugrožavanju,
- b) pratećem afektivnom doživljaju,
- c) odgovarajućem motivu tj., podstrijeku na djelovanje (Greve;1998:277.)

ISTRAŽIVANJA O STRAHU OD KRIMINALITETA

Bez sumnje je strah od kriminaliteta prisutan u članova mnogih suvremenih društava. Tako Farrall i Gadd (2004) navode rezultate britanskog istraživanja kriminaliteta iz 1994. godine po kojima je 1/4 populacije bila "vrlo zabrinuta" zbog provala i silovanja. Mnogobrojne studije u Americi (Ditton, Farrall, 2000), Australiji (Grabosky, 1995) i Europi (Meško, Farrall, 2000; Pantazis, 2000; Garland, 2000) također potvrđuju postojanje straha od kriminaliteta.

Sva dosadašnja istraživanja straha od kriminaliteta potvrđuju postojanje određenih korelata toga straha. Najistraživaniji su spol, dob, iskustvo viktimizacije, socio-ekonomski status, medijska izloženost i čimbenici okoline. S obzirom na spol, uvriježeno je mišljenje da je u žena prisutan veći strah od viktimizacije. No, premda žene iskazuju veću razinu straha od kriminaliteta, muškarci su znatno češće žrtve kaznenih djela.

Taj paradoks Grabosky (1995) djelomično objašnjava činjenicom da kaznena djela koja se čine na štetu žena (poput seksualnih delikata i obiteljskog nasilja) najviše i induciraju strah od viktimizacije. Tulloch je (2000) istraživao značenje dobnih razlika u strahu od kriminaliteta i navodi da je viši stupanj percipiranog rizika među mladim ljudima, posebice ženama, povezan s aktivnijim socijalnim životnim stilom koji uključuje veće korištenje javnog prostora.

Postojeća istraživanja pokazuju obrnuto proporcionalan odnos između socio -ekonomskog statusa i straha od kriminaliteta; što je socio-ekonomski status viši, to je strah od kriminaliteta manji, i obrnuto. U objašnjenjima takve veze obično se navodi da si imućniji ljudi mogu priuštiti bolju sigurnost i da se rjeđe druže s ljudima koji ih mogu dovesti u rizične situacije.

Istraživani odnos straha od kriminaliteta i dobi uobičajeno pokazuje višu razinu straha od kriminaliteta u starijih osoba, što se objašnjava činjenicom smanjenja fizičkih sposobnosti i percipirane mogućnosti obrane od eventualnog napadača. No, strah od kriminaliteta razlikuje se i prema specifičnoj vrsti viktimizacije. Tako Kelley (1992; prema: Grabosky, 1995) navodi rezultate jednog australskog istraživanja po kojem se stariji ljudi znatno više plaše viktimizacije u vlastitom domu, dok se mladi ljudi plaše generalnog nasilja, vjerojatno zbog toga što ih stil života stavlja u rizične situacije.

Posmatrajući dosadašnja istraživanja može se reći kako se strah od kriminaliteta u većini slučajeva odnosi na emocionalnu reakciju uzrokovanu kriminalitetom općenito ili simbolima koji ga identificiraju (ili mu se pridodaju). Kao takav, razlikuje se od rizika (tj., procjene rizika), zabrinutosti (vrijednosti) ili konkretnih djela (ponašanja). No, nedavna istraživanja opisuju emocije kao afektivna stanja karakterizirana reakcijama koja uključuju fiziološki, ponašajno-ekspresivni i subjektivni aspekt (Gabriel i Greve, 2003).

MEDIJI I KRIMINALITET

Život savremenog čovjeka ne bi se mogao zamisliti bez sredstava javnog informisanja. Danas, više nego ikada, ljudima su na raspolaganju mnogobrojna sredstva informisanja, počev od štampanih medija, pa do elektronskih medija, među kojima najveći značaj ima internet. S druge strane, kriminalitet je dio naše svakodnevnice, pa je stoga i predmet interesovanja sredstava informisanja.

Strah od kriminaliteta može se, u smislu povezanosti, dovoditi u vezu i s medijskom izloženosti kriminalitetu. Garland (2000) u tom smislu navodi kako medijsko prezentiranje kriminaliteta daje okvir - emocionalnu notu konzumentovu iskustvu kriminaliteta, i to zbog diktiranja strukture i vrijednosti samih medija, a ne fenomena koji predstavljaju. Selektivni prikazi stvarnih događaja i njihovo nerealistično dramatičiranje iskrivljuju percepciju problema u javnosti.

Kada se govori o odnosu sredstava informisanja i kriminalitetu, također se pojavljuje i pitanje da li neka sredstva informisanja, odnosno pojedini sadržaji u njima (npr. televiziji i filmu) mogu djelovati kao kriminogeni faktori kod mlađe populacije. Treba imati u vidu da pretjerani senzacionalizam u medijima i pretjerano izvještavanje o kriminalitetu, dovode do dvije vrste reakcija:

1. S jedne strane, korisnici masovnih medija se praktično navikavaju na nasilje - što realno prouzrokuje opasnost da se nasilničko ponašanje, potpuno spontano, prihvati kao uobičajena tehnika ljudskih odnosa, čime se ili potire normalna reakcija oduživanja, ili podstiče snažna želja za osvetom.
2. S druge strane, kod građana se pojavljuje osjećaj nesigurnosti - koji je djelimično odraz realnosti, ali u velikoj mjeri podstican senzacionalističkim izvještavanjem, koji ponekad i bezazlenije vidove delikvencije predstavlja posebno opasnim ili prosto udaljenije kriminalne radnje, prezentira kao da se „odvijaju na vratima svakoga od nas“.¹

Mediji imaju veliku ulogu u kreiranju slike o kriminalitetu, prvenstveno novine, radio, a najviše televizija i internet. Natpisi u medijima o kriminalitetu često se usredotočuju na najozbiljnija i senzacionalna kriminalna djela koji mogu rezultirati pojavom "vala kriminaliteta". Stoga je prihvatljiva činjenica kako izvještavanje medija o kriminalnim djelima može utjecati na jačanje straha od

kriminaliteta osobito ako su ti napisi o događanjima unutar uže lokalne zajednice, gdje je žrtva sasvim slučajno izabrana i gdje je djelo počinjeno na osobito ružan način (LiskaiBaccaglioni, 1990).

Iako postoji sloboda informisanja, mediji u svom radu, kada je u pitanju informisanje javnosti o kriminalitetu i djelatnostima državnih organa zaduženih za njegovo suzbijanje, moraju se pridržavati određenih načela novinarske etike, ispoljiti visok stepen profesionalizma, te poštovati odredbe zakonskih i drugih propisa iz ove oblasti, kako ne bi unosili strah među građane.

ISTRAŽIVANJE I REZULTATI

Da bismo vidjeli da li je strah od kriminaliteta građana Sarajeva, a samim tim i turista koji posjećuju naš grad opravdan, prvo smo pogledali izvještaje o stanju kriminaliteta Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. Analizirali smo izvještaje od 2010. godine do 2014. godine i utvrdili da je se na području Kantona Sarajevo desio veliki broj krivičnih djela. Najveći broj djela su djela iz oblasti tzv. opšteg kriminaliteta gdje se prije svega podrazumjevaju djela protiv imovine kao i djela protiv života i tjela. Upravo ta djela su jako bitna za temu strah od kriminaliteta, jer upravo ona izazivaju strah kod građana, pa samim tim i turista. Ubistva, tuče, nanošenje teških tjelesnih povreda, razbojništva, razbojničke krađe, kao i džeparenja, krađe automobila, su djela koja kod građana ali i turista izazivaju osjećaj nesigurnosti. Većo osjećaj nesigurnosti izazivaju ovi vidovi krivičnih djela od djela provrednog kriminaliteta, drugim riječima rečeno krivičnih djela tzv. „bijelog okovratnika“, jer posljedica krivičnih djela protiv života i tjela je odmah vidljiva i kod građana izaziva uznemirenost. Za turiste je sigurnost jedan od primarnih uslova da bi se odlučili da posjete određenu destinaciju. Možemo vidjeti da je trenutno realno stanje kriminaliteta u Kantonu opravdava kako strah građana da će postati žrtva nekog od kriminalnih ponašanja, tako i strah turista.

I mi smo porovali istraživanje među populacijom turista koji posjećuju Sarajevo da bi smo se uvjerali da li se oni zaista osjećaju nesigurno i da li imaju strah od kriminaliteta kada se nalaze u posjeti našem glavnom gradu. Ispitali smo 180 turista, različite životne dobi, pola, nacionalnostim, iz različitih država i djelova svijeta i Evrope. Gledali smo da ispitujemo turiste posljednjeg dana njihovog boravka u Sarajevu, da bi time stekli što realniju sliku.

¹ Kriminalističke teme/časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, FKN Univerzitet u Sarajevu, Godište II Sarajevo, 2003. g. Broj 1-2, str. 193. Doc. Dr. Sci. Alisabri Šabani

Polaznu osnovu za istraživanje predstavljao je upitnik o sigurnosti turista u Kantonu Sarajevo koji je koncipiran na način da putem sljedećih pokazatelja: spol, starost, obrazovanje, ekonomski status kao i ostalih pitanja, a obradu prikupljenih podataka i prezentaciju dobivenih rezultata korišten je SPSS (Statistical Package for Social Sciences) program.

Za potrebe ovog istraživanja smo izvršili deskriptivnu statistiku frekvencije te krostabulaciju (tabela ukrštanja/kontigencije) kako bismo navedenim postupkom ispitali odnose odnosno utvrdili povezanost između varijabli relevantnih za naše istraživanje.

Rezultati koje smo dobili su potvrdili da se turisti zaista osjećaju nesigurno tokom boravka u našem glavnom gradu. Naročito je to izraženo kada se u noćnim satima kreću sami. Istraživanje je pokazalo ispitanici smatraju da Sarajevo nije siguran grad. Veći strah su pokazale osobe ženskog spola kao i starije osobe, što je se poklopilo sa nekim ranijim svjetskim istraživanjima rađenim na temu straha od kriminaliteta. Ono što ohrabruje, a što su pokazali rezultati, jeste da su rezultati istraživanja pokazali da je velika većina turista rekla da će ponovo posjetiti Sarajevo i da smatra da su građani Sarajeva izuzetno ljubazni.

AKTIVNOSTI POLICIJE VEZANO ZA MJERE SMANJENJA STRAHA OD KRIMINALITETA

Prilikom našeg istraživanja obratili smo se policiji Kantona Sarajevo i pitali ih koje su to mjere koje oni sprovode da bi smanjili strah od kriminaliteta kod turista koji posjećuju grad. Rekli su nam kako oni nemaju nikakve posebne mjere vezano za ovu problematiku, ali da svakako imaju aktivnosti koje svakakodnevno provode da bi se građani pa samim tim i turisti osjećali sto sigurnije.

Mi ćemo samo navesti neke od aktivnosti koje bi poboljšale stanje sigurnosti i kojima bi se osjećaj nesigurnosti smanjio. To su :

- rad policije u zajednici (Zbog složenih povezanosti modernog života, preventivni rad najčešće ne može biti postignut isključivo pomoću policije, nego zajedničkim djelovanjem sa drugim institucijama. Zbog toga je često potrebno stvarati nove strukture saradnje i tražiti nova sredstva i načine rada kako bi se uzroci objektivnih opasnosti i straha građana spriječili ili smanjili. Koliko god se građani mogu osloniti na zaštitu policije, toliko moraju biti svjesni činjenice da i oni moraju

dati svoj doprinos i podržavati državne organe sigurnosti u njihovom radu).

- prevencija (Kada je u pitanju turizam i sprječavanje kriminala nad turistima ali i ostalim građanima, veoma je važno da policija bude vidljivija na ulicama, da se često mogu uočiti pozornici, patrole, osvijetljavanje neosvijetljenih ulica, uređivanje naselja, uklanjanje ruševina, postavljanje video nadzora na mjestima na kojima su sečešće dešavala krivična djela.)
- brzo i efikasno djelovanje po izvršenim krivičnim djelima – (To znači da se počinioci krivičnih djela uhvate i osude u sto kraćem roku. Dakle jedan od najvažnijih principa policijskog postupanja je izvjesnost kod kažnjavanja.)
- podizanje razine samozastitnih ponašanja (trebali se izraditi određeni letci na kojima će biti navedeni savjeti o samozaštitnom ponašanju a koji će biti lako dostupni kako građanima tako i turistima. Neki od savjeta o samozaštitnom ponašanju su: da se izbjegavaju mračne i puste ulice, torbu nositi ispred sebe i zatvorenu, držati novčanike u unutarnjim džepovima itd.)
- medijsko izvještavanje (što manje senzacionalističkih izvještaja koji stvaraju uznemirenost građanima i turistima. Takođe važno je istaći da mediji, radi bolje čitanosti, svojim bombastičnim naslovima i često nerealnim i pretjeranim izvještavanjima doprinose uznemirenosti kod građana, a samim tim i kod turista. Senzualističko izvještavanje o događajima stvara lošu sliku o gradu Sarajevu. Zbog toga policija ali i turistička zajednica Sarajeva se trebaju potrditi da se više angažuju oko rješavanja ovog problema.)

ZAKLJUČAK

Krivično ponašanje je jedan od problema sa kojim mora da se suoči svaka generacija. Svi mi imamo strahove različitih razmjera i oblika i stoga je važno spoznati koji su to strahovi te se s njima izravno suočiti.

Paradoks sigurnosti u bosanskohercegovačkom društvu ogleda se u pojedinačnom i uskom sagledavanju problema sigurnosti, odnosno kroz svojevrstni jednodimenzionalni prikaz sigurnosne situacije u kojem postoje proturječnosti i slabosti zvaničnih statistika u poređenju sa realnom sigurnosnom situacijom. Nedostatak društvene reakcije, angažovanja i saradnje građanstva sa pravosudnim institucijama dovode do relativizacije sigurnosti, odnosno u društvenoj svakodnevnicima se iz tog razloga stavlja znak

jednakosti između sigurnosti i nesigurnosti. Može se zaključiti da su pojedini građani BiH pasivni sudionici i vlastiti kreatori nesigurnog okruženja, usljed čijeg nepovjerenja u pravosudni sistem dolazi do pogoršanja sigurnosti i sigurnosne perspektive uopće od problema sa kojim mora da se suoči svaka generacija. Nove situacije rađaju nova krivična djela i nameću ljudskom ponašanju nova ograničenja. Strah od toga čovjeka čini slabim i samim tim potencijalnom žrtvom, čega je on manje-više svjestan. Tu na scenu stupaju mediji kao jedan od uzroka širenja straha i panike među građanima. Stvaraju društvo manje sigurnim za život jer ne rade skoro ništa na suzbijanju zločina, nego krivična djela detaljno opisuju, te samo kritikuju društvo da su pasivni u njihovom suzbijanju. Možda imaju pozitivne namjere da tom kritikom podignu svijest o strahotama stradanja i zastrašujućim podacima o broju krivičnih djela, u svakom slučaju njihovo

djelovanje kod ljudi širi paniku. Ljudi se zatvaraju u svoja četiri zida, povlače se ne želeći reagovati jer se boje i tako dozvoljavaju da se pred njihovim očima dešava kriminal.

Treba istaći da je veoma bitno da se smanji strah od kriminaliteta kod turista koji posjećuju grad Sarajevo. Turizam je jedna od grana koja donosi veliku profit. Sarajevo je prema brojnim evropskim i svjetskim izvještajima uvršteno u sami vrh destinacija i turisti iz raznih dijelova svijeta se rado odlučuju da posjete naš grad. Posebno je to vidljivo poslednjih godina gdje je primjetna prava ekspanzija turizma pogotovo turista iz zemalja Bliskog Istoka. Dolazak turista u naš grad, znači više posla za ugostiteljske objekte, restorane, hotele, više posla za trgovce, samim tim i više novca u gradskoj kasi. To sve znači i bolji standard i bolji život građana Sarajeva. ■

Literatura

- Đ. Ignjatović, Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, IV deo, Beograd
- D. Garland /2000/: Criminology, Social Theory and the Challenge of our Times, British Journal of Criminology, Vol. 40,
- D. Garland /2001/: The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society, Oxford.
- Đ. Ignjatović /2006/: KaznenareakcijauXXIveku – Izazoviidileme, Novokrivičnozakonodavstvo: dilemeiproblemiuteorijiipraksi, Beograd
- Greve, W. (1998): Fear of crime among the elderly: foresight, not fright. International Review of Victimology
- Ibrahim Bakić, Sociology, Sarajevo, 1997
- Johan Marks Templeton, Knjiga životnih zakona, Zagreb 1990.
- Meško, G. Socijalna psihologija straha od zločina : usporedba slovenskih, škotskih i nizozemskih lokalnih istraživanja zločina. // Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. 35 (1999)
- Meško, G., Farrall, S. (1999), The Social Psychology of the Fear of Crime: A Comparison of Slovenian, Scottish and Dutch Local Crime Surveys. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, vol. 35, br. 2
- Meško, G., Kovčo, I. (1999), Strah pred kriminalitetom v Sloveniji in Hrvaški. Varstvoslovje, vol. 1, br. 2:
- Pantazis, C. (2000), Fear of Crime, Vulnerability and Poverty, British Journal of Criminology, Vol. 40, No. 3
- Petrović, B. Meško, G. Kriminologija, (2004). Pravni fakultet Sarajevo.
- Tulloch, M. (2000), The Meaning of Age Differences in The Fear of Crime: Combining Quantitativeand Qualitative Approaches. British Journal of Criminology, Vol. 40, No.3:
- Šabani, A. (2003), Kriminalističke teme/časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, FKN Univerzitet u Sarajevu, Broj 1-2, str. 193.

dr. sc. Robert Kolobara

Informacijske operacije u kontekstu kulture nacionalne sigurnosti 21. stoljeća

Information operations in the context of the 21st century national security culture

Sažetak

Završetak Hladnog rata doveo je do preispitivanja tradicionalnog poimanja sigurnosti. Globalizacijski procesi su doveli do rastuće međuovisnosti društava i država ne samo na ekonomskom, već i na sigurnosnom području, a dominantna sigurnosna prijetnja više nije mogućnost globalnog vojnog sukoba dvije super-sile već niz drugih izazova – unutrašnji sukobi (građanski rat, etničko čišćenje, genocid) čije posljedice ne ostaju ograničene na države u kojima se odvijaju, fenomen neuspjelih država, međunarodni terorizam i organizirani kriminal, energetska sigurnost, ekološka sigurnost, ne-jednak ekonomski razvoj, proliferacija konvencionalnog i oružja masovnog uništenja te drugi izazovi koji više nemaju isključivo vojnu dimenziju sigurnosti. Svi ovi procesi pokazali su kako se sigurnost više ne može promatrati primarno kao sigurnost države, a rješavanje sigurnosnih problema primarno kroz upotrebu vojne sile ili samo na razini nacionalne države. Informacija kao element moći je, i oduvijek je bila, maglovit pojam, ali u ovoj novoj eri posjeduje mogućnost koja se smatra ključnom za uspjeh državnih nacionalnih politika sigurnosti te je stoga fokus ovog rada na induktivnom utvrđivanju njenog mjesta u kulturi nacionalne sigurnosti 21. stoljeća.

Ključne riječi:

informacija, informacijske operacije, sigurnost, rat

Abstract

The end of the Cold War led to re-examination of the traditional understanding of security. Globalization processes have led to growing interdependence of societies and states, not only on economic but also in the security field, and now dominant security threat is not the possibility of global military conflict between two super powers but a number of others challenges – internal conflicts (civil war, ethnic cleansing, genocide) whose consequences do not remain limited within the states in which they are taking place, phenomenon of failed states, international terrorism and organized crime, energy security, ecological security, uneven economic development, proliferation of conventional weapons and weapons of mass destruction and other challenges who do not have exclusively military dimension of security. All of these processes have shown us how security can no longer be watched primarily as state security, and solving security issues primarily through use of military force or just at the national level. Information as an element of power is, and always has been, a nebulous term, but in this new era it possesses a capability that is considered crucial to the success of state national security policy, hence the focus of this work is on inductive determination of its place in 21st century national security culture.

Key words:

information, information operations, security, war

UVOD

Završetak Hladnog rata doveo je do preispitivanja tradicionalnog poimanja sigurnosti zbog dovođenja u pitanje autonomije države na području sigurnosti. Globalizacijski procesi su doveli do rastuće međuovisnosti društava i država ne samo na ekonomskom, već i na sigurnosnom području, a dominantna sigurnosna prijetnja više nije mogućnost globalnog vojnog sukoba dvije supersile već niz drugih izazova – unutrašnji sukobi (građanski rat, etničko čišćenje, genocid) čije posljedice ne ostaju ograničene na države u kojima se odvijaju, fenomen neuspjelih država, međunarodni terorizam i organizirani kriminal, energetska sigurnost, ekološka sigurnost, nejednak ekonomski razvoj, proliferacija konvencionalnog i oružja masovnog uništenja te drugi izazovi koji više nemaju isključivo vojnu dimenziju sigurnosti, objašnjava Siniša Tatalović. Svi ovi procesi pokazali su kako se sigurnost više ne može promatrati primarno kao sigurnost države, a rješavanje sigurnosnih problema primarno kroz upotrebu vojne sile ili samo na razini nacionalne države (Tatalović u Collins, 2010., 8).

Barnett naglašava da je u vrijeme Hladnog Rata sigurnost za SAD i SSSR značila nacionalna sigurnost od vojne i ideološke prijetnje jednih od drugih, a osnovna strategija postizanja te sigurnosti bila je izgradnja i održavanje superiornosti. U tom kontekstu Giacomo Luciani ističe da je nacionalna sigurnost najčešće bila definirana kao sposobnost odolijevanja agresiji izvana. Mutimer naglašava da tvrditi da je nešto problem sigurnosti znači tvrditi da to nešto predstavlja najozbiljniju moguću prijetnju, egzistencijalnu prijetnju, a ako ta prijetnja bude prihvaćena, doći će do ozbiljnih političkih posljedica. U poslije hladnoratovskom kontekstu možda najupotrebljiviju definiciju sigurnosti je dao Soroos koji je definirao sigurnost kao „uvjerenje ljudi da će nastaviti uživati one stvari koje su najvažnije za njihov opstanak i blagostanje“ (Soroos, 1997., 236). Sama definicija nacionalne sigurnosti po diskursu iz prošlog stoljeća je dovedena u pitanje novim „modernim“ sigurnosnim referentnim objektima. U srcu novih kritičkih teorija Međunarodnih Sigurnosnih Studija nalaze se prijetnje poput nastupa propalih država, globalnog terorizma, ekonomske recesije, prirodnih katastrofa, pandemija bolesti i globalnog siromaštva. Po „novoj“ kulturi nacionalne sigurnosti 21. stoljeća prva tri mjesta današnjih globalnih sigurnosnih ugroza zauzimaju pojave poput terorizma, cyber ratovanja i onoga što nazivamo stanjem propale države.

Kakav položaj informacija ima u odnosu na nacionalnu sigurnost Neilson i Kuehl opisali su kroz definiciju informacijske osnove: „Upotreba informacijskog sadržaja i tehnologije kao strateških instrumenata da se oblikuju fundamentalne političke, ekonomske, vojne i kulturološke sile na dugoročnoj osnovi kako bi se utjecalo na globalno ponašanje vlada, nadvladinih organizacija i društava a sve sa svrhom podupiranja nacionalne sigurnosti“ (Neilson and Kuehl, 1990., 40 u Kolobara, 2017., 81). Informacija je oduvijek bila element moći, ali je često gledana kao osposobitelj ili komponenta potpore a ne kao odlučujući čimbenik u provedbi operacija. Sama priroda modernih informacijskih operacija, s uvjerljivim dvadesetčetverosatnim medijskim izvještavanjem je dokazala potrebu za iskorištavanjem svih alata ili elemenata moći. Informacija je ključna komponenta bilo koje vrste operacija utjecaja, i njezina efektivnost je bila demonstrirana u više navrata, osobito u zadnja dva desetljeća s usponom tehnoloških sposobnosti. Ali pomak moći od centralne vlasti i mali trošak i laki ulazak u informacijsku sferu su zajedno doprinijeli revolucionarnom načinu na koji se informacije iskorištavaju diljem svijeta. Prema novoj paradigmi, informacija je pokretana potražnjom radije nego ponudom, i svemir dostupnih gledišta je mnogo širi nego ikada prije (Alterman, 2003., 243). Francuski novinar Ulysse Gosset kaže: “Današnji informativni kanali su dio globalne borbe u svijetu. Jednako su važni kao i tradicionalna diplomacija i ekonomska snaga” (Seib, 2008., 36).

INFORMACIJSKE OPERACIJE I MEDIJI KAO SREDSTVO

Informacija kao element moći je, i oduvijek je bila, maglovit pojam, ali u ovoj novoj eri posjeduje mogućnost koja se smatra krucijalnom za uspjeh državnih nacionalnih politika sigurnosti (Kolobara, 2017., 53). Razumijevanje moći informacije važnije je nego ikad jer suvremeni svijet sada svjedoči navali manipulativnih slika, gdje nacije, grupe i pojedinci pokušavaju upravljati porukama koje dobivaju. “Informacijsku moć je teško kategorizirati zato što siječe preko svih vojnih, ekonomskih, društvenih i političkih resursa moći, u nekim slučajevima umanjujući njihovu snagu, u drugima množeći je” (Nye and Owens, 1996., 22).

Pojam “informacijske operacije” je nedavno dobio snagu u američkoj vojsci kao način konceptualizacije i organizacije širokog i raznog mnoštva nekinetičkih vojnih sposobnosti. Zajedničko izdanje (JP 1-02)

vojnog rječnika i povezanih termina Ministarstva obrane definira informacijske operacije kao "integrirano zaposlenje osnovnih sposobnosti elektronskoga ratovanja, kompjuterskih mrežnih operacija, psiholoških operacija, vojnih obmana i sigurnosnih operacija u dogovoru s potpornim i srodnim mogućnostima da se utječe, ometa, podmićuje ili uzurpira protivničko ljudsko i automatizirano donošenje odluka dok se štiti naše vlastito" (Christopher, 2008., 2). Ali informacija, kao i moć, je intrinzično teška za mjerenje, kategoriziranje i razumijevanje, i veoma ju je teško učinkovito upotrebljavati na prediktivni ili linearan način. U današnjem svijetu interes i briga za manipulacijom javnog mišljenja, formiranjem stavova i utjecajem na ponašanje dostiglo je razine bez presedana. Informacija se obraća razlogu i iskustvu, ona je opskrbljena činjenicama, dok se propaganda obraća osjećajima i strastima, ona je iracionalna (Kolobara, 2017., 56). mnogo informacija dostavljenih u današnje vrijeme, istraživanja, činjenice, statistika, objašnjenja i analize eliminiraju osobni sud i kapacitet da pojedinac oformi vlastito mišljenje više sigurno nego najnastranija propaganda. Ova tvrdnja može doći kao šok, ali je činjenica da prekomjerni podaci ne prosvjećuju čitatelja ili slušatelja, oni ga utapaju, tvrdi Ellul. Ne može ih se sviju sjetiti ili ih koordinirati, ili razumjeti, a ako ne želi riskirati da izgubi razum, pojedinac će samo izvući generalni zaključak iz njih. I što više činjenica dobiva, slika je jednostavnija.

Bivši američki direktor instituta za informacijske operacije Jole Harding je opisao raspon mogućih aktivnosti informacijskih operacija: „iskreno... cilj onoga što pokušavaš uraditi, je ograničen tvojom maštom i specijalne postrojbe naginju ka malo drugačijem razmišljanju... Informacija može biti korištena da nekog terorizira, ili da stvara uvjete gdje netko ne želi da učini nešto, ili sve vrste stvari“ (Briant, 2015., 12). Dalje objašnjava da se takvim djelovanjem, pogotovo na vojnom bojištu, može kreirati kaos, nepovjerenje, sumnjičavost pa čak i odustajanje od borbe za svoj cilj.

Al Qaeda i druge terorističke organizacije su dobro iskoristile nove medije, iskorištavajući glad satelitskih televizija za vijestima i iskorištavajući ih za širenje propagande, prikazivanje talaca i inače za dobivanje publiciteta. S druge strane oni računaju na medije da im pomognu širiti teror. Tisuće su poginule u napadima 11. rujna, ali su milijuni bili prestravljeni slikama koje su im dostavili mediji.

Identificiranje prave vrste znanja potrebne za određeni konflikt može biti najvažniji izbor koji

informacijski strategist može načiniti. Al Qaeda i njezine podružnice koriste informacijsko doba da ponavljaju drevne obrasce tribalizma na globalnoj ljestvici, tvrdi Ronfeldt. Potrebno je samo malo indoktrinacije da se uzbude oboje i srce i um. Značajnost tribalizma nije bilo ignorirano od strane analitičara i stratega. Teroristi su često primjeri mentaliteta "istinskog vjernika", a koji po Ericu Hofferu vuče svoje podrijetlo iz prirode tribalizma:

"Da bi osoba sazrela za samo-žrtvovanje ona mora biti lišena svog individualnog identiteta i jasnoće... Najdrastičniji način da se postigne ovo je sa kompletnom asimilacijom individue u kolektivno tijelo... Kada upitan tko je on, njegov automatski odgovor je da je on Nijemac, Rus, Japanac, Kršćanin, Musliman član određenog plemena ili obitelji. On nema svrhe, vrijednosti i sudbine odvojeno od svog kolektivnog tijela; i sve dok to tijelo živi on u biti ne može umrijeti... Ovo je bez sumnje primitivno stanje, i njegovi najsavršeniji primjeri su pronađeni među primitivnim plemenima. Masovni pokreti nastoje da se približe ovoj primitivnoj perfekciji, i mi ne zamišljamo stvari kada anti-individualisti skloni suvremenim masovnim pokretima nas pogode kao atavizam primitivne." (Hoffer, 1989., 62).

Paradigma tribalizma bolje osvjetljava ključni problem tribalizaciju religije:

"Što više ekstremisti njeguju štetne podjele između 'nas' i 'njih', uzaludna tvrdnja svetosti jedino za njihove ciljeve, demoniziranje drugih, kodovi osvete, žudnja za teritorijalnim i vjerskim osvajanjima, potiskivanje suvremenika koji se ne slažu, i sve dok se tvrdi da se radi u ime božanstva, tim je njihova religijska orijentacija sasvim plemenska i sklona osvetničkom nasilju najmračnije vrste" (Arquilla i Borer, 2007., 50).

Nitko nije uradio bolje posao iskorištavanja tjeskobe kod Amerikanaca do fraze *rat protiv terorizma*, koju je Bushova administracija učestalo koristila od 2001. do 2009. godine, tvrdi Glassner. U vezi toga bivši Savjetnik za Nacionalnu Sigurnost SAD Zbigniew Brzezinski napisao je za *Washington Post* (25.03. 2007.), „Mala tajna ovdje jeste da je neodređenost fraze bila namjerno izračunata od njezinih sponzora. Konstantno upućivanje na *rat protiv terorizma* je postiglo jedan značajan cilj: stimuliralo je pojavu kulture straha. Strah zamagljuje razum, intezivira emocije i olakšava demagoškim političarima da mobiliziraju javnost u ime politike koju žele da vrše“. Kadgod neka grupa koristi strah da manipulira drugom, netko profitira a netko plati, zapaža Brzezinski. Alfred Hitchcock, čuveni redatelj, vezano za strah je kazao da nema užasa u prasku

već u njegovom iščekivanju. Jedan od paradoksa kulture straha jeste da ozbiljni problemi ostaju uglavnom nezapaženi iako baš oni predstavljaju realnu opasnost za ono čega se javnost najviše boji. „Bijela Kuća“ je dobila potporu koju je trebala za napad na Irak potičući javne strahove od terorizma i spajajući te strahove sa Irakom. U danima pred sami napad javna podrška administraciji Georga Busha je iznosila 75%. Saddam Hussein je u svijesti javnosti toliko uspješno povezan sa terorističkim napadima 11 rujna da se u anketi *New York Timesa* provedenoj u rujnu 2006. godine, dugo nakon što je administracija službeno priznala da Hussein nije imao ništa sa napadima, otkrilo da jedna trećina Amerikanaca i dalje misli da je Irački predsjednik bio osobno umješšan u iste. Direktor FBI-a Robert Muller kada je svjedočio pred odborom Kongresa u veljači 2005. nije naglasio odsutstvo terorističkih napada, neuspjeh u pronalaženju ćelija al-Qaeda unutar SAD-a ili izvještaj njegove agencije koji sugestira da možda al-Qaeda nema dovoljno snage da izvede seriju ozbiljnih napada u SAD-a. Umjesto toga on se brinuo „ostajem vrlo zabrinut oko onoga što ne vidimo“, kazao je. Politolog John Muller u svojoj knjizi *Overblown* komentirao je isto riječima „za direktora ureda, odsutstvo dokaza očigledno je dokaz postojanja“. Druge vladine agencije također su imale svoje interese za napuhavanje prijetnje od terorizma. Neke su to činile da bi zaštitile proračune. DEA (Drug Enforcement Administration) je izlagala kako profiti od trgovine drogom financiraju terorizam dok je Office of National Drug Control Policy potrošio milione na kampanju koja je označavala tinejdžere koji koriste marihuanu kao financijere terorizma (Cf. Gardner, 2009., 266-270 u Kolobara, 2017., 62-63).

Rat ideja se provodi u globalnom informacijskom okruženju, uglavnom preko medija. Satelitska televizija, internet i druge forme globalnih medija stvaraju prilike bez presedana da se dijele ideje i da im se dopušta da se natječu. Na neki način, rat ideja postaje stvaran rat samo onda kada ste već izgubili. Odnosno, ako ne uspijete poraziti ekstremizam, ideologiju mržnje ili ideje koje promoviraju fizičko uništenje dok su još na razini ideje, one se pretvore u akte mržnje, napada ili terorizma. Pobjede u ratu ideja dolaze kada uvjerite druge da vaše politike nisu prijetnja njima, da im njihovo antagonističko ponašanje ne će dati ono što žele ili trošenje ili riskiranje njihovih života nije najbolji način da postiču svoj cilj, tvrdi Christopher. Uspjeh u ratu ideja zahtjeva uvjerljivu komunikaciju kroz strateško komuniciranje i javnu diplomaciju. „U ratu ideja, riječi mogu biti smrtonosne kao stvarna municija“

(Armistead, 2007., 158). Robert Reilly nam kao savršene primjere daje izraze poput „Osovine zla“ i „Veliki Sotona“ te ističe da su sve moralne razlike u korijenu teološke čak i kad sekularno društvo se pretvara da nisu.

UTJECAJ INFORMACIJSKIH OPERACIJA

Javno mišljenje je kralj, tvrdi Sorenson, te ističe kako od Bijele kuće pa do ostalih velikih centara moći svi čekaju i zasnivaju svoje djelovanje na temelju javnog mišljenja. Ono može uzdignuti ljude i ideje do velike moći ali i slomiti ih preko noći. Nekada može izazvati ratove a nekada ih može i zaustaviti. Primjerice u noći kada je Kongres glasovao o ratu u Iraku Predsjednik Bush je rekao naciji i Kongresu da je Irak zla nacija koji prijeti američkoj sigurnosti. Tijekom nekoliko sljedećih godina svi ključni članovi njegove administracije su iznosili slična upozorenja u svojim govorima. U izvještaju specijalne istrage Kongresa za zastupnika Henry A. Waxmana o javnim izjavama dužnosnika Bushove administracije, točnije Busha, Dick Cheney, Rumsfelda, Colin Powela i Condoleeze Rice, ovih pet dužnosnika su izrekli 237 specifičnih lažnih i varljivih izjava o iračkoj prijetnji u 125 javnih nastupa (Iraq on the Record: The Bush Administration's Public Statements on Iraq). Bush je tvrdio da je sami opstanak SAD u pitanju. Tony Blair je otišao još i dalje govoreći da se čitavi Zapad suočava sa opasnošću koja je „stvarna i egzistencijalna“ (Gardner, 2009., 13). Čak i najjači sebi ne mogu priuštiti da ignoriraju mišljenja drugih. Kreatorima politika u Pentagonu krajem 1980-ih i početkom 1990-ih postalo je jasno da će strana koja kontrolira i zadržava mogućnost pokretanja informacijskih kampanja precizno, kao i s mogućnošću da manipulira, upotrebljava i širi informacije, biti pobjednička strana. Jednom prilikom Napoleon Bonaparte se našalio i rekao: «Više se treba bojati četverih neprijateljski nastrojenih novina nego tisuću bajoneta.» (Christopher, 2008., 18).

Prije pedeset godina politički naponi su bili oko mogućnosti kontrole i prijenosa oskudnih informacija. Danas, politički naponi su oko stvaranja i destrukcije kredibiliteta (Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication, September 2004., 20).

Kanadska novinarka Eva Bartlett osvrćući se na izvještavanje zapadnih medija po pitanju Sirije (2016. god.) kazala je kako „sve ono što čujete i čitate u korporativnim medijima potpuno je suprotno od

te stvarnosti“. Ističe kako se korporativni zapadni mediji bave planiranjem promjene režima u Siriji. Navodi kako je više puta bila diljem Sirije te da tamošnji narod pruža veliku podršku predsjedniku te zemlje, „a da je to u suprotnosti sa onim što čitate u korporativnim medijima poput BBC-a, New York Timesa ili Guardian“. Dalje navodi kako su izvještaji tih medija potpuno suprotni od stvarnosti i da im je cilj demonizirati Asada i rusku podršku Siriji. Posebice ističe da se svi ti mediji oslanjaju na „Sirijski opservatorij za ljudska prava“ kao izvor, a da je on ustvari britanska organizacija sa sjedištem u engleskom Coventryu koju čini samo jedan član. Bartlett je kao primjer manipulacije navela tkz. „bijele šljemove“ i objasnila da je to organizacija koju je 2013. godine formirao bivši britanski časnik, a koja se financira sa 100 milijuna dolara iz SAD, Velike Britanije i EU. „Oni bi trebali spašavati civile u Istočnome Aleppu, ali tamo za njih nitko nije čuo! ‘Bijeli šljemovi’ su, navodno, neovisni, a možete ih vidjeti kako nose oružje i stoje kraj tijela mrtvih sirijskih vojnika (Asadovih pristalica). Na njihovim video-snimkama nalaze se ista djeca koju koriste za različite izvještaje, pa tako možete primjetiti djevojčicu Aju, koja se pojavljuje u različitim vremenskim razmacima na različitim lokacijama“ (*Bljesak.info* 15.12.2006.).

Online informacije pomjeraju se brzo i široko, što može biti dobra stvar, osim ako su informacije lažne. Thomas Friedman napisao je da mu je Indonežanin koji radi za veleposlanstvo SAD-a u Jakarti rekao da „Internet korisnici čine svega 5% populacije - ali tih 5% šire glasine svima ostalima. Oni govore, dobio ih je s interneta. Oni misle da je to Biblija“. Friedman ističe: „U najboljem slučaju internet može obrazovati ljude brže nego ijedan medijski alat koji smo ikad imali. U najgorem slučaju, može ljude zaglupiti nego ijedan medijski alat koji smo ikad imali. Laž da je 4000 židova bilo upozoreno da ne idu u Svjetski trgovački centar 9. rujna je u potpunosti bila prenesena internetom i sada je temeljno prihvaćena istina u muslimanskom svijetu. Zato što internet ima auru tehnologije oko sebe, neobrazovani vjeruju informacijama sa njega još više. Oni ne shvaćaju da internet, u najgorem slučaju, je samo otvorena kanalizacija: elektronski cjevovod za netretirane, nefiltrirane informacije“ (Friedman, 2003., 169). Ako pogledamo Friedmanove riječi, lako zaključujemo da nije sve na internetu istinito ali također nije sve ni u *New York Timesu* istinito. Pokušaji izoliranja metoda koje su učinkovite u mijenjanju jakih uvjerenja nam pokazuju da je ključ u obimu i vremenu plasiranja kontradiktornih informacija više nego u kvaliteti. Velike količine informacija dostavljane u kratkom

vremenskom periodu imaju najveći utjecaj, tvrdi Myers. Napadi na SAD-e 11. rujna su odličan primjer preduvjerjenja i stavova koji utječu na konačni zaključak. Mnogi neprijatelji SAD-a su iznijeli brojne teorije kako je Vlada te zemlje na određeni način imala „prste“ u tom napadu. Naravno to nije istina ali se pokazalo da preduvjerjenja onih koji ne vole SAD-e imaju ključnu podložnost prema svemu negativnom upućenom prema toj zemlji. Glasine su najučinkovitije kada su izazvane na više različitih mjesta istodobno i na takav način da idu naprijed nazad te sa svakim novim izvještajem očigledno potvrđuju oni prethodni, tvrdi Nigel West. Primjerice, dnevni list Saudijske vlade *Al-Riyadh* je objavio novinski članak koji je postao međunarodni naslov. Kolumnist Umayma al-Jalahma sa Sveučilišta Kralj Faisal je napisao: „Odlučio sam da govorim o židovskom blagdanu Purimu... Za ovaj blagadan, židovi moraju dobiti ljudsku krv tako da njihovi svećenici mogu pripremiti blagdanske kolače. Drugim riječima, običaj se ne može provesti kako spada ako ljudska krv nije prolivena... krv kršćanske i muslimanske djece dobi ispod 10 godina mora biti upotrebljena...“ (Waller, 2008., 309). Tijekom žestokih borbi u iračkoj Fallujahi, veliku ulogu na započinjanje isti su imale glasine koje su kružile među iračanima o tome kako američki vojnici dvogledima za noćno promatranje špijuniraju muslimanske žene i da djeci dijele pornografske sadržaje. Lokalni irački pekar je priznao da su „te glasine utjecale na ljude na negativan način... Potaknule su ljude da koriste svoje oružje protiv Amerikanaca“ (*Los Angeles Times*, June 14, 2003.). Vrijednost dezinformacije uvijek je veća od vrijednosti informacije. Kad se dva suprotna gledišta predoče podjednako silovito, istina ne mora biti negdje na sredini. Moguće je da jedna strana griješi. To opravdava žestinu na drugoj strani (Kolobara, 2017., 68). Jedan iranski bloger, sa online identitetom kao „hope“ (nada) napisao je „Nemojmo zaboraviti da teror uvijek počinje sa jezikom....Cenzura riječi uvijek je vodila do cenzure našeg identiteta i u konačnici našeg ugnjetavanja.“ (Seib, 2008., 160).

Ayman al-Zawahiri jednom prilikom je kazao: „Mi smo usred rata, i više od polovine te borbe se odvija na informacijskom ratištu; mi smo u informacijskom ratu za srca i umove svih muslimana.“ (Arquilla i Borer, 2007., 86) Mnogi tvrde da je Al-Qaeda uspjeh kao pravog igrača na regionalnoj i svjetskoj pozornici više rezultat efikasne informacijske strategije nego vojnih sposobnosti ili nerazdvojive političke podrške koju posjeduje. „Da Bin Laden nije imao pristup globalnim medijima, satelitskim komunikacijama i internetu, on bi bio

samo jedan mrzovoljni tip u pećini”, tvrdi antiteroristički stručnjak David Kilcullen.

Ali Al-Qaeda je, po mišljenju stručnjaka, postala puno više od organizacije. Zbog efektivne informacijske strategije, postala je moćna ideja. “Očito je da je medijski rat u ovom stoljeću jedna od najučinkovitijih metoda; njime se, zapravo može postići 90% rezultata u pripremi bitke”, smatra Osama bin Laden (Gordan Akrap, *Specijalni rat 1*).

INFORMACIJSKE OPERACIJE I NOVI RATOWI 21. STOLJEĆA

Nova informacijska doktrina opisuje informacijski okoliš kao sinergijsku interakciju tri dimenzije: fizičku s infrastrukturom i linkovima informacijskih mreža; informativnu, predstavljajući stvarnu građu koja se prenosi fizičkim mrežama; i kognitivnu gdje ljudski mozak daje značenje informaciji, i koja je opisana kao najvažnija od ove tri (Armistead, 2010., 57). General američke vojske Tommy Franks pred senatskim odborom 7. veljače 2002. izjavio je: “Da bi zadržali informacijsku dominaciju, moramo predano poboljšavati našu sposobnost utjecaja na ciljne publike i manipulirati protivničkom informacijskom okolinom. Kontinuirano razvijanje ovih sposobnosti je esencijalno” (Ibid, 68).

Britanska se vojska zadnjih godina kreće u pravcu koordiniranih informacijskih operacija gdje se psihološke i medijske operacije ujedinjuju iza holističkih napora kako bi se postigli jasno definirani ciljevi. Ovo proizilazi iz vjerovanja da mijenjanje stavova kroz informativno djelovanje nije dovoljno. Ono povećano ističe cilj nauštrb sredstva i oštri vojni fokus na rezultat bihevioralne promjene. Taj fokus je i dalje na efektima ali neki utjecaji sada dosežu izvan propagande distribucije informacijskog utjecaja da bi se kombinirali sa namjernom manipulacijom okolnosti ili uvjeta u kojima ljudi djeluju i donose odluke (Briant, 2015., 64). Više nije samo o tome da li osvajate srca i umove, odnosno „vole li Afganistanci ISAF vojnike je irelevantno, već utjecajna kampanja jednostavno teži da promjeni ponašanje a ne mišljenje“ (Rowland and Tatham, 2010., 2). Matt Armstrong se nadovezuje i govori kako fraza sada treba da zvuči borba za srca i volju ljudi jer je volja za djelovanjem ono što je bitno. Ističe da nije važno voli li vas netko ili ne već je cilj tome istome promijeniti ponašanje. Jedan od vodećih mislioca u ovome području Nigel Oakes navodi kako se dogodila bihevioralna revolucija toliko jer vojska sada razumije da mijenjanje ljudskog ponašanja predstavlja krajnji cilj. Bihevioralni

pristup može potencionalno angažovati široki raspon informacijskih i drugih aktivnosti koje samo površinski izgledaju nepovezane sa željenim krajnjim ishodom kako bi kreirale bihevioralne promjene u ciljne publike. To uključuje procjene toga u kojim okolnostima će se mijenjati ponašanje i onda korištenje utjecajnih aktivnosti da bi se potakle te okolnosti odnosno da bi se upravljalo tim okolnostima. Željena promjena ponašanja neće biti očita iz aktivnosti koje se poduzimaju i prave namjere će biti zamračene procesom od promatrača. Nastoji se stvoriti situacija gdje meta uvjeravanja počme donositi „prave odluke“ bez da je svjesna da su te odluke želje propagandiste, navodi Mackay. Kredibilnost propagandne poruke često zahtjeva relativnu nevidljivost kampanje unutar globalnog medijskog okoliša.

Da su ofanzivne informacijske operacije mač sa dvije oštrice jasno pokazuje primjer Donald Trumpa (predsjednički izbori SAD 2016.) koji je upravo zbog ideja o „Islamskom ekstremizmu“, imigraciji - granicama, oštrom stavu po pitanju trgovine i poreza, stava prema ženama i sl., bio žestoko kritiziran od strane mainstream medija, a istovremeno mu je kod izbornog tijela ta ista retorika donosila više pristalica nego oponenta. Agresivni izrazito negativni pristup medija prema njemu poticao je širenje potpore za njegove ideje koje su očito, sviđalo se to nekome ili ne, bile ono što desetina miliona Amerikanaca misli i strastveno osjeća. Ovaj primjer sa točke informacijskog ratovanja predstavlja udžbenik grešaka prvo kod analize ciljne publike (isto kao da ljubiteljima automobila govorite da su auti štetni i loši), shodno tomu automatski je taktika operativnog djelovanja bila pogrešna (uvjeravate ih da su auti odvrtni) a rezultat je poraz (za ljubitelje automobila auti su životna radost). Kako to obično biva jedna greška vuče drugu za sobom i ti isti mediji su nastavili sa istom taktikom nesvjesni da proporcionalno negativnosti koju iskazuju prema Trumpu sa druge strane tom istom negativnošću hrane njegove pristalice (koji logikom „što ga više napadaju sve ga više volimo“) mu postaju privrženiji i odaniji. Paradoks je u tomu što mediji praveći izrazitog negativca od Trumpa u očima većeg dijela američke javnosti (koja ipak nije toliko liberalna kao što se predstavlja) su napravili izrazitu žrtvu koja je uz simpatije pobrala i mnogo glasova. Zanimljivo bi bilo vidjeti kakav bi bio konačni rezultat predsjedničkih izbora da se krenulo „europskom“ taktikom informacijskog djelovanja u kojoj bi se od početka nepodobni kandidat jednostavno ignorirao i ne bi bio zastupljen u medijskom izvještavanju? (Kolobara, 2017., 80).

Teza tkz. novih ratova tvrdi da su suvremeni ratovi kvalitativno drugačiji od onih iz prošlosti. Izraelski vojni povjesničar Martin van Creveld tvrdi da se moderni ratovi više primarno ne vode između država i njihovih velikih profesionalnih oružanih snaga, već da uključuju čitav niz nedržavnih aktera uključujući bandite, gerilce i teroriste. Također tvrdi da su teme oko identiteta, poput etniciteta, religije i spola, postale više središnje konfliktima nego one tradicionalne političke i ekonomske na koje su se bile bazirale tradicionalne analize rata. Kaldor se slaže sa Creveldom te ističe da nove ratove ne treba miješati sa građanskim ratovima jer su novi ratovi zbrkani i komplicirani i zamagljuju liniji između unutrašnjeg i vanjskog. Nasilje unutar države može biti počinjeno od strane vanjskim učesnika i često može biti transnacionalnih poveznica između država i nedržavnih aktera. Kao takve, konvencionalne koncepcije sukoba između država i unutar država su neadekvatne da objasne suvremen sukobe, smatra Kaldor. Navodi da se u novim sukobima uopće ne može pouzdano utvrditi broj civilnih žrtava.

Kaldor navodi četiri definirajuće karakteristike novih ratova (u Hough; Shahin; Moran; Pilbeam, 2015., 105-106):

1. Akteri – dok su se stari ratovi uglavnom vodili između državnih oružanih snaga, novi ratovi uključuju miks državnih i nedržavnih aktera. Ovo uključuje regularne vojnike ali također i ratne diktatore, džihadiste, kriminalne bande, paravojno osoblje, plaćenike i privatne sigurnjake. Ključni razlog za ovakvu promjenu je to što su današnje države izgubile dosta svog tradicionalnog autoriteta, uključujući u nekim slučajevima monopol na legitimnu upotrebu organiziranog nasilja.
2. Ciljevi – ciljevi starih ratova su bili geopolitički (poput stjecanja strateški važnih teritorija) ili ideološki (poput promocije socijalizma). Kao kontrast, novi ratovi se vode u ime politika identiteta (zahtjeva se vlast na osnovu etničkog, religijskog ili plemenskog identiteta).
3. Metode – u starim ratovima bitke su bili odlučujući susreti a glavni način ratovanja je bilo zauzimanje teritorija vojnim sredstvima. U novim ratovima, bitke su dosta rjeđe a zauzimanje teritorija se provodi političkim sredstvima tj. kontrolom populacije na tom području. Primjerice, jedna od tehnika je raseljavanje stanovništva. Da bi se kontrolirao neki teritorij nasilje se radije koristi većinom protiv civila nego protiv neprijateljskih snaga. Žene i djeca su često glavne mete modernih ratova.

4. Financije – stari ratovi su uglavnom bili financirani od strane država (kroz poreze i posuđivanje novca) a ratne ekonomije su bile značajno centralizirane. Ekonomije novih ratova su obično visoko decentralizirane a prihodi ovise od upotrebe nasilja. Novi ratovi su često financirani pljačkaškim sredstvima poput krađe, otmica i krijumčarenja visoko vrijednih roba.

Značajna karakteristika novih ratova je njihova dugovječnost a razlog za tu upornost leži u činjenici da učesnici novih ratova često politički i ekonomski više profitiraju od samog vršenja nasilja nego da samo pobijede. Kaldor naglašava još jedno značajno svojstvo a to je da su stari ratovi bili povezivani sa izgradnjom država, dok su novi ratovi opšta suprotnost, oni imaju tendenciju doprinosa rasklapanja države i često su odgovorni za propast država (Cf. Kaldor, 2013., 3). Ian Shields navodi da se danas sukobi od strane velikih sila vode sa daljine. Školski primjer su SAD i Afganistan gdje se poduzima tkz. obrana u daljinu kroz preventivnu akciju. Shields tvrdi da takvo što nebi bilo moguće bez „svemirske“ tehnologije, odnosno Globalnog Pozicijskog Sustava (GPS) koji pruža izravnu navigaciju trupama, brodovima i zrakoplovima, zatim daje vremenske signale potrebne za sinkroniziranje sigurnih radio frekvencija te pruža precizno ciljanje i navođenje do meta za tkz. pametne bombe. Također korištenje letjelica bez posade, popularno zvanih dronova, kojima upravljaju piloti koji sjede u kabinama na jednom kontinentu a djeluju na drugom. Primjerice, tijekom prvih pet godina mandata Predsjednika Obame ukupni broj smrti uzrokovanih američkim napadima bespilotnim letjelicama je iznosio 2400 ljudi (Sledge, 2014.).

U suvremenim ratovima osim država učesnici su i brojni ne državni akteri u koje se sve češće ubrajaju i privatne sigurnosne kompanije koje su toliko narasle, ojačale i postale utjecajne da mijenjaju ishode sukoba. Po nekim procjenama čitava industrija privatnih vojnih i sigurnosnih kompanija koje koriste vlade i korporativni klijenti na godišnjoj razini vrijedi od 100 do 400 milijardi dolara (Pingeot, 2012., 11). Sa ratovima u Iraku i Afganistanu privatne sigurnosne kompanije doživljavaju svoj vrhunac. 2008. god. po nekim procjenama Ministarstvo Obrane SAD angažiralo je 167 000 privatnih sigurnosnih uposlenika u Iraku, dok ih je na području Afganistana 2012. bilo oko 117 000 (Schwartz and Church, 2013., 23-24).

Freedman, osvrćući se na terorističke napade 11. rujna, kaže da je taj napad osmišljen na jednoj od najzabačenijih i najsiromašnijih lokacija svijeta

usmjeren ka drugoj koja je jedna od najbogatijih. Napad je proveden korištenjem najdrevnije vojne tehnologije, nožem, kako bi se upotrijebila najmodernija tehnologija civilne avijacije protiv Zapada (Freedman, 2002., 341).

Na koncu kada je u pitanju terorizam, isto kao što je Priroda jednako zainteresirana za preživljavanje i uzročnika bolesti i njihovih nositelja tako su isto neke svjetske sile jednako zainteresirane za preživljavanje i sigurnosnih prijetnji i vlastitih država koje moraju zaštititi upravo od onoga što su same stvorile (što posredno što neposredno). Svaka pojava ima svoju dinamiku a neke dinamike, odnosno pojave, se odvijaju prepravilno u djelokrugu nacionalnih interesa da se nebi posumljalo da nemaju zajednički uzročnik. Ono što je po sigurnosnim konceptima u prošlosti bilo nezamislivo danas je neizbježna stvarnost na koju se mora računati (Kolobara, 2017., 98).

ZAKLJUČAK

Informacijske operacije uvijek se predstavljaju za ono što nisu. Njihova ideološka baza, iako se na prvi pogled čini nepovezanim, je u biti imitacija teoloških konceptata delovanja na ciljanu publiku samo s kratkoročnim djelovanjem, a koje se uvijek može iznova izazvati. One su zapravo „laboratorijski“ primjer savršenog kopiranja odnosno imitiranja prenesenog u drugi kontekst djelovanja. Jedini kredibilni izvor sada je pozicija autoriteta (mediji odnosno institucije i druge pozicije vladajuće elite) koji autoritet nad „istinom“, u koju se ne smije sumnjati, izvlače iz same pozicije autoriteta i ne moraju je racionalno opravdavati.

Medijsku informaciju treba gledati samo kao pojavu na površini, kao formu ispunjenu sadržajem interesnog karaktera upakiranu u naizgled objektivnu pojavu. Suditi o izuzetno bitnim stvarima na osnovu prvog dojma i medijskih glasina je najčešće loša i pogrešna prosudba baš zato jer na osnovu viđenog možete samo da uočite površinu (koja je često varljiva) a na osnovu onog što čujete samo dezinformaciju koja upućuje na dijametralno suprotan zaključak. Oštrina prosuđivanja učinka informacijskog djelovanja obrnuto je proporcionalna neposrednoj blizini objekta zbivanja. Što ste bliže to manje razumski vidite a više djelujete u afektu, dok vam jasnije postaje što se više udaljavate i manje ste osjećajno involvirani. Također je bitno naglasiti da mediji pod krinkom znanosti i znastvenih istraživanja vrlo lukavo prodaju političke agende.

Zbog toga što većina utjecajnih medija nije više u državnom vlasništvu a s obzirom da utječu i oblikuju javno mnijenje a posljedično i ponašanje, u nekim slučajevima legitimno ih je smatrati prijetnjom po nacionalnu sigurnost. Istina ne može da se mijenja, ali se uvijek može naći pretpostavka koja djeluje bolje a ako je uspješnija ona je posljedično politički i istinitija. Sve je inverzija stvarnosti. Kritike suvremenih konceptata sigurnosti idu u tom pravcu da se napada sveopći nadzor koji države uvode kao praksu. Naglašava se da se naše ponašanje pod stalnim nadzorom svodi na krčkanje u svijetu pogodnosti, na konformističko ponašanje, na samocenzuru i puki konzumerizam prikazanih kao sloboda izbora. Ističe se da je naša cijela osobnost prikazana javnosti, a da svi oni koji misle da se ne trebaju plašiti jer ne rade ništa loše vremenom će shvatiti da su izmanipulirani. Na kraju se sve svodi na to da se suverenitet pojedinca briše pod krinkom pojedinca kao novog referentnog objekta sigurnosti. Ako je teza da je povijest učiteljica života točna onda za države uopće nije pitanje da li će nego kad će doći do rata. Stoga vojna kategorija sigurnosti za državu, dugoročno gledano, i dalje ostaje odnosno mora ostati na prvom mjestu.

Danas nam je potrebna sigurnosno - informacijska sposobnost da se vidi, da se razluči i shodno tomu da se ne reagira. Cilj današnjih informacijskih operacija je svrgavanje realnosti odnosno uspostavljanje nametnute percepcije i shvaćanja koji vode do istog razmišljanja a koje će u konačnici izazvati željeno djelovanje. Narav ciljane informacije za točno određenog recipijenta uvijek će biti negativna iz barem jednog kuta gledanja jer se njena vrijednosna odrednica formira zavisno od pozicije tumačenja. Nas prvenstveno treba zanimati struktura informacije u čitavom kontekstu zbivanja, njezina svijest pa tek onda njen sadržaj. Ako nešto zvuči kao činjenica ne znači da to i jeste. Uostalom činjenice više nisu bitne bitna je samo naracija. ■

Literatura

Arquilla, John - Borer A. Douglas (2007.) *Information Strategy and Warfare - A guide to theory and practice*. Routledge, New York and London.

Armistead, Leigh (2007.) *INFORMATION WARFARE - Separating Hype from Reality*; Potomac Books, Inc. Washington, D.C.

Akrap, Gordan, *Specijalni rat - Sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, Večernji list, Oreškovića 6H/1, Zagreb.

A. Silke, „Analysis: Ultimate Outrage“ *The Times* (London), May 5, 2003.

Briant, Emma Louise (2015.) *Propaganda and Counter-Terrorism – Strategies for Global Change*. Manchester University Press, Manchester, UK.

Christopher, Paul (2008.) *Information operations - Doctrine and Practice (A Reference Handbook)*, Contemporary Military, Strategic, and Security Issues; Praeger Security International; Westport, Connecticut, London.

Collins, Alan (2010.) *Suvremene sigurnosne studije. Politička kultura*, Zagreb.

Freedman, L. 'Conclusion: The Future of Strategic Studies', in J. Baylis J. Wirtz E. Cohen C. Gray (eds), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2002, 328- 342.

Gardner, Daniel (2009.) *The SCIENCE of FEAR*, Penguin Group, London, England.

Hoffer, Eric (1989.) *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*, New York: Harper Perennial.

Hough Peter, Shahin Malik, Andrew Morgan and Bruce Pilbeam (2015.) *International Security Studies – Theory and Practice*. Routledge, New York.

„Iraq on the Record: The Bush Administration's Public Statements on Iraq“, prepared by the House of Representatives Committee on Government Reform – Minority Staff's Special Investigations Division, March 16, 2004, available at www.reform.house.gov/min/

Kolobara, Robert (2017.) *IDEOLOGIJA MOĆI – informacija kao sredstvo*, Udruženje za društveni razvoj i prevenciju kriminaliteta - UDRPK, Mostar.

Kaldor, M. 'In Defence of New Wars', *Stability: International Journal of Security and Development*, vol. 2, no. 4, 2013, 1– 16.

Nye, J.S., and W.A. Owens. "America's Information Edge." *Foreign Affairs* 75 (March/April 1996): 20-36.

Pingeot, L. *Dangerous Partnership: Private Military and Security Companies and the UN*, Global Policy Forum, www.globalpolicy.org/images/pdfs/GPF_Dangerous_Partnership_Full_report.pdf, 2012 (Accessed 28.6.2014).

Rowland, Lee and Tatham, S. (2010.) *Strategic Communication & Influence Operations: Do We Really Get It?*, Shrivenham: Defence Academy of the United Kingdom.

Soroos, M. (1997.) *The Endangered Atmosphere: Preserving a Global Commons*, Columbia: University of South Carolina Press.

Sledge, M. 'The Toll of 5 Years of Drone Strikes: 2,400 Dead', *Huffington Post*, www.huffingtonpost.com/2014/01/23/obama-drone-program-anniversary_n_4654825.html, 23 January 2014 (Accessed 28.6.2014).

Schwartz, M. and Church, J. 'Department of Defense's Use of Contractors to Support Military Operations: Background, Analysis, and Issues for Congress', Congressional Research Service, www.fas.org/sgp/crs/natsec/R43074.pdf, 2013 (Accessed 28.6.2014).

Seib, Philip. (2008.) *The Al Jazeera Effect – How the new Global media are reshaping world politics*. Potomac Books, Inc. Washington, D.C.

Thomas L. Friedman (2003.) *Longitudes and Attitudes: The World in the Age of Terrorism*, New York: Anchor Books.

U.S. Department of Defense, Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition, Technology, and Logistics, "Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication" (September 2004), 35.

Waller, J. Michael ed. (2008.) *Strategic Influence – Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*. The Institute of World Politics Press, Washington.

www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/kanadska-novinarka-otkrila-zapadni-mediji-lazu-o-aleppu-i-siriji/179925 četvrtak 15. prosinca 2016. 13:06

Mirela Mujović

Subkultura i kontrakultura u kriminologiji – testiranje teorije u BH uslovima

Subculture and counterculture in criminology - Theory testing in BH conditions

Sažetak

Predmet ovog seminarskog rada je odnos između subkulture i kontrakulture i njena primjena u Bosni i Hercegovini. Rad je započet tako što je objašnjen pojam kulture, subkulture i kontrakulture. Poznato nam je da da možemo razlikovati od općeg pojma kulture, tj osim univerzalne ljudske kulture, još i neke druge konkretne oblike i manifestacije kultura koje su specifične za pojedine društvene grupe i koje mi nazivamo subkulture i kontrakulture. Kultura jednog društva obuhvata nematerijalne aspekte (vjerovanja, ideje, vrijednosti), koje čine sadržaj jedne kulture i materijalne aspekte (objekte, simbole ili tehnologiju), kroz koje se sadržaj kulture ispoljava. Kultura može da dođe do izražaja tek onda ako se posmatra s obzirom na društvenu sredinu i u njihovoj uzajamnoj interakciji. Subkultura je skup normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja što razlikuje grupu ljudi od ostalih članova društva. Kad grupa ljudi svjesno ili nesvjesno, svojom voljom ili bez nje, uspostavi vlastiti „kulturni otok“, djelujući tako da se razlikuju od drugih, pa im to daje osjećaj grupnog identiteta, i kad se ti posebni obrasci ponašanja i mišljenja prenose na nove članove, onda tu grupu nazivamo subkulturom. Članovi kontrakulture kritiziraju i odbacuju mnoge standarde šire kulture. Većina kontrakultura odbacuje dominantnu kulturu, povlači se iz dominantnog načina života, gradeći sopstveni stil i vrijednosti.

Gljučne riječi:

Kultura, subkultura, kontrakultura, kriminologija

Abstract

This seminar paper deals with the relations between the terms subculture and counterculture, and their implementations in Bosnia and Herzegovina. The paper opens with the discussion on these terms, explaining the terms culture, subculture and counterculture. It is well-known that we can distinguish between the general term culture, i.e. universal human culture, and other concrete forms and manifestations of culture, specific for certain social groups, which we refer to as subculture and counterculture. The culture of a society includes both the immaterial aspects (beliefs, ideas, and values), which form the content of the culture, and material aspects (objects, symbols, or technology) through which the content of a culture is exhibited. The culture can only be exhibited when it is observed in the context of the social surrounding and in their mutual interaction. A subculture is an assembly of norms, values, and behavioral patterns, which distinguishes a group of people from the other members of society. When a group of people, consciously or not, willingly or not, sets up their own personal “cultural island”, acting in such a manner which enables them to differentiate from others, providing them with a sense of group identity, and when these distinct patterns of thinking and behaving spread to new members, than we can speak of this group as of subculture. Members of a counterculture criticize and deviate from many of the standards of a wider culture. The majority of countercultures rejects the mainstream culture, retrieving from the dominant way of living, building their own style and values.

Key words:

culture, subculture, counterculture

1. UVOD

Kriminologija kao multidisciplinarna i multimetodološka nauka obuhvata fenomenologiju, etiologiju, socijalnu reakciju negativnih društvenih pojava. Kroz historiju u kriminologiji su postojale različite teoretske postavke koje su klasificirane kao: biološke, psihološke i sociološke. Tokom 20. i 21. stoljeća biološke postavke o uzrocima kriminalnog ponašanja su skoro u potpunosti odbačene. Ovaj rad je fokusiran isključivo na sociološke teorije, odnosno teorije kulture i kontrakture koje su svoju ekspanziju doživjele u Sjedinjenim Američkim Državama. Ove teoretske postavke smatraju da su uzroci kriminalnog ponašanja faktori društvene sredine koji „guraju ili vuku“ pojedinca u kriminalnu djelatnost. Pojednostavljeno ove teorije smatraju da sam pojedinac nema značajan uticaj i da su uzroci u društvenoj sredini. Unutar ove skupine promišljanja pojavili su se stavovi da uzroci leže u kulturi, odnosno njenoj hereditarnosti, te običajima kulture i subkulture koji su u suprotnosti sa prevladajućom kulturom i njenim subkulturama.

Cilj ovog rada je da pruži i obogati spoznaje socioloških teorija, tačnije teorija subkulture i kontrakture. Primjenjivost i doprinos se ogleda u njegovoj aplikabilnosti na područje Bosne i Hercegovine. Raznolikost postojećih subkultura i kontraktura daje adekvatnu podlogu za testiranja, odnosno istraživanja ovih teorija na ovim prostorima.

2. KULTURA, SUBKULTURA I KONTRAKULTURA

2.1. Pojam kulture

Pojam kulture jedan je od onih osnovnih pojmova koji se u sociologiji najviše koriste. Kada sociolozi govore o kulturi, oni su zainteresovani za one aspekte ljudskih društava koji su naučeni, a ne naslijeđeni. Ove elemente kulture dijele članovi društva i oni im omogućavaju međusobnu saradnju i komunikaciju. Oni obrazuju zajednički kontekst u kojem članovi jednog društva žive svoj život. Kultura jednog društva obuhvata kako nematerijalne aspekte – vjerovanje, ideje i vrijednosti koji čine sadržaj jedne kulture – tako i materijalne i aspekte – objekte, simbole ili tehnologiju kroz koje se sadržaj kulture izražava (Gidens, 2007:24). Pojam kulture je bilo nužno opisati, zato što je usko povezan sa subkulturom i kontrakturom. Pojam kulture nam

daje daljnje smjernice i osnovne za razmatranje i istraživanje subkulture i kontrakture, osobito na području Bosne i Hercegovine. Naime, postojeća kultura u jednom društvu, oblikovana običajima i normama, nalazi se u skoro, pa potpunom kontrastu subkultura i kontraktura. Norme su pravila ponašanja koja odražavaju vrijednost jedne kulture.

Kultura omogućava opstanak čovjeka u različitim historijskim uvjetima. Ona određuje ljudsku prirodu, omogućava društveni život i život u zajednici, stvaranje ličnog i kolektivnog identiteta. Kultura nekog društva predstavlja način života njegovih pripadnika.

Na primjer, u kulturama gdje se primjenjuje krvna osveta¹, običajne norme koje oblikuju kulturne norme unutar njihovog okruženja podstiču članove porodice koje su oštećene ubistvom jednog člana porodice, da osvete ubijenog člana porodice, tako što će ubiti jednog od muškog člana porodice koja je započela krvnu osvetu.

Kultura ima značajnu ulogu u obezbeđivanju neprekidnog trajanja vrijednosti i normi nekog društva, pruža značajne mogućnosti za kreativnost i promjenu. Očigledno je da kultura ima najveću "količinu društvenosti" za grupu na koju se odnosi, jer ujedinjuje društveno vrijeme (prošlost, sadašnjost i budućnost). Eksplicitni postupci su posljedica implicitnih obrazaca kulture. U diferenciranim društvima postoji uvijek više kulturnih obrazaca koji su, prema Kluckhohnu, raznoliki odgovori kulture na ove univerzalne kategorije okoline (Kluckhohnu, 1954:921):

- Uloga razlikovanja;
- Djelotvorna kontrola upotrebe moći;
- Komunikacija;
- Raspored saznavnih orijentacija;
- Zajednički artikulisani zbir ciljeva;
- Normativna regulacija značenja;
- Regulacija i stvaranje djelotvornih izraza;
- Socijalizacija.

¹ Kroz historiju krvna osveta je primjenjivana u prvobitnim zajednicama, ali i u razvijenim modernim i postmodernim civiliziranim društvima. Očite primjere toga nalazimo u Albaniji, Kosovu, Crnoj Gori i Siciliji. Krvna osveta je običaj u kojem se sukob između dvije porodice započet ubistvom jednog člana porodice, zahtjeva osvetu od člana te porodice. Prve primjere toga nalazimo u Hamurabijevom zakoniku, kao načelo taliona – oko za oko, zub za zub.

2.2. Pojam subkultura

U svakoj kulturi su prisutne subkulture, koje definiramo kao kulture unutar vladajuće kulture. Subkulture su grupe, čiji se običaji dosta razlikuju od običaja u širem društvu kojem pripadaju. U modernom heterogenom društvu nailazimo na brojne subkulture. To su, na primjer, različite etničke grupe u Evropi, kao i u drugim višetničkim državama u svijetu. Etnička zajednica ima identitet i tradiciju, koja se može razlikovati od vladajuće kulture društva. Svaku etničku skupinu možemo nazvati subkulturom. Isto tako možemo govoriti o subkulturi pankaa, policijskoj subkulturi, vojničkoj subkulturi, itd. (Petrović i Meško, 2008:96-97).

Cohen (1955) uz Clowarda (1968) i drugih autora poput (Olhina ili Shorta), delikventnom subkulturom nazvao je „kulturu škvadre“, koja je postala gotovo tradicionalan kulturni obrazac muških adolescenata u američkim gradovima i njihovim radničkim četvrtima. Subkultura je prikazana kao reakcija, odnosno solucija na određeni problem, a problem je lociran u klasnoj strukturi društva, odnosno u blokadama poželjnoj socijalnoj mobilnosti. To znači da mladi iz radničkih i drugih siromašnih porodica ne mogu ostvariti imperativ postizanja visokog socijalnog statusa, pa u nedostatku legitimnih sredstava ostvarenja toga cilja posežu za „ilegitimnima“, stvarajući subkulturne skupine kao odgovor društvu i mjesto vlastite promocije. Albert Koen navodi četiri načela koja doprinose stvaranju subkulturnog stila, a to su: „odeća, muzika, rituali i specifičan agro jezik subkulturne grupe“. Subkulturne grupe obično nastaju iz potrebe za pripadanjem, za pronalaskom identiteta i druženjem sa istomišljenicima. Nastanak, karakteristike i osobenosti svake subkulture uslovljeni su mjestom i periodom u kojem subkultura nastaje, socijalnim, političkim i ekonomskim prilikama u zemlji.

Svi autori koji su radili na teoriji delikventne subkulture složili su se oko postojanja 3 tipa subkulture mladih:

- Kriminalna subkultura
- Konfliktna subkultura
- Subkultura povlačenja

Kriminalna subkultura je nazvana još i subkulturom poluprofesionalnog lopova. Takve subkulture se bave kriminalnim aktivnostima, od sitnih krađa u prodavnicama, pa sve do ubistava. Konfliktna subkultura je subkultura u kojoj se status i reputacija stiču borbom s drugim sličnim skupinama, tučnjavama i zauzimanjem teritorija. To izvrsno ilustriraju i današnje ulične bande (npr. Bloods i Crips u Los

Angelesu). Subkultura povlačenja se odnosi na konzumiranje opojnih sredstava, prvenstveno droga.

Birminghamski su autori govorili o kontradikcijama kapitalizma, dvostrukoj artikulaciji otpora u subkulturi (prema matičnoj, roditeljskoj kulturi radničke klase i prema dominantnoj kulturi uopće). Oni vide subkulturizaciju kao odgovor na strukturu društva. U devedesetim godinama opada uticaj birminghamske škole i to zbog nekoliko uočljivih razloga. Možemo započeti sa rave pokretom koji je dosta uništio neke glavne premise birminghamske škole. Rave pokret je subkultura, ali nije kao što se tvrdilo u Birminghamu obuhvatao manjinu ljudi već je postao masovni fenomen. Takođe, su u tom pokretu žene igrale značajnu ulogu, dok su prijašnje subkulture poput skinheadsa, punkersa i modsa bile posmatrane isključivo maskulinističkima. Najvažnija karakteristika tog rave pokreta se ogledala u tome, da to nisu samo bili siromašni ljudi ili ljudi iz radničkih klasa, već su se unutar njega našle sve klase

Subkulture se odnose na bilo koji segment stanovništva koji se razlikuje od preostalog dijela društva po svojim kulturnim obrascima. Subkulture su veoma široke po obimu i mogu uključiti Gote, hakere, hipike, Rastafarijance (pripadnici religije koja je popularna na Jamajci), ljubitelje hip-hopa ili navijače fudbalskog kluba. Neki ljudi mogu sebe jasno identifikovati sa određenom subkulturom, dok se drugi mogu slobodno kretati između više različitih subkultura (Gidens, 2007:27).

2.3. Pojam kontrakulture

Kontrakulture su obično organizirane i odupiru se pravilima vladajuće kulture. Kontrakulture su pojava, koja zanima kriminologe kod istraživanja uzroka kriminaliteta (Petrović i Meško, 2008:97).

Clyde Kluckhohnu i Alfred Kroeber navode da se: “Kultura sastoji od eksplicitnih i implicitnih obrazaca, i od i za ponašanjem stečenih, simbolima prenešenih, svojevrsnih postignuća ljudskih grupa, uključujući njihova otjelovljenja u umjetnosti; temeljna suština kulture sastoji se od tradicionalnih ideja (povijesno izvedenih i selekcioniranih) i njima posebno pripisanih vrijednosti, kulturni sistemi mogu se na jednoj strani tretirati kao proizvodi akcija, a na drugoj kao pretpostavljeni elementi neke buduće akcije” (Lučev, 1974:67)

Kontrakultura je pojam koji nastaje šezdesetih godina prošlog vijeka. Milton Yinger (1960) je predlagao razlikovanje pojmova subkultura i kontrakultura. On je želio naglasiti konfliktne situacije u kojima prepoznajemo kontrakulturu, a

za niz subkultura je tvrdio da je riječ o „kulturama unutar kulture“. Nije negirao postojanje konflikta neke subkulture sa širom kulturom, ali je želio razlikovati normativne sisteme „subdruštava“ od onih koji se pojavljuju u konfliktnim situacijama, smatrajući i nastajanje kontravrijednosti tipičnim za kontrakulturu. No zbog navale društvenih pokreta i raznovrsne kulture mladih s kraja 1960-ih, knjiga Theodora Roszaka Stvaranje kontrakulture (The Making of a Counter-Culture, 1969) utjecala je na današnje značenje pojma, pa se pod kontrakulturom najčešće misli na skup društvenih pokreta koji su pred kraj 1960-ih inzistirali na radikalnoj društvenoj promjeni smatrajući svakodnevni život poljem borbe i stvaranja drukčijeg načina života „ovdje i sada“. Kontrakultura 1960-ih, u najširem smislu, obuhvata pokret bitnika, novu ljevicu, hipi-pokret, antiratni i pacifistički pokret², feminizam³, seksualnu revoluciju, pokrete za gej i lezbijska prava, anarho-komune, esid-kulturu i rok-muziku⁴, iako rok-muzikom počinje prelazak od kontrakulture ka masovnoj kulturi. Vremenom, rok-muzika postaje sve više etablirana, tako da muziku kontrakulture 1980-ih predstavlja pank.

Osim generacijske specifičnosti (većinu pokreta kontrakulture činili su mladi), najčešće su značajke kontrakulture: svjetonazorska utemeljenost u nekom filozofskom, magijskom, religijskom ili političkom sistemu ideja, otkrivanje drevnih znanja, mitova, duhovnih praksi, psihodeličkih (enteogenih) droga, komunitarizam (život u komunama i različitim zadrugama), napuštanje roditeljskoga doma, česta putovanja koja katkada prerastaju u nomadski način života, osnivanje slobodnih škola, klinika, vrtića, vlastitih novina, piratskih radio postaja i drugih medija. Kooperacija se suprotstavlja kompeticiji, mir, ljubav i rock-festivali vojno-industrijskomu kompleksu, promiče se ravnopravnost spolova, nenasilje, ekološka svijest, duhovno prosvjetljenje i preobrazba postojeće destruktivne civilizacije, spajanje umjetnosti i svakodnevnoga života.

Kontrakultura, kakvu danas poznajemo, nastala je u SAD u decenijama poslije Drugog svjetskog rata

2 Pacifizizam je pokret za osiguranje mira među narodima, težnja da se rat isključi i onemogućiti kao sredstvo za rješavanje međunarodnih sukoba.

3 Feminizam je društveni pokret i doktrina koji se zalaže za oslobođanje žena od nasilja, seksizma i tradicionalnih ženskih uloga (npr. domaćica, supruga, majka, seksualni objekt...) i za prihvatanje žene kao cjelovite ličnosti, potpuno ravnopravne sa muškarcima.

4 Rokenrol (eng: Rock 'n' Roll, skraćeno od Rock and Roll, često samo Rock, t. j. rok) muzički pravac, globalna podkultura. Rok se prvi put pojavio u SAD 1950-tih godina. Nastao je pod utjecajem džez-a i gitarskog bluz-a. Postao je sredinom 20. stoljeća najpopularniji muzički žanr svijeta, posebno u Evropi i Sjevernoj Americi. Tipičan rok-sastav se sastoji od pjevača, gitare, bas gitare i bubnjeva.

(iako Arnold Tojnbj piše o hipicima u starom Rimu), kao odgovor na rastuće socijalne nejednakosti, nepravde američkog kapitalističkog sistema i rata u Vijetnamu. Nasuprot tome, američki sociolog Theodore Roszak smatra da je kontrakultura samo omladinski bunt protiv kulture odraslih.

3. KONSOLIDACIJA TEORIJA SUBKULTURE I KONTRAKULTURE U KRIMINOLOGIJI

Sociolozi objašnjavaju devijantno, prestupničko, kriminalno ponašanje kao naučenu naviku. Ljudi su društvena bića i kod zadovoljavanja svojih potreba zavise jedan od drugih. Pojmovi društvo i društvena zajednica se ne mogu upotrebljavati ni za jednu drugu vrstu osim čovjekove – uvjet je sposobnost stvaranja društvenih odnosa. Društvo je važno za oblikovanje pojedinca i za ostvarenje čovjekovih vrijednosti. Odsutnost društva i ujediničkih odnosa utiče na nastanak kriminaliteta. Norma je jedan od temeljnih socioloških pojmova, koju sociološke teorije koriste za objašnjenje čovjekovog ponašanja i uzročnosti kriminaliteta. Norme su preskriptivne, proskriptivne, formalne i neformalne. Vrste normi su navike, običaji, tradicije, rituali. Zakoni su formalne, propisane norme, koje prouzrokuju formalnu i kaznenu reakciju. Socijalizacija je učenje djelovanja u društvu, odnosno učenje društvenog života. Kultura daje društvu značaj. Subkulture su dio modernih, heterogenih društava. Kontrakulture su subkulture, koje su označene kao devijantne i konfliktne u odnosu na norme prevladavajuće kulture (Petrović i Meško, 2008:92).

Teorije o nastajanju subkultura: teorija čikaške škole, teorija delinkventne subkulture, teorija birmingemske škole... Teorija čikaške škole, čiji su najpoznatiji predstavnici Vilijam Isak Tomas (William Isaac Thomas), Robert Park (Robert Park), Ernest Bardžes (Ernest Burgess), Roderik Mekenzi (Roderick McKenzie), Luis Virt (Louis Wirth) i Kliford Šo (Clifford Shaw), opisuje delinkvenciju, jednu od karakteristika pojedinih subkultura, kao prilagođavanje pojedinca očekivanjima grupe odnosno subkulture, i navodi da modeli, odnosno uzori unutar grupe, imaju veoma veliki uticaj na mlade i tako doprinose jačanju i jedinstvu grupe. Teorija delinkventne subkulture ukazuje na direktnu vezu kompletne grupe i delinkventnog ponašanja, kao i na to da etiketiranje delinkventnata dodatno podstiče njihovo delinkventno ponašanje.

Teorija birmingemske škole, čiji su najpoznatiji predstavnici Stuart Hol (Stuart Hall), Pol Willis (Paul Willis) i Dick Hebdidž (Dick Hebdige), objašnjava da, usljed razbijanja tradicionalnih zajednica zbog ubrzane urbanizacije i industrijalizacije, mladi traže alternativu u grupama istomišljenika odnosno subkulturama.

Jedni od najznačajnijih zastupnika teorije kulturnog konflikta su: Ernest Burgess, Robert Park, Clifford Shaw, Henry Mc Kay, Frederic Trasher, Walter Miller, Robert Redfield, Robert Faris, Thorsen Sellin, Marvin Wolfgang, Franco Ferracuti, Donald Taft, Ralph England i Milton Barron (Petrović i Meško, 2008:92).

Smatra se da je teorija o subkulturama nastala, odnosno, da čini jednu verziju teorije o sukobu kultura. U ranijoj kriminološkoj građi, nastanak i razvoj pojmova potkultura i kontrakultura primarno su se vezivali za teoriju kulturnog konflikta ili sukoba kultura (Mladenović, 1982; Milutinović, 1988; Jašović, 1991). U novijoj, ali i tradicionalnoj američkoj kriminologiji, uz to pretežno sociolozi orijentiranoj, teorije o kulturnim različitostima temelje se na objašnjenju da kriminalno ponašanje nastaje pretežno usljed sukoba koji se dešavaju na linijama razgraničenja različitih kulturnih grupacija, od kojih je američko društvo u svom nastanku sačinjeno, a koje su prisutne i u današnjem vremenu. Posebno se u tom smislu ističu sukobi kulturnih grupacija sa različitim socio-ekonomskim statusom koji se ogleda kroz uslove i standarde svakodnevnog života (Budimlić, 2008:127).

Klasne razlike zauzimaju značajnu pažnju kriminologa, posebno američkih, u etiološkim objašnjenjima nastanka kriminalnog ponašanja. Ignjatović (2008) u tom smislu iznosi da Cohen i Miller među prvima razrađuje osnovnu teoriju kulturnog konflikta Thorstena Sellina, pri čemu se naročito ističe Cohen koji razvija učenje o sukobu kultura srednje klase. Ovim konceptom nastoji se objasniti pojava i kriminalna aktivnost prestupničkih bandi koje nastaju usljed sukoba vrijednosti i kulturnih obrazaca koji se manifestira kroz pokušaje dominantne srednje klase da izvrši nametanje takvog sistema vrijednosti radničkoj omladini koja te vrijednosti ni po svojim socijalnim, ni po materijalnim uslovima života nema mogućnost usvojiti (Ignjatović, 2008:27).

Pripadnost subkulturama se ne događa slučajno. Tokom sazrijevanja mnogi će mladi ljudi proći fazu identifikacije sa subkulturalnim krugovima, ali kao odrasli, prihvataju i preuzimaju uloge u društvenoj podjeli rada, usvajajući sasvim konvencionalan

način života i prihvataju tradicionalne društvene vrijednosti. Pored vjere, postoje i mnoge druge karakteristike u kojima se stvaraju posebne subkulture. Može to biti rasa, etnička ili rasna pripadnost, spol ili dob, socioekonomski status, profesija, devijantno ponašanje, odnosno narkomanska subkultura...Ljudi se mogu roditi u subkulturama, karakterističnim četvrtima, ili joj se priključiti tokom života. U suštini, subkulture su varijacije u okviru dominantne kulture i prilagođavanje vladajućih vrijednosti i normi.

Krajem 80-tih godina prošlog stoljeća subkultura nogometnih navijača postala je predmet proučavanja. Navijačka subkultura je samo dio šire navijačke kulture. Nju karakteristiše visok stepen autonomije, subkultura postoji u biti radi sebe. Osnovni cilj ekstremnih navijača je da budu viđeni, kako u javnosti tako i u vlastitoj grupi. U većini slučajeva se to ispoljava putem nasilja. Subkultura nogometnih navijača prepoznatljiva je po nekim karakteristikama koje se razlikuju od ostalih subkultura: kolektivna solidarnost, teritorijalnost i muškost. Kolektivna solidarnost se može iskazati korišćenjem neke navijačke rekvizite, pjevanjem i skandiranjem i putem nasilja. Pod teritorijalnošću se podrazumijeva koja je grupa „glavna“ i jako je bitno koju stranu tribina će zauzeti neka navijačka skupina na stadionima. Što se tiče muškosti pod tim se podrazumijeva glasno „muško“ pogrbeno skandiranje, verbalno ponižavanje. Postavlja se pitanje kako nastaje ta subkultura? Većina mladih ima potrebu za društvenom emancipacijom, za igranjem vlastitog identiteta, a to je najlakše izvodljivo u okviru subkulture. Kod nas u gradu Sarajevu su poznate dvije navijačke skupine „Manijaci“ i „Horde zla“ odnosno navijači Željezničara i Sarajeva. Često se znalo čuti u medijima da pred derbi utakmice da neki od funkcionera klubova izjave da publika treba biti njihov „dvanaesti igrač“, i da ih trebaju „vatreno“ bodriti. Samim tim se dovodi do usijanja emocija svega kod navijača i da se pravi pravi spektakl koji u većini slučajeva dovede do nekih nereda među navijačima.

Kontrakultura predstavlja skup vrijednosti, radikalno suprotstavljen glavnim vrijednostima dominantne kulture. Ona se zalaže za drugačije načine života, drugačije oblike porodice, drugačije forme rada i protivi se karijerizmu kao načinu odnosa prema radu i životu. Kontrakulturalna omladina se suprotstavlja vladajućoj kulturi i politici na razne načine, protestima, marševima, svirkama, pjesmama, proglasima, grafitima i karakterističnim stilom života.

Gej zajednica je kontrakultura jer je u protivnosti sa patrijahalnim standardima i ustaljenim običajima naše sredine. Naša sredina je veliki protivnik gej osoba. Svake godine se održava „Parada ponosa“⁵ koja predstavlja okupljanje visokog rizika, gdje veliki broj učesnika te manifestacije bude povrijeđeno, verbalno ih se vrijeđa, policija nije u mogućnosti da ih sto posto zaštiti. Mi smo društvo koje ima velike predrasude prema tome i sve što nije u skladu sa nekim općim pravilima i vrijednostima, ne podržava se.

Pripadnici Hinduističke zajednice su izrazita kontrakultura, oni su pripadnici politeističke religije s obzirom da je naša zajednica isključivo monoteistička, odnosno isključiva prema politeizmu (čak i prema drugim monoteističkim religijama, a čemu je uzrok prethodna agresija).

4. PRIMJENA TEORIJE SUBKULTURE I KONTRAKULTURE U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina je zemlja u tranziciji. Rat je u Bosni i Hercegovini prouzročio brojne, zapretene i latentno prisutne probleme. Pored ratnih razaranja, u kojim je stradalo mnogo stanovništva, veliki broj ljudi je napustio zemlju i taj trend odlaska iz zemlje, u nadi boljeg života, traje i danas. Očekivalo se da će se mnoge porodice, raseljene u toku rata, jednog dana vratiti na svoja ognjišta. Međutim, danas je sve očitije da je taj povratak slab i da su se one, uglavnom uspješno, asimilirale i integrirale u zemlje koje su ih prihvatile. Naravno da oni ne zaboravljaju svoju zemlju i nastoje kulturom, jezikom, tradicijom i običajima predstavljati Bosnu i Hercegovinu u svijetu. U 117 zemalja svijeta Bosna i Hercegovina ostavlja svoje tragove zahvaljujući ovim pojedincima ili grupama. Na prostoru Bosne i Hercegovine se dodirivalo i miješalo nekoliko civilizacijskih krugova, na njemu koegzistiraju tri religije sa zavidnim stepenom tolerancije i približavanja, bez asimilacijskih pretenzija integracije i stvaranja jedinstvenog kulturnog obrasca koji bi potirao razliku

i posebnost svakog kulturnog individualiteta. Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u decembru 1995. godine Bosna i Hercegovina je postala nezavisna država koju formiraju dva Entiteta i jedan Distrikt : Federacija BiH (F BiH), Republika Srpska (RS) i Brčko Distrikt. F BiH je podijeljena u 10 kantona, dok je RS centralizirana. Cijelu državu sačinjava 146 općina.

Tranzicija je iz kulture uklonila svijest o klasama, klasnom pripadništvu i klasnoj ekonomiji. Rekli biste globalni trend. Jeste, onoliko koliko je i tranzicija globalni događaj. Taj postupak pranja svijesti učinio je pojam tranzicije apstraktnim, kao da tranzicija i nije stvarnosni događaj. Kultura se ogradila od tranzicije. Riječ tranzicija sugerise prostotu, ne zavodi egzotičnim tonovima, prigušuje metafizičku sigurnost kojom ječi tradicija. Tranzicija ne dovodi u zanosna stanja epske veličine, nema heroje i neće nas učiniti najboljim na svijetu. Tranzicija traži od nas odgovornost odlučivanja, a tradicija nas ugodno usmjerava pravim putem

Muzička umjetnost naše zemlje je u znatno lošijem stanju u odnosu na predratni period. Na takvu situaciju su uticali razni faktori – uvjeti za stvaralaštvo, kvalitet djela, koncertni život i količina obrazovanja. Posebno teško stanje je u oblasti klasične muzike. Sarajevska filharmonija, koja je jedina u Bosni i Hercegovini, ima problem s kadrovima, iako je Bosna i Hercegovina uvijek bila kolijevka umjetnika raznih profila, što trenutno i dokazuju mladi umjetnici kojih je iz dana u dan sve više zahvaljujući kvalitetu muzičkih akademija u BiH, ali koji se i svakog trenutka mogu odlučiti da prekinu studiranje. Odlazak na koncert klasične muzike, zamijenjen je koncertima narodne muzike, tj današnje takozvanog žandra turbo fokla. Posljedica slušanja takvog tipa muzike se ogleda u tome, što u većini slučajeva muškarci konzumiraju alkoholna pića i to u velikim količinama. Recimo na neki slučajni pogled, međusobni sudar desi se okršaj gdje izbijaju tuče, potežu pištolji ili noževi, u najgorem slučaju dolazi do fatalnog završetka gdje je neko podlegao usljed zadobijenih posljedica.

Bosna i Hercegovina je bogata urbanim plemenima poput bajkera, blogera, anarhista, hipika, darkera, turbofokera, fensera, metalaca, pankera, repera, rokera, skejtera, šminkera, ali i sasvim neobičnim grupama poput blejača koji označavaju grupe mladih sa periferije koji se okupljaju ispred kafana u centru grada. Njihov kvantitet ne povlači i kvalitet, što dokazuju i brojni, uslovno rečeno, nasilni pokreti, poput štamera koji označavaju različite omladinske grupe koje izazivaju tuče po gradu, ili pak tapkaroši tj. preprodavci ulaznica za značajne

5 Povorka ponosa, Parada ponosa (poznata i kao Gej parada) je godišnja festivalska proslava ponosa LGBT osoba, koja se održava u mnogim gradovima širom sveta. Većina parada se organizuje u junu, kako bi se održalo sećanje na Stounvolšku pobunu, ali ih, gledano na svetskom nivou, ima tokom cele godine. Pored karnevalske zabave, parade ponosa imaju i politički značaj usmeravanja pažnje javnosti na LGBT ljudska prava. U državama u kojima je prihvatanje LGBT osoba i poštovanje njihovih prava na niskom nivou parade ponosa imaju više politički i aktivistički karakter, dok u gradovima gde su LGBT osobe prihvaćene parade imaju festivalski i karnevalski karakter.

sportske, muzičke i kulturne događaje u gradu po daleko višoj cijeni od stvarne, u cilju sticanja zarade. Danas se, u velikoj mjeri, subkultura prebacila na internet pa se virtualnim identitetom prikazuje pripadnost subkulturnoj skupini. S pojavom Interneta kod nas su se pojavile neke nove grupe poput gejmera, hakera i drugih.

Takođe se u Bosni i Hercegovini pojavio ženski pokret, kada su samosvjesno počele da podižu glas protiv diskriminacije i nejednakih mogućnosti. Ovo je evidentan primjer jedne kontrakulture. Sam pojam feminizma u bosanskohercegovačkoj javnosti opterećen je predrasudama, stereotipovima, zlonamjernim tumačenjima, nerazumijevanju. Kad se govori o feminističkom identitetu ženskih organizacija, one rijetko sebe nazivaju feminističkim. I dalje važi onaj stereotip da žene treba da budu kući, da se brinu o djeci, a da muškarci rade i brinu se o porodici. Međutim vremena su se promijenila i žene sebe smatraju sposobnim da njihova životna funkcija nije samo da budu kući, već i da i one kao i muškarci mogu da budu uspješne žene, da mogu da zarađuju, a da se istovremeno brinu o svemu.

Iako fenomen natpisa ili grafita nije dovoljno istražen u Bosni i Hercegovini, najveći broj anonimnih tvoraca pripadnici su omladinskih subkultura, neformalnih grupa tzv. urbanih plemena. Grafiti imaju svoju dugu tradiciju, obično su predstavljali odraz socijalnog stanja ljudi koji su ih crtali, najčešće u crnačkim četvrtima. Vremenom, uljepšavanjem i stilizovanjem slova grafiti gube svoju primarnu funkciju i postaju način uljepšavanja određene teritorije. Na tim natpisima su često objave revolta, pobune protiv užtogljenih društvenih normi.

5. ZAKLJUČAK

Kultura omogućava opstanak čovjeka u društvu. Kao što smo već rekli, kultura određuje ljudsku prirodu, omogućava društveni život i život u zajednici, stvaranje ličnog i kolektivnog identiteta. Subkulture su zapravo kulture unutar kultura i one se tako trebaju tretirati i nipošto osuđivati. Društvo i subkulture neprestano se prožimaju i samim razvojem društva uvijek iznova i spontano razvijaju. Kontrakultura zanima kriminologe kod istraživanja uzroka kriminaliteta. Ispoljavanje kontrakulture u različitim patološkim oblicima (alkoholizam, narkomanija, prostitucija, kriminal i sl.), koliko god da je to alarmantno ispoljeno, uglavnom, ne dovodi do reorganizacije vrijednosnih sistema dominantne kulture. Kontrakultura ne uspijeva u potpunosti da ostvari svoj koncept življenja, jer ne može da obuhvati

društvo u cjelini, već samo neke određene aspekte društvenog života. Ona se zalaže za drugačije načine života, drugačije oblike porodice, drugačije forme rada.

U Bosni i Hercegovini bi se trebalo više poraditi na istraživanjima o subkulturama i kontrakturama. U našim susjednim državama je bolja situacija i moguće je pronaći makar neki dio, članak na ovu temu. Mi smo društvo sa velikim predrasudama, sve što nije u skladu sa općim prihvaćenim normama našeg društva mi to osuđujemo. Kao npr. ukoliko je mladić ili djevojka istetovirana, većina će to prokomentarisati pogledaj „narkomana“ i te osobe se često „obilježavaju“ kao da je neko manje vrijedan i od koga se treba skloniti. Neosporno je da među tetoviranim osobama ima kriminalaca, lopova i sličnih, ali takođe postoje i osobe koje su normalne i nemaju nikakve veze sa bilo kojom kriminalnom aktivnošću. Osobe koje su zaludene crtanjem grafita pokušavaju da pokažu socijalni problem, probleme općenito, ali većina društva ne gleda na to tako. Grafiti u dio subkulture, odnosno subkulture i kontrakulture unutar hip hop pokreta u Bosni i Hercegovini. Postoji hijerarhija i oni imaju svoje običaje. Oni grafitima tj crtači iskazuju revolt prema uspostavljenom sistemu (vrijednosti i sl.)

Pred nama je dug put adaptiranja i prihvatanja svega što je u kontradiktornosti sa opće prihvaćenim pravilima našeg društva. ■

6. Literatura

Budimlić, M. (2008). Obim i struktura kriminaliteta maloljetnika i generalna prevencija – studija slučaja: Kanton Sarajevo, Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka.

Gidens, A. (2007). Sociologija, Zagreb, Naknadni zavod Globus, 24.

Ignjatović, Đ. (2008). Fenomenologija i etiologija kriminaliteta maloljetnika, Krivičnopravna pitanja maloljetničke delikvencije, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Jašović, Ž. (1991). Kriminologija maloljetničke delinkvencije. Beograd: Naučna knjiga.

Kluckhohn, C. (1954). Culture and Behavior, In Handbook of Social Psychology, Addison – Wesley Publishing Company, 921 - 968

Lučev, I. (1974). Socijalni karakter i politička kultura, Sociologija, No 1 godina XVI

Milutinović, M. (1988). Kriminologija, Beograd, Savremena administracija

Mladenović – Kupčević, R. (1982). Kriminologija, Sarajevo, Svjetlost

Petrović, B. & Meško, G. (2008). Kriminologija, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 92-97.

Yinger, M. (1960). Contraculture and Subculture. American Sociological, Review, 25, 625-635.

Mr. Miroslav Mojsilović

Analiza krvnih i seksualnih delikata na području Kantona Sarajevo za period od 2010 – 2017 godine

Analysis of blood and sexual crimes in area of Sarajevo Canton in the period from 2010-2017

Sažetak

U ovom radu biće obrađeni delikti nasilja i to krvni i seksualni a u okviru kojih će se izdvojiti njihovi najčešći oblici. Zašto krvni i seksualni delikti, pa zato jer upravo ovi delikti nasilja izazivaju najveću pažnju i reakciju građana. Razlog izazivanja pažnje i reakcije jeste u činjenicu jer ovi delikti prouzrokuju najteže posljedice po čovjeka kako u fizičkom tako i psihičkom smislu. Ovim deliktima je ugroženo ono najvrijednije što čovjek ima a to je život odnosno tjelesni integritet. Takođe, ugrožava se i temeljno pravo čovjeka koje stičemo rođenjem a to je pravo na život. Ništa manje od navedenog nisu ni prouzrokovane psihičke posljedice. Istraživanje koje će se raditi je teorijsko-emirijskog karaktera. Prije nego se pristupi

praktičnom istraživanju, teorijski će se obraditi dimenzija problema krvnih i seksualnih i delikata. Nakon toga će se pristupiti prikupljanju empirijskih podataka koji će biti obrađeni adekvatnim statističkim metodama. Uradiće se analiza godišnjih Izvještaja o radu Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine. Metode koje će se koristiti su metoda analize sadržaja i statističke metode analize podataka. Osim metode deskriptivne statistike koristiće se i verižni index. U konačnici, dobijeni rezultati će se tabelarno prikazati.

Ključne riječi:

nasilje, nasilničko ponašanje, delikti nasilja, nasilnički kriminalitet, krvni delikti, seksualni delikti, seksualni kriminalitet, seksualno nasilje.

UVOD

Među brojnim kriminalnim aktivnostima i ponašanjima, vrlo snažnu reakciju kod građana izazivaju delikti nasilja jer je riječ o krivičnim djelima koja u sebi imaju isključivo direktne kontakte među ljudima koji uključuju fizičko nasilje. Za razliku od drugih tipova kriminaliteta kod kojih često izostaje osuda djela i njegovog izvršioca, na nasilnička djela se reaguje burno kako od strane građana tako i medija. Ovu činjenicu dobro poznaju kako organi formalne socijalne kontrole, tako i mediji i tvorci produkta masovne kulture. Ovi prvi često koriste nezadovoljstvo građana i njihov strah od viktimizacije da bi pooštrili reakciju na sveukupni kriminalitet. S druge strane, mediji svoje konzumente zasipaju senzacionalističkim prikazivanjem nasilničkih djela, autori djela popularne kulture šokiraju gledaoce i čitaoce najbizarnijim pričama koje, konstantno pomjeraju granice prikazane brutalnosti. Posljedice ovakve manipulacije, iza koje ne stoji iskrena želja da se ovakva djela razumiju i njihovo vršenje preduprijedi, su sve brutalnija krivična reakcija i sve zastrašeniji ljudi.

Nasilnički kriminalitet je vrlo širok pojam. Njegova širina je prevashodno primjetna u krivičnim zakonima koji uređuju materiju i sadržaj protivpravnih ponašanja, ali i u kriminalističkoj praksi. Po svom karakteru i stepenu štetnosti u pravilu obuhvata veliki broj krivičnih djela. Karakteristično za ta djela koja obuhvata pojam nasilničkog kriminaliteta, je i upotreba nasilja, kako bi se ostvario zadati cilj. Nezadovoljstvo i strah građana od viktimizacije dovodi do pritiska javnosti da se takvi delikti što prije rasvijetle a njihovi izvršioци procesuiraju. Evidentni su slučajevi u kojima taj pritisak kroz medije obiluje senzacionalističkim naslovima i natpisima u pisanim ili elektronskim medijima ili njima počinju razne dnevne informativne emisije, dijaloški ili tematski programi, kao i tvorci filmova, stripova ili kompjuterskih igara u kojima dominira patološka agresivnost, što u konačnici može da dovede do povećanja delikata nasilja i sve veće njihove brutalnosti. Zbog svega navedenog, proučavanje nasilja kao jednog od najintrigantnijih fenomena povezanih sa čovjekovom prirodom i ljudskim društvom ima poseban značaj.

POJAM OSNOVNIH ELEMENATA KOJI KARAKTERIŠU KRVNE I SEKSUALNE DELIKTE

Osnovni elementi koji karakterišu krvne i seksualne delikte su *nasilje* i nasilničko ponašanje. Sa sociološkog aspekta, nasilje je društveni konflikt odnosno sukob interesa. To je sukob individue, društvene grupe ili zajednice tj., društva sa društvenom sredinom. Treba reći, da je nasilje daleko širi pojam od prinude i sile jer su one samo komponente nasilja i nalaze se unutar samog pojma (Bakić, 1997:201). Međutim, nasilje je najčešći tip nasilničkog kriminaliteta i ima različite nivoe ozbiljnosti, zavisno od činjenica koje su specifične za pojedini slučaj. Ta ozbiljnost se može ogledati kroz različite povrede žrtve. Od svih oblika nasilničkog kriminaliteta, ubistva su najozbiljnija jer je to zločin koji za posljedicu ima smrt živih bića. Svi oblici kriminaliteta su u određenom smislu akti nasilja. Nasilje predstavlja drsku i bezobzirnu primjenu fizičke sile, protivpravnog ugrožavanja integriteta čovjeka i drugih javnih dobara i društvenih vrijednosti (Bošković, 2007:265).

Nasilničko ponašanje je nasilje koje se vrši suprotno pravu, dakle uz nepridržavanje zakona. U širem smislu riječi, to je brzo i neočekivano ispoljavanje intenzivne i ekscesivne snage, usmjerene protiv ljudi, životinja, objekata ili moralnih i socijalnih vrijednosti i normi. U užem smislu, to je svako ponašanje kojim se drugome protiv njegove volje nameće da nešto trpi, podnosi, čini ili propusti, bez obzira postiže li se to fizičkom prinudom, prijetnjom različitog intenziteta ili korištenjem takvih životnih okolnosti u kojima neko nije u mogućnosti oduprijeti se ili izbjeći takvo ponašanje. Takođe, riječ je o ekstremnom obliku ljudskog ponašanja kojeg obilježava negativna ili neopravdana upotreba fizičke i/ili psihičke sile. Pod nasilničkim ponašanjem podrazumijevaju se svi modeli ponašanja koje obilježava agresivnost kao njihova dominantna crta. Ono je samo jedan od oblika ljudskog ponašanja (Modly, Korajlić, 2002:353).

Delikti nasilja bi se mogli definisati, u širem smislu, kao svi oni delikti čija radnja se vrši upotrebom fizičke snage ili kakvog podesnog oružja ili oruđa ili drugog sredstva u cilju nastupanja zabranjene posljedice (Bojanić, 2011:251). Nasilnički kriminalitet čine ona djela kod kojih se radi postizanja određenog cilja koristi napad na žrtvu ili se njime prijeti (Ignjatović, 2005:263). Radi se o krivičnim djelima koja su po svojoj prirodi nasilnička ili se nalaze u zakonskim opisima djela sa elementima tipičnim za nasilje.

Imajući u vidu dosad sve navedeno i uvidom u Krivične zakone Bosne i Hercegovine, pojavni oblici delikata nasilja mogli bi se manifestovati kao:¹

- 1) Krvni delikti (ubistvo, teške i lake tjelesne povrede, nasiljem nad djecom itd.)
- 2) Seksualni delikti (silovanje, bludne radnje, seksualno zlostavljanje itd.)
- 3) Imovinski delikti (krađa, teška krađa, razbojništvo i razbojnička krađa itd.)
- 4) Saobraćajni delikti (cestovni delikti, pomorski delikti, željeznički delikti, delikti unutrašnje plovidbe i saobraćajni delikti u vazдушnom prostoru)
- 5) Ostali delikti nasilja (trgovina ljudima, krijumčarenje osoba, piratstvo, otmice aviona ili broda, uzimanje talaca, terorizam, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, genocid itd.)

KRVNI DELIKTI – KRIVIČNA DJELA PROTIV ŽIVOTA I TIJELA

Život i tjelesni integritet predstavljaju osnovne ljudske i najvažnije društvene vrijednosti. Te vrijednosti su osnovi krivičnopravne zaštite. Napadi na život i tijelo predstavljaju društveno opasna djela na koja se uvijek reagovalo oštrim krivičnopravnim sankcijama. Kada govorimo o krivičnim djelima protiv života i tijela, sa kriminalističkog aspekta pod ovim krivičnim djelima podrazumijevamo krvne delikte. Krvni delikti se mogu posmatrati u širem i užem smislu.

Pod *pojmom krvni delikti* podrazumijevaju se krivična djela uperena protiv fizičkog integriteta ličnosti, delikti izvršeni primjenom sile i nasilja, napadom na osnovnu čovjekovu vrijednost, a to su život i tjelesni integritet. U ovu oblast spadaju svi oblici djela koja za posljedicu imaju smrt ili tjelesne povrede, te neka djela imovinskog karaktera izvršena nasilnim aktima (Bošković, 2006:269). Kako smatraju (Modly, Petrović, Korajlić, 2004:79), *pod krvnim deliktima u širem smislu* podrazumijevaju se sva krivična djela koja za svoju posljedicu imaju smrt jednog ili više lica ili nanošenja tjelesnih povreda jednom ili više lica. U vezi sa rečenim, krivična djela protiv života i tijela u širem smislu obuhvataju sva krivična djela kojim se ugrožava život i tijelo, te se kao posljedica neminovno javlja smrt ili tjelesna povreda lica. Isti autori pod krvnim deliktima u užem smislu podrazumijevaju sva krivična djela protiv života i tijela,

predviđena u Krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ FBiH), Republike Srpske (u daljem tekstu: KZ RS) i Brčko Distrikta (u daljem tekstu: KZ BD BiH). Jedna od osnovnih karakteristika krvnih delikata jeste način izvršenja i prikrivanja djela. U pojam načina izvršenja krivičnog djela ulaze ne samo tipične i atipične radnje izvršenja ili propuštanja i prikrivanja, nego i mjesto izvršenja, ostavljanja predmeta kao i tipični i atipični tragovi izvršenja ili prikrivanja djela. Nadalje, u taj pojam spadaju socijalno-psihološke i kriminološko-psihološke tipične karakteristike ličnosti izvršioca. U karakteristike krvnih delikata ubrajaju se i tip žrtve, njen doprinos izvršenju krivičnog djela, motivi² i ciljevi izvršioca i žrtve. Takođe, karakteristike su i mjesto i vrijeme izvršenja krvnog delikta (tipa krvnog delikta), kao i njegova situacija (Modly, Petrović, Korajlić, 2004).

Pojavni oblici krvnih delikata odnosno krivičnih djela protiv života i tijela,³ su: ubistvo, ubistvo na mah, prouzrokovanje smrti iz nehata, čedomorstvo, učestvovanje u samoubistvu, protivpravni prekid trudnoće, teška tjelesna povreda, laka tjelesna povreda, učestvovanje u tuči, nepružanje pomoći i napuštanje nemoćne osobe. Navedeni pojavni oblici proizilaze iz odredaba entitetskih Krivičnih zakona.⁴ Međutim, značajna je uloga *izvršioca krvnih delikata* odnosno navedenih krivičnih djela i kriminalnog ponašanja uopšte. Ta uloga se ogleda kroz socijalne i psihološke faktore. Sa psihološkog aspekta izvršiocu krvnih delikata su infantilne paranoidne ličnosti koja djela izvršavaju uglavnom u stanju jednostavne alkoholisanosti i afekta gnjeva visokog inteziteta. Pored navedenog, kod izvršilaca krvnih delikata imamo izraženu amoralnost, moralnu izopačenost ali i visok stepen agresivnosti (Kovačević, Kecman, 2007).

2 Najteži i najčešći oblici motiva su koristoljublje, osveta, mržnja i ljubomora.

3 Rezultati analize krivičnih djela protiv života i tijela na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine su tabelarno prikazani.

4 Prema ovome vidimo da ima više vrsta ubistava. Tako, pored „običnog“ ubistva (čl. 166. st. 1. KZ FBiH, čl. 148. KZ RS i čl. 163. st. 1. KZ BD BiH) postoji kvalifikovano djelo „teško ubistvo“, (čl. 166. st. 2. KZ FBiH, čl. 149. KZ RS i čl. 163. st. 2. KZ BD BiH) zatim privilegovani „lakši“ slučajevi ubistva, kao što su ubistvo na mah (čl. 167. KZ FBiH, čl. 150. KZ RS i čl. 164. KZ BD BiH), ubistvo iz nehata (čl. 168. KZ FBiH, čl. 152. KZ RS i čl. 165. KZ BD BiH) i čedomorstvo (čl. 169. KZ FBiH, čl. 151. KZ RS i čl. 166. KZ BD BiH). Prema ovim Krivičnim zakonima, za navedena krivična djela predviđene su zatvorske kazne različitog trajanja i to od šest mjeseci do kazne dugotrajnog zatvora. Za teško ubistvo propisana je kazna od najmanje dest godina do kazne dugotrajnog zatvora. S obzirom na visoke zatvorske kazne koje se izriču za navedena izvršena djela, i s obzirom na posljedicu koju prouzrokuju po lica koja su žrtve, s pravom se može smatrati da su ovo najteža krivična djela.

1 Do navedenog sam došao uvidom u Krivične zakone BiH, FBiH, RS i BD BiH.

Tabela 1. Krivična djela protiv života i tijela na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine.

GODINA	PRIJAVLJENO	RASVJETLJENO	LIŠENO SLOBODE	OSUMNJIČENO
2010	174	165	71	207
2011	197	184	112	262
2012	223	214	100	262
2013	171	162	63	215
2014	189	174	66	206
2015	166	200	84	196
2016	158	144	63	176
2017	175	178	74	200
Ukupno:	1453	1421	633	1724

Tabela 2. Prosječna stopa krivičnih djela protiv života i tijela na 100.000 stanovnika u Kantonu Sarajevo⁶.

GODINA	PRIJAVLJENO	RASVJETLJENO	LIŠENO SLOBODE	OSUMNJIČENO
2010	39,5	37,5	16,1	47
2011	44,7	41,8	25,4	59,5
2012	50,6	48,6	22,7	59,5
2013	38,8	36,8	14,3	48,8
2014	42,9	39,5	15,0	46,8
2015	37,7	45,4	19,0	44,5
2016	35,9	32,7	14,3	40,0
2017	39,7	40,4	16,8	45,4
Ukupno:	330,2	322,7	143,6	391,5

Krivična djela protiv života i tijela⁵ prema zaštitnom objektu mogu se podijeliti na djela: kojima se štiti život i djela kojima se štiti tjelesni integritet. Pored toga, mogu se razlikovati djela sa posljedicom ugrožavanja i djela sa povredom zaštićenih dobara. S obzirom na oblik krivnje razlikujemo krivična djela izvršena s umišljajem i ona iz nehata. Krivična djela protiv života i tijela, po pravilu, su kažnjiva kada su izvršena sa umišljajem, izuzetno kada zakon predviđa da će se kazniti, ako su izvršena iz nehata. (Korajlić, 2012:537). *Grupni zaštitni objekatovih delikata* je isključivo i samo ljudski život i tijelo. Dakle, život i tijelo čovjeka su vrijednosti zaštićene zakonom koji utvrđuje najrazličitije grupe krivičnih djela. Obje ove vrijednosti štite se od trenutka rađanja, pa do smrti. Šta više, poseban karakter ima krivično djelo protivpravni prekid trudnoće kojim se

ne uništava život čovjeka, već život začetoj djeteta, ali se istovremeno ovim djelom ugrožava zdravlje i život žene odnosno majke. Zaštita života i tjelesnog integriteta je društvena funkcija i ne zavisi od volje pojedinca (Petrović, Jovašević, 2005:153).

U nastavku, kroz tabelarni prikaz će biti prikazani rezultati analize krvnih delikata i njihovih pojavnih oblika u posmatranom periodu od 2010 do 2017 godine na području Kantona Sarajevo.

U posmatranom periodu u Kantonu Sarajevo kako je prikazano u tabeli 1. krivična djela protiv života i tijela na području Kantona Sarajevo od 2010-2017 godine ukupno je prijavljeno 1453 krivična djela protiv života i tijela od čega je rasvijetljeno od strane policije 1421 krivično djelo ili 97%. Lišeno je slobode ukupno 633 lica a protiv njih 1724 podnesen je službeni izvještaj nadležnom tužilaštvu.

5 Ova krivična djela su propisana u glavi XVI KZ FBiH („Službene novine FBiH“, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11) od člana 166. do člana 176., u glavi XVI KZ RS („Službene novine RS“, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13) od člana 148. do člana 161., i glavi XVI KZ BD BiH („Službene novine BD BiH“, broj 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11) od člana 163. do člana 173.

6 Prosječna stopa na 100.000 stanovnika računa se po formuli: broj djela/sa brojem stanovnika*100.000. Podaci o broju stanovnika Kantona Sarajevo (440.000) su preuzeti sa web stranice Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine – Preliminarni rezultati popisa stanovništva u BiH 2013. godine.

Posmatrajući kroz tabelu 2., prosječna stopa krivičnih djela protiv života i tijela na 100.000 stanovnika u Kantonu Sarajevo u posmatranom periodu od 2010-2017 godine iznosi 330 krivičnih djela. U istom periodu, prosječno je rasvijetljeno 322 djela, lišeno slobode 143 djela a osumnjičeno odnosno broj lica protiv kojih je podnesen službeni izvještaj nadležnom tužilaštvu je 391. Broj prijavljenih krivičnih djela za navedeni period se povećao za 1%.

Tabela 3. Prosječna stopa krivičnog djela ubistva na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine.

GODINA	UBISTVA	PROSJEČNA STOPA UBISTAVA NA 100.000 STANOVNIKA
2010	3	0,6
2011	4	0,9
2012	5	1,1
2013	1	0,2
2014	7	1,6
2015	6	1,3
2016	5	1,1
2017	6	1,3
Ukupno:	37	8,4

Tabela 4. Prosječna stopa krivičnog djela teške tjelesne povrede na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine.

GODINA	TEŠKE TJELESNE POVREDE	PROSJEČNA STOPA TEŠKIH TJELESNIH POVREDA NA 100.000 STANOVNIKA
2010	82	18,6
2011	109	24,7
2012	121	28,1
2013	93	21,1
2014	106	24,0
2015	81	18,4
2016	70	15,9
2017	80	18,1
Ukupno:	742	168

Iz tabele možemo vidjeti da u posmatranom periodu od 2010-2017 godine, krivično djelo ubistva je izvršeno 37 puta. Što znači da je prosječna stopa ubistva na 100.000 stanovnika za navedeni period u Kantonu Sarajevo iznosila 8 ubistava. Od ukupnog broja krivičnih djela protiv života i tijela u periodu od 2010-2017 godine, koji iznosi 1453 djela, ubistva čine 2,5%. Takođe, u istom periodu u Kantonu

Sarajevo zabilježeno je 742 krivična djela teška tjelesna povreda što je 51% od ukupno registrovanih krivičnih djela protiv života i tijela. U periodu od 2010-2017 godine zabilježeno je povećanje ubistava za 50% i smanjenje teških tjelesnih povreda od 1%.

SEKSUALNI DELIKTI – KRIVIČNA DJELA PROTIV POLNE SLOBODE I MORALA

Po prirodi i nekim svojim obilježjima, krivičnim djelima protiv života i tijela veoma su bliska krivična djela protiv polne slobode i morala, u praksi poznati kao seksualni delikti. Seksualni delikti u pravilu se definišu kao ona kažnjiva ponašanja kojima se zadire u slobodu odlučivanja u oblasti polnosti ili patološke pojave u ljudskoj polnosti, odnosno kao ponašanja koja zadiru u dostojanstvo ličnosti i morala u polnoj sferi života čovjeka (Mojsilović, 2015:19). Pored ovog pojma koristi se i pojam seksualni kriminalitet koji se definiše kao različiti vidovi kontakata polnim organom, ustima ili čmarom žrtve, u cilju zadovoljenja seksualnog nagona inicijatora ovih kontakata.⁷ Kod ove grupe delikata nerijetko dolazi do posljedice povređivanja kao i kod krvnih delikata. Seksualni delikti ne zauzimaju značajno mjesto u statistici kriminaliteta jer ova djela karakteriše visoka tamna brojka kriminaliteta. Seksualno nasilje se definiše kao bilo koji seksualni cilj, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može izvršiti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze. Uključuje upotrebu sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobrobiti i/ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba. Najčešći kriminalni akti koji se vrše primjenom nasilja su silovanja, obljuba nad nemoćnim i maloljetnim licima i razni oblici bludnih radnji.⁸

Pojavni oblici krivičnih djela protiv polne slobode i morala, koja se smatraju seksualnim deliktima u užem smislu, su: silovanja, polni odnos sa nemoćnom osobom, polni odnos zloupotrebom položaja, prinuda na polni odnos, polni odnos s djetetom, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, navođenje na

⁷ Prema navedenim definicijama možemo primijetiti razliku između pojma seksualni delikt i seksualni kriminalitet. Razlika je u tome što je seksualni kriminalitet užiji pojam i odnosi se uglavnom na način i sredstvo izvršenja a seksualni delikt je širi pojam i odnosi se uglavnom na pojavne oblike koji su propisani Krivičnim zakonima.

⁸ Analiza kriminaliteta na području općine Novi Grad Sarajevo 2011. godine (Udruženje Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu).

prostituciju, iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, upoznavanje djeteta sa pornografijom i rodoskrvnuce. Seksualni delikti predstavljaju djela u društvu koja su nečovječna, nemoralna, gruba, podmukla i destruktivna. Navedeni javni oblici proizilaze iz odredaba entitetskih Krivičnih zakona.⁹

Izvršioc seksualnih delikata odnosno navedenih krivičnih djela, su sa psihološkog aspekta infantilne 10 osobe koje pretežno u vrijeme djela ne pokazuju psihopatološke sadržaje (Kovačević, Kecman, 2007). Takođe, izvršioc ovih delikata su socijalno neprilagođene ličnosti s nedovoljnom sigurnošću u sebe, visokoj incidenci poremećaja ličnosti, visokoj agresivnosti i antisocijalnim ponašanjem, visok stepen alkoholisanosti u vrijeme izvršenje delikta, i sa naglašenim agresivnim i egocentričnim svojstvima (Bošković, 1995:65).

Objekt zaštite ovih krivičnih djela je određen kao: polna sloboda i polni moral. Napadom na polnu slobodu napada se istovremeno i na polni moral, kao i na polnu čast koja čini bitnu komponentu ljudskog dostojanstva. Prema tome, ova krivična djela su usmjerena protiv integriteta ličnosti i morala u oblasti slobode stupanja u polne odnose, odnosno polnog života. Karakteristike krivičnih djela iz ove grupe je da su ona usmjerena na zadovoljenje ili izazivanje polnog nagona izvršioca. Radi se o krivičnim djelima koja su po svojoj prirodi takva da ih izvršilac ostvaruje isključivo radnjama koje sam preduzima. Veći broj krivičnih djela izvršilac izvrši sam, a u manjem broju izvršenja ovih djela izvrši sa drugom osobom odnosno saučesnikom. Seksualni delikti se mogu izvršiti samo umišljajem (Petrović, Jovašević, 2005:192). Krivična djela protiv polne slobode i morala su klasični kontaktni delikti nasilja. S obzirom na navedeno, treba reći da i ako nema kontakata i nasilja nad žrtvom, u seksualne delikte se svrstavaju i zadovoljavanje pohote pred djetetom, podvođenje i posredovanje u prostituciji.

Mnogi seksualni delikti se ne prijavljuju zbog stida i raznih drugih društvenih okolnosti i predrasuda koje su naročito karakteristične u ruralnim područjima što sve ukupno doprinosi povećanju „tamne“ brojke kriminaliteta. Ova činjenica veoma pogoduje kriminalnom podzemlju, ulačenje u takvo podzemlje maloljetnih osoba, profesionalizaciji i organizovanosti različitih „makroa“, svodnika, posrednika i „zaštitnika“ (Perić, 1987).

U nastavku, kroz tabelarni prikaz će biti prikazani rezultati analize seksualnih delikata i njihovih javnih oblika u posmatranom periodu od 2010 do 2017 godine na području Kantona Sarajevo.

Tabela 5. Pregled prijavljenih krivičnih djela protiv polne slobode i morala u Kantonu Sarajevo u periodu od 2010-2017 godine.

Godina	Prijavljeno	Stopa prijavljenih krivičnih djela na 100.000 stanovnika
2010	23	5,2
2011	26	5,9
2012	14	3,1
2013	9	2,0
2014	15	3,4
2015	26	5,9
2016	6	1,3
2017	11	2,5
Ukupno:	130	29,5

U tabeli je prikazana stopa krivičnih djela protiv polne slobode i morala u Kantonu Sarajevo na 100.000 stanovnika. Ako se uzme ukupno posmatrani period od 2010-2017 godine, vidi se da je ukupno prijavljeno 130 krivičnih djela protiv polne slobode i morala ili u prosjeku 29 djela na 100.000 stanovnika. Broj prijavljenih krivičnih djela za navedeni period se smanjio za 47%.

⁹ Ova krivična djela su propisana u glavi XIX Krivičnog zakona FBiH („Službene novine FBiH“, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11) od člana 203. do člana 213., u glavi XIX Krivičnog zakona RS („Službene novine RS“, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13) od člana 193. do člana 201. i glavi Krivičnog zakona XIX Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Službene novine BD BiH“, broj 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11) od člana 200. do člana 210. Prema ovim Krivičnim zakonima, za navedena krivična djela predviđene su zatvorske kazne različitog trajanja i to od tri mjeseca do petnaest godina. Najteži javni oblik ovih krivičnih djela je silovanje na naročito okrutan i ponižavajući način i za ovo djelo je propisana zatvorska kazna od tri do petnaest godina. Bitno je istaći da su u KZ FBiH i KZ BD BiH propisano jedanaest javnih oblika seksualnih delikata a u KZ RS devet javnih oblika. U KZ RS nisu propisane bludne radnje i prinuda na polni odnos.

¹⁰ Infantilnost predstavlja ono što je djetinjasto, zaostalost u razvoju. U psihologiji može da obuhvata normalne faze dječijeg razvoja, kao i patološke oblike regresibilnog ponašanja.

Tabela 6. *Prosječna stopa silovanja na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine.*

Godina	Silovanja	Stopa prijavljenih krivičnih djela silovanja na 100.000 stanovnika
2010	5	1,1
2011	7	1,5
2012	3	0,6
2013	1	0,2
2014	3	0,6
2015	5	1,1
2016	2	2
2017	4	4
Ukupno:	30	6,8

Tabela 7. *Prosječna stopa krivičnog djela bludna radnja na području Kantona Sarajevo za period 2010-2017 godine.*

Godina	Bludna radnja	Prosječna stopa bludnih radnji na 100.000 stanovnika
2010	6	1,3
2011	12	2,7
2012	10	2,2
2013	3	0,6
2014	7	1,5
2015	12	2,7
2016	2	0,4
2017	3	0,6
Ukupno:	55	12,5

Iz tabele se može vidjeti da je u periodu od 2010-2017 godine na području Kantona Sarajevo krivično djelo silovanja izvršeno 30 puta. Što znači da prosječna stopa silovanja na 100.000 stanovnika za navedeni period u Kantonu Sarajevo iznosi 6 silovanja. U istom periodu u Kantonu Sarajevo izvršeno je 55 krivičnih djela bludne radnje i prosječna stopa na 100.000 stanovnika iznosi 12 krivičnih djela. Od ukupnog broja krivičnih djela protiv polne slobode i morala u posmatranom periodu od 2010-2017 godine koji iznosi 130 djela, silovanja čine 23% a bludne radnje 42%. U periodu od 2010-2017 godine zabilježeno je smanjenje silovanja za 20% i smanjenje bludnih radnji za 50%.

DISKUSIJA

Kada je riječ o krivičnim djelima protiv života i tijela kao najtežih oblika delikata nasilja, u periodu od 2010-2017 godine prijavljeno je 1453 krivična djela i zabilježeno je povećanje za 1%. Međutim i krvne delikte karakteriše tamna brojka ali ne toliko kao seksualne delikte. Djela koja se ponekad ne prijavljuju a policija operativnim radnjama ne sazna za njih, su uglavnom djela lake tjelesne povrede. Izvršena krivična djela u godišnjim Izveštajima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo su zavedena pod nazivom „prijavljena“ krivična djela. Međutim, treba naglasiti da prijavljena krivična djela nisu rezultat operativnih mjera i radnji koje poduzimaju policijski organi, u ovom slučaju MUP Kantona Sarajevo, već je riječ o krivičnim djelima koje su prijavljivale žrtve i svjedoci. Znači, način saznanja za krivično djelo od strane policijskih organa je sveden na minimum odnosno nulu. Policijski organi djeluju uglavnom post delictumodnosno poslije izvršenog krivičnog djela. Rezultati pokazuju kod krvnih delikata povećanje ubistava za 50% i smanjenje teških tjelesnih povreda za 1% u periodu od 2010-2017 godine. Kada govorimo o krivičnim djelima protiv polne slobode i morala, za period 2010-2017 godine prijavljeno je 130 krivičnih djela i zabilježeno smanjenje od 47%. Međutim, treba naglasiti da je broj od 130 izvršenih odnosno prijavljenih djela sigurno netačan i da je taj broj mnogo veći. U prilog navedenom govori činjenica da je kod krivičnih djela iz oblasti seksualnih delikata izrazito velika tamna brojka odnosno ostaje veliki broj izvršenih a ne prijavljenih krivičnih djela. Mnogi seksualni delikti se ne prijavljuju uglavnom zbog stida i raznih drugih društvenih okolnosti i predrasuda koja su naročito karakteristične u ruralnim područjima što sve ukupno doprinosi povećanju „tamne“ brojke kriminaliteta. Takođe, kao i kod krvnih delikata, do saznanja da je izvršeno djelo se dolazi prijavom žrtve a ne operativnim mjerama i radnjama policije. Krivično djelo bludne radnje zauzima najveći dio ukupno prijavljenih djela sa udjelom od 42%. Najčešća krivična djela kod krvnih delikata su teške tjelesne povrede a kod seksualnih delikata su bludne radnje.

ZAKLJUČAK

Intencija pisanja ovog rada je bila da se ukaže na opasnost i posljedice koje prouzrikuju krvni i seksualni delikti i to kako po čovjeka kao pojedinca tako i po cjelokupno društvo. Prvenstveno se pristupilo teorijskoj obradi dimenzija ovih delikata i to kao pojam delikata, pojavni oblici, izvršioci, zaštitni i grupni objekat, način izvršenja, posljedica koje nastupaju kao i određenost delikata i njihovih pojavnih oblika u krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine. Nakon toga se kroz analizu krvnih i seksualnih delikata ukazalo na njihovu brojnost odnosno njihov udio u cjelokupnom prijavljenom broju krivičnih djela. Takođe, analiza delikata je pokazala i koja su to konkretno krivična djela koja se najčešće izvršavaju a koja prednjače po svom broju izvršenja od ostalih djela krvnih i seksualnih delikata. Kroz analizu se došlo do konkretnih procenata smanjenja ili povećanja krivičnih djela odnosno pojavnih oblika krvnih i seksualnih delikata. ■

Literatura

- 1) Bakić, I. (1997). Sociologija, Sarajevo;
- 2) Bojanić, N. (2011). Primjenjena forenzika, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo;
- 3) Bošković, M. (1995). Seksualna agresija, Zbornik Matice srpske, Beograd;
- 4) Bošković, M. (2006). Kriminologija, Pravni fakultet, Novi Sad;
- 5) Bošković, M. (2007). Kriminologija, Pravni fakultet, Novi Sad;
- 6) Ignjatović, Đ. (2005). Kriminologija – šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd;
- 7) Kovačević, R. i Kecman, B. (2007). Komparativna analiza osobina ličnosti izvršilaca seksualnih, imovinskih delikata i delikata protiv života i tela, Klinika za psihijatriju, Beograd;
- 8) Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Službene novine BD BiH“, broj 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11);
- 9) Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11);
- 10) Krivični zakon Republike Srpske („Službene novine RS“, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13);
- 11) Modly, D. i Korajlić, N. (2002). Kriminalistički riječnik, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj;
- 12) Modly, D., Petrović, B. i Korajlić, N. (2004). Uvod u kriminalistiku, Sarajevo;
- 13) Mojsilović, M. (2015). Analiza upotrebe savremene tehnologije u dokazivanju krivičnih djela iz oblasti nasilničkog ponašanja, Magistarski rad, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo;
- 14) Perić, V. (1987). Oblici operativne djelatnosti službe javne sigurnosti, Republički Sekretarijat za unutrašnje poslove SR Hrvatske, Zagreb;
- 15) Petrović, B. i Jovašević, D. (2005). Krivično pravo II (posebni dio), Pravni fakultet, Sarajevo;
- 16) Udruženje Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, Analiza kriminaliteta na području općine Novi Grad Sarajevo (2011). Sarajevo;

Marketing mix e-trgovine

Marketing mix e-commerce

Sažetak

Polazeći od značajnosti pitanja marketinga i elektronske trgovine nameće se potreba analize transformacije savremenog marketinga u elektronskoj trgovini koje po prirodi sve više uključuju poslovne organizacije u elektronsku trgovinu. Orijentacijom na elektronsku trgovinu organizacija se susreće sa pratećim problemima marketinških alata kao i specifičnosti virtuelnog okruženja.

Rad je usmeren ka identifikaciji promena u elementima marketing mixa u okviru elektronske trgovine u skladu sa savremenim trendom elektronskog poslovanja primenom novih komunikacionih tehnologija. Od postojeći modela marketing miksa u radu je korišćen vodeći tržišni model 7P, koji omogućava strukturiranje promena u kompleksu marketinških alata u vezi sa trgovinskim i informativnim uslugama online prodavnica. Rezultati istraživanja pokazuju: uspostavljanje odlučujuće uloge tehnologije i informativne podrške potrošača; identifikovanje oblasti transformacije marketinškog miksa u elektronsku trgovinu, pokazujući značajan uticaj potrošača na sadržaj 7P i personalizacija snabdevanje roba i usluga online prodavnice.

Ključne riječi:

Ponašanje potrošača, digitalna ekonomija, e-trgovina, marketing mix.

Abstract

Considering the significance of marketing and e-commerce issues, the need for an analysis of the transformation of modern marketing into e-commerce, which by nature increasingly involves business organizations in e-commerce, imposes itself. With an e-commerce orientation, the organization encounters the accompanying problems of marketing tools as well as the specificity of the virtual environment.

The paper focuses on identifying changes in the elements of marketing mix in electronic commerce in accordance with the modern trend of electronic business using new communication technologies. From the existing marketing mix model, the leading market model 7P is used, which enables the structuring of changes in the complex of marketing tools in connection with the trade and information services of online stores. The results of the research show: establishing the decisive role of technology and consumer information support; identifying the area of transformation of marketing mix into e-commerce, showing a significant impact of consumers on content 7P and personalizing the supply of goods and online store services.

Keywords:

Consumer behavior, digital economy, e-commerce, marketing mix

UVOD

U realnom poslovnom angažovanju, menadžmen se suočava sa neophodnošću promene i radikalnim poboljšanjima tradicionalnih metoda upravljanja koje se najčešće odnosi na marketing. Tržišna metodologija u oblasti elektronske trgovine - je nova i slabo poznata oblast. U tom smislu mnogobrojni autori analiziraju teorijski i metodološki rad na marketingu u e-poslovanju.

K. Kelly (1999), D. Tapscott (1999), D. Chaffey (2007), I.D. Kotlyarov (2012) i drugi naučnici primećuju trendove stabilne transformacije ponašanja potrošača u Internet okruženju. Značajan je i proces promena oblika i načina poslovanja. To je dovelo do saznanja da se dovoljno ne posvećuje pažnja konceptualnim temama marketinške komponente u elektronskoj trgovini. Ovaj rad je posvećen proučavanju transformacije klasičnog tržišnog miksa ili konceptu "7P", koji su 1981. godine ponudili američki naučnici: B.H. Booms & M.J. Bitner (1981) u virtuelnom okruženju e-trgovine.

E-trgovina je jedinstvena vrsta servisnih aktivnosti koja je veoma puno zastupljena umnogobrojnim istraživanjima. Ovi rezultati istraživanja pokazuju snažan rast u elektronskoj trgovini, kako na svetskom, tako i na ruskom tržištu. Prema podacima agencije East-West Digital News, obim tržišta e-trgovine u Rusiji dostigao je 650 milijardi rubalja u 2015. godini. U rublovima je tržište poraslo za 16% u odnosu na 2014. godinu, u dolarima - smanjeno za 28%. U 2015. godini, Rusi su napravili 160 miliona kupovina na domaćem tržištu; e-trgovina je za 10% više nego u prethodnoj godini. Autori su postavili ciljeve i ciljeve u cilju proučavanja ključnih oblasti transformacije marketing mixa, određivanja uzroka izravnavanja nekih elemenata ranije popularnog marketing kompleksa i promjenjive prirode drugih.

U članku se nalazi pregled glavnih metoda istraživanja, sistematizacija dobijenih rezultata, u skladu sa elementarnim sastavom marketinškog mikseta i primljen tokom ispitivanja problema zaključivanja.

METODE

Metodologija istraživanja zasnovana je na identifikaciji uzročnih transformacija primenjenih marketinških alata u evoluciji njegovih osnovnih koncepata.

U oblasti elektronske trgovine razvoj tržišnog koncepta može se razmotriti u dva važna aspekta. Prvi aspekt - je razvoj komponente servisa. E-trgovina,

kako je ranije pomenuto - je sfera komercijalne aktivnosti koja pruža online usluge trgovanja. Izvodi se u posebnom okruženju, koji sa jedne strane ima karakteristike servisnog okruženja, a sa druge strane odbacuje ove znakove jer je virtualno. Ne materijalna, tehnološka i programska priroda procesa prodaje, distancirana komunikacija (često više od stotina ili hiljada kilometara) između prodavca i kupca, nemogućnost upoznavanja karakteristika robe u stvarnom životu - to su samo neke karakteristika koje su inherentne trgovačkoj službi na Internetu. Drugi aspekt razvoja tržišnog koncepta u elektronskoj trgovini je zbog posebne uloge inovativne komponente. 1997.godine IBM je identifikovao e-biznis kao "transformaciju ključnih poslovnih procesa koristeći Internet tehnologije". Od tada, e-biznis uopšte, a posebno elektronska trgovina, pod uticajem različitih inovacija, suštinski su promijenili ne samo poslovne procese, već i celokupno ekonomsko okruženje u novom virtuelnom prostoru. Savremeni marketing aktivno koristi rezultate naučnih otkrića iz oblasti informacionih tehnologija, matematike, psihologije, fizike, hemije, kibernetika, upravljanje znanjem.

Prvo značajno istraživanje servisne komponente tradicionalne marketing koncept objavljen je sedamdesetih godina XX veka. J. Rathmel (1974), P. Eiglier i E. Langeard (1976) modeli odražavaju razlike između funkcionalni zadaci marketinga u proizvodnji i ne-proizvodnji sektorima, naglasiti istovremenu proizvodnju i potrošnju usluga, nemogućnost usluga i posebnu ulogu kontaktne zone između proizvođač i potrošač ovih usluga. Ph. Kotler i G. Armstrong (2010) definisati posebnu ulogu osoblja u sektoru usluga, odražavajući novu odnos u trouglastom modelu marketinga usluga, uključujući interne marketinga i interaktivnog marketinga.

Koncept 7P od strane B.H. Booms (1981) i M.J. Bitner (1981) sistemski marketing koncept (1981). Klasični marketinški model 4P (proizvod, cena, mesto, promocija) J. McCarthy i E. Jerome (1964) je produžena od autora do 7 P (+ proces, ljudi, fizički dokazi) uglavnom za razvoj alate za poboljšanje konkurentnosti organizacija u sektoru usluga.

Tokom istraživačkog rada učinjen je pokušaj kombinovanja usluga i inovacije kao ključnih faktora transformacije marketinškog koncepta da bi detaljno ispitali koncept na koji utiču na svaki element proširenog marketing mixa. U tu svrhu korišćene su metode posmatranja, intervjuja, didaktičke generalizacije, ekspertskih procena, i primenjujenu tehniku ocenjuje nivo informativne podrške potrošača u elektronskoj trgovini za četiriključna elementa

marketing mixa, koji se zasnivaju na “važnosti - model izrade. Model se razvija metodom stručnog ocenjivanja (20 eksperata je intervjuisano u domenu elektronske trgovine). Deset faktora se distribuiraju preko kombinacije marketinških alata (Tabela 2).

Rezultati i diskusije

Suština elementa “proizvoda” u e-trgovini delimično odgovara suština tradicionalnog koncepta elemenata. Kreiranjem dodatnih mogućnosti za razvoj elektronskih kanala distribucije, virtualne životna sredina promovira proizvodnju roba i robe široke potrošnje, što je su u većoj ili manjoj meri u potražnji među on-line potrošačima.

Online roba i usluge mogu se podijeliti na nekoliko tipova:

1. Informativni proizvodi, koji se mogu dokazati ranije, kao što su Specifičnost svake grupe proizvoda definiše kompleks marketinga aktivnosti. Ipak, moguće je formulisati opštu strategiju marketinški razvoj u elektronskom poslovanju.

Karakteristična karakteristika opsega elektronskih prodavaca je mogućnost razviti robne grupe elektronskih proizvoda i usluga. Ovo su specijalni proizvodi koji nemaju materijalizovani oblik. Suštinski karakteristike takve robe su da implementiraju “ekonomski oblik” informacije, tj. oblici njene ekonomske realizacije, razmjene, dodeljivanja, korištenja i potrošnja. Štaviše, u elektronskoj trgovini informativne usluge su integralni deo trgovinskih usluga (npr. konsultantske usluge), što je posebno relevantno u okruženju elektronske interakcije - “prodavac-kupac”, gdje je visoka procenat potrošačkih samoposlužnih procesa.

Jedinstveni fenomen razvoja e-trgovine je aktivan distribucija robe - “virtualni surogati”. U domaćim istraživanjima okolinu ovaj koncept ispita I.D. Kotlyarov (2012), naglašavajući svoju funkcije i funkcije:

- Čovek dobija simbol zadovoljstva potreba umjesto sastankaove potrebe;
- Simbol ispunjenja potreba, po pravilu, nema vezu sa stvarnim ljudska dostignuća; simbol nije u stanju da podigne status u stvarnom društvu; povećava prihode;
- Virtualni simboli se prodaju u virtualnom okruženju (Internet, mobilno e-okruženje).

Vrste proizvoda - “virtualni surogati”:

- Pažnja roba - “proizvodi za demonstriranje

pažnje.” Ovi proizvodipotrošač ne kupuje sam, već njegova mreža. Potrošač ohrabruje druge korisnike da ih nabave (ili da im pruže, ako su besplatni).

- Sposobnost trgovine takvim surogatima je jedan od alata za monetizaciju društvenih mreža: ovo su statusi, upvoti, sličnosti, pokloni i tokeni.
- Pažnja - usluge koje pružaju specijalizovane web stranice (najčešće društvene usluge), pružaju korisniku mogućnost primanja tokena.
- Pored toga, postoji širok spektar virtualnih informacija o robiprodaje se u segmentima zabave, računarske simulacije (uslugetkreiranje virtualne realnosti sa željenim osobinama) i igre (kupovina aslika heroja, kupovina oružja za junaka i sl.).
- Virtualno okruženje promovira jačanje vidljivog-fenomene potrošnje, koje je razmotrio T. Veblen (2011), J. Baudrillard (2001).

U kontekstu virtualnog prostora lakše je postići iluzijuzadovoljavajuće potrebe. Razmatramo nivo socijalnih potreba, kao što su angažovanje, poštovanje, samo-ispunjavanje.

Prvo, okruženje ga promovira i održava anonimnost korisnika (rad izmišljenog imena, slike i tako dalje), distanciranje, i psihološku sigurnost (ako je potrebno, uvek možete napustiti životnu sredinu, npr. isključivanjem računara), oslobađanje od direktnih uvjerljivih faktora. Drugo, na tržištu je puno različitih informativnih proizvoda koji imaju vrijednost samo u virtualnom, često izolovanom okruženju. Roba je na visokom nivou potražnju među potrošačima.

2. Robu, čija kupovina prethodi prikupljanju značajnog količina informacija. To su automobili, računari i kućni aparati. Ova grupa uključuje i robu sa niskim troškovima i kupcima ove robe proučavati primjedbe i preglede, na primjer, knjige.

3. Roba i usluge isporučene preko Internet kanala: softver, automobil usluge iznajmljivanja, usluge rezervisanja hotela u hotelima i prodaja železnice i vazduha karte, putne usluge.

4. Jedinstvena roba prodana na elektronskim aukcijama ili prodavnicama.

5. Roba finalne potrošnje. Pri kupovini cena igra značajnu uloga (odjeća, igračke, predmeti za domaćinstvo, itd.).

6. Odvojena grupa sastoji se od prehrambenih proizvoda.

Vraćamo se na koncept “proizvoda” u konvencionalnom smislu, imamo zaključio je da se u e-trgovini

ponašanje potrošača mijenja sa poštovanjem na oba tradicionalna dobra, koja imaju fizičku formu i usluge. U digitalno okruženje, dok ostaje "jedan na jedan" sa softverskim interfejsom ili web stranica, korisnik je izolovan od neposredne izloženosti materijalnom okruženju i direktno pozivajući emocionalne faktore.

CENA

Na prvi pogled, cijena roba u elektronskoj trgovini formira se prema pravila klasične cijene. Strategija cena je zasnovana na tri komponente: troškovi, vrijednost kupca i konkurenti. Međutim, iskustvo svetski lideri u elektronskoj trgovini ukazuju na izgled apsolutno jedinstvenog metode fleksibilne i lične cene.

Prema Internet prodavcu, prodavac tehnologije Ugam zabilježile su 9715 promjene cijena elektrone, igračaka i proizvoda za domaćinstvo Amazon.com tokom sezone odmora od 24. novembra do 14. Decembra (Rueter, 2014). Amazon je uspostavio rekord, prevazilazeći frekvenciju volatilnosti cijena svojih konkurenata - takvi malo-prodajni giganti kao Best Buy Co., Target Corp., Wal-Mart Stores Inc. i Toys 'R Us Us Inc. Prema riječima potpredsednika marketinga, Amazon je u stanju da promeni cijenu proizvoda do 10 puta dnevno, uglavnom za kućne aparate iu manjoj meri odjeća. Približno 20% svih online proizvoda se dnevno menja, a cena najbržih proizvoda se ažurira svakih nekoliko minuta, prema podacima potpredsednika strategije razvoja proizvoda i poslovanja kompanija za praćenje cena Decide.com, koju je nedavno kupila eBay Inc. Stoga je cijena u elektronskom poslovanju veoma dinamična i zavisi od tržišta uslovi i strategije cena mogu imati individualni karakter za svako korisnik, i to je moguće zahvaljujući BigData tehnologijama.

MESTO

Na razvojnu strategiju prodaje u e-biznisu utiče specifičnost implementirane grupe proizvoda. Dakle, za informativne proizvode vremenski period i troškovi za izvršenje naloga su mali, za robu u fizički učinak troškovi će zavistiti od roka trajanja proizvoda, tj odabrani metod, volumen, brzina isporuke i klijent mora biti unaprijed obaviješteni o uslovima i troškovima isporuke.

Mesto prodaje u elektronskoj trgovini je lokacija ili tržište u socijalnoj mreži. Ovo drugo, kao primarna tačka kontakta sa metom publika takođe vrši

promocijske funkcije. U današnjem poslovanju, mesto prodaja može biti kolektivna platforma za grupu ili za mnoge pojedinačne prodavce, pružanje robe po fiksnim cenama (aliexpress.com) ili putem aukcije (ebay.com). Važna karakteristika mjesta u ovom slučaju je maksimum dostupnost prodajnih kanala za kupce i prodavce.

PROMOCIJA

Promocija se odlikuje najvećim brojem alata i karakteristika u elektronsko okruženje. Promotivne aktivnosti omogućavaju potrošačima da budu angažovana u procesu komunikacije i može ih podsticati na ciljane akcije (odobrenje, registracija, preuzimanje, kupovina, preporuka). Pored toga, ako je marketing kampanja je uspešna, širenje informacija o kompanija, proizvod i usluga postaju viralni u prirodi i to pruža pokrivenost koja može biti uporediva sa vodećim medijskim ličnostima. Povećana interesovanje publike doprinosi i rastu komercijalnih indikatora (Yakhneeva & Podolyak, 2009).

Svaki od alata za promociju je razvijen u mreži i uključuje različita sredstva:

1) Oglašavanje uključuje reklamno oglašavanje, kontekstualno oglašavanje, društvene oglašavanjem mreža, mobilnim oglašavanjem i prirodnim oglašavanjem. Prema prognozu ZenithOptimedia (2015) u naredne dvije godine, potrošnja na Internet oglašavanje će rasti, a do 2017. godine učestvovati u ukupnom oglašavanju investicija će se približiti udeo troškova na televizijskom oglašavanju i biće 32,3%, a najveći rast očekuje se u mobilnom oglašavanju segmentu. Sa rastućim penetracijom mobilnog Interneta i brojem mobilnih korisnika, tehnologije, marketinga i reklamnih mogućnosti koje koriste pametni telefoni i tableti se dosta razvijaju.

2) U privatnoj prodaji funkcija prodavca ili konsultanta postepeno zamenjeni pametnim bocama. Bots za elektronsku trgovinu omogućavaju kupovinu različitih dobara. Bankarske bote pružaju finansijske usluge. Bots of the Watcher obaveštava potrošača kada dogodi se određeni događaji (let je odložen, automobilu treba servisirati).

3) Promocija prodaje obuhvata društveni medijski poziv za akciju, e-mail marketing, web konferencije i webinar. Mogućnosti društvenih mreža su široko koriste se kako bi povećali lojalnost kupaca, motivisali ih da učestvuju akcije promocije prodaje, širenje marketinških informacija između njihove prijatelje i poznanike.

4) odnosi sa javnošću se sprovode uz korišćenje marketinga u društvenim medijima, marketing sadržaja, referalni marketing. Potrošači koji glume "brend zagovaraju" promovisati formiranje odnosa sa javnošću, neutralizirati negativno mišljenje, i podržati imidž kompanije među ciljnom publikom. Prema studiji Nielsen (2015) u svim starosnim grupama (generacija Z, milenijali, generacija X, boomeri, tiha generacija) reklamnog formata, što uzrokuje najveće

samopouzdanje, preporuka prijatelja. Elektronsko okruženje omogućava korisnicima da se bave procesom komunikacije sa brendom, ali i sa svima kontaktne publike, na koju pažnju dolazi kompanija.

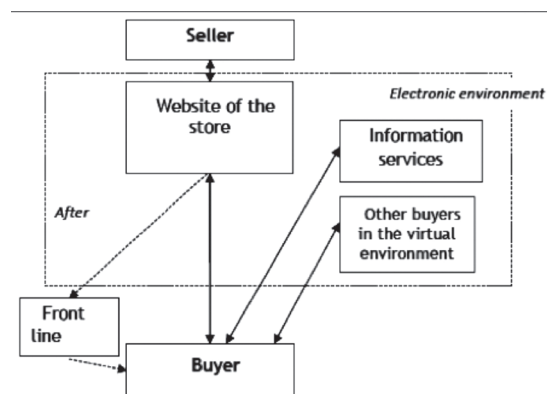
5) Alat koji se koristi za podršku promociji je marketing pretraživača, što je obezbeđuje indeksiranje pretraživača, visoku poziciju u rezultatima pretraživanja i povećanje organskog saobraćaja.

LJUDI, PROCES, FIZIČKI DOKAZI

Ovaj element je predstavljen u osnovnom modelu uglavnom kadrovskom službom organizacija koja posluje u kontaktnoj zoni. U digitalnom okruženju to jeste zamijenjen tehnologijom, koja se implementira u virtuelnom preduzeću predstavljajući interfejsa (na primjer, mjesto e-trgovine) i do usaglašeni uslužni procesi. Ljudski faktor u procesu održavanje se smanjuje na nulu. Sa jedne strane, to može imati pozitivan uticaj o kvalitetu usluge. Tehnologija se zasniva na algoritmima koji nisu karakterišće prekomerna emocionalnost, zamor i nemar, itd

Drugu ruku, tehnologija je ograničena u kreativnosti; to nemavazne ljudske kvalitete koje čine lojalnost kupaca, kao empatija, harizmu i tako dalje. Treba istaći da su moderni interfejsi ne samointuitivni, ali uključuju i elemente veštačke inteligencije usmerene na formiranje personalizovane interakcije sa potrošačem. Stepenn zamenljivost čoveka koji radi u kontaktnoj zoni, sa tehnologijom ili robot zavisi od mnogih faktora, i svakako ne može biti 100%. Važno je da naglasi poseban značaj učesća ljudi kao menadžera poslovne procese u elektronskoj trgovini, na "nevidljivoj" strani virtuelnog biznisa.

Slika 1. Shema interakcije "prodavac-potrošač" u elektronskoj trgovini

Slika 1 prikazuje shemu interakcije "kupac-kupac" u elektronskoj trgovini. Tradicionalnu trgovinu karakteriše direktna interakcija potrošača sa osobljem trgovačkog društva direktno u kontaktnoj zoni. Osim osoblja, potrošačevo odlučivanje može biti pod utjecajem od strane drugih potrošača (ova karakteristika je prvi put označena 1976. Godine profesori Univerziteta u Marseilu - P. Eiglier i E. Langeard (1976), za na primer, biti u boli u trenutku izbora robe. Potrošač ocenjuje njihov izgled, ponašanje (izraženo stepenom zadovoljstva), njihove povratne informacije i mišljenje.

Kao što je ranije primećeno, e-trgovina je karakteriše se odsustvom direktne interakcije potrošača sa osoblje trgovinskog preduzeća (bar do vremena kupovine). Ovo komunikacija se odvija preko automatizovanog informacionog sistema (AIS), putem interfejsa veb lokacije prodavnice ili ETF-a (za B2B). Takođe mogu uticati i treća lica odluku potrošača da kupi robu. Stepenn uticaja je mnogo jači.

Uprkos činjenici da je ovaj uticaj izgleda indirektan (jer nikoprisiljavaju ga) često igra odlučujuću ulogu. Oblik takvog uticaja je informacija usluge koje direktno pružaju trgovinske kompanije (ETF, e-prodavnice), nezavisne zajednice (neprofitne organizacije za zaštitu prava potrošača na

Internet, specijalizovani portali, nudeći ocene prodavaca, izvještaje o "testu" kupovine", grupe u društvenim mrežama i sl.) Materijalni dokazi u e-poslovanju podeljeni su na dve komponente: tradicionalni fizički i virtuelni.

Fizičko okruženje predstavlja isporuke, off-line prodavnice i kancelarije kompanije, ali virtualni okolina dobija poseban značaj u elektronskom okruženju zahvaljujući tome dostupnost i pogodnost kupovine.

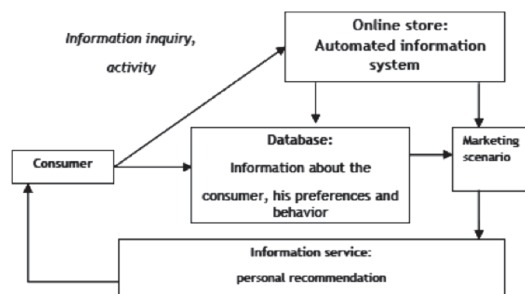
Za virtuelna okruženja naučnici uključuju: web stranice i stranice zajednice u društvenim mrežama, mobilne aplikacije.

PERSONALIZACIJA MARKETINGA U ELEKTRONSKOJ TRGOVINI

Želja da se stvori jedinstvena ponuda u smislu tehnoloških mogućnostikompanije i rastuća konkurencija identifikovali su ključni trend urazvoj marketinga u elektronskoj trgovini. Taj trend je personalizacija, ili predlozi za određene kupce u skladu sa sadržajem, generišu interesovanje, aktivnost u društvenim mrežama, istorija kupovine (Tabela 1).

Prikazan je algoritam realizacije personalizovanih ponuda u online prodavnica slici 2. Korisnik sam šalje informacije o njemu online prodavnica. Pored toga, automatski se informiše o sistemu prodavca podatke o istoriji upita, naredbi i drugim informacijama o korisnika i karakteristike njegovog ponašanja u bazi podataka. Na bazi specijalnog softverski mehanizam (po pravilu, know-how prodavca ili prodavca softvera) podaci se obrađuju, a moguće je odrediti tip kupca u skladu sa postojećom klasifikacijom (na primjer, metoda ABC XYZ je koristi se u tradicionalnoj trgovini).

Slika 2. Shema implementacije personalizovanih predloga u e-trgovini (Agafonova, 2014)

Tada je dodijeljen marketing scenario, koji odgovara tipu potrošača i njegovog ponašanja na osnovu kojeg formira informacije usluga - "lična preporuka" proizvoda. Zove se "savetodavno" usluga "komercijalnog preduzeća. Može se primetiti da je ova usluga zasnovana o konceptualnim osnovama kognitivnog aktivnog razvoja marketinga elektronsko okruženje.

U K. Kalyanam i Sh. McIntyre (2002) je personalizacija rada elementi e-marketinga. Autori predlažu model 4P + P2C2S2, u kojem su dodatni elementi Personalizacija, Privatnost, Korisnik Služba, zajednica, sigurnost, dizajn sajta.

Prema rezultatima ovog istraživanja, personalizacija uključuje prilagođavanje celokupnog marketinškog mikseta, uključujući ponudu proizvoda i cijena,

Tabela 1. Informaciona osnova za utvrđivanje ponude u elektronskoj trgovini

FAZA	INFORMATION BASIS
Ispitivanje ponude na osnovu informacija koje je sam pružio korisnik.	Korisnik sam popunjava prijavni formular za registraciju u online prodavnici. U budućnosti bi mogla biti anketa, upitnika.
Formiranje ličnih preporuka potrošaču na analizi njegovih upita	Automatski prikuplja i analizira ključne reči koje korisnik koristi prilikom pronalaženja odgovarajućih proizvoda; ona obrađuje zahteve i generiše sugestije za popularne robne grupe, proizvoda sa relevantnim karakteristikama.
Formiranje predloga za proširenje kupovnog naloga na osnovu preporučenih proizvoda.	U ovoj fazi podržane su mogućnosti prethodne faze. Informacije o istoriji narudžbina, sadržaju paketa naloga i karakteristikama proizvoda u jednom redosledu kupca, algoritam za određivanje
Formiranje ličnih preporuka zasnovanih na agregatnim diferencijalnim podacima iz različitih izvora.	Različiti agregat podataka o potrošaču i ponašanju potrošača: <ul style="list-style-type: none"> - porudžbina i kupovni sadržaj; - spisak robe na listi čekanja (lista želja); - vreme kupovine; - lokaciju kupca; Akumulacija podataka iz različitih spoljnih izvora o potrošaču se takođe odvija u ovoj fazi: stranice u društvenim mrežama, preferencije (sličnosti), pregledi i tako dalje.

prodajnih kanala i komunikacije, uzimajući u obzir ograničenja korišćenja lične informacije o potrošaču. Pri tome, moguće je izdvojiti sve stavke do 7P. Dakle, personalizacija i privatnost određuju mogućnosti i ograničenja kako bi se razvila prilagođena ponuda online prodavnice, Kupac Servis i sigurnost su komponente procesa (proces), zajednica - je dio Promocije, Dizajn sajta - deo je Virtual Dokaza.

Veruje se da personalizovana informativna služba prodavca u elektronsko okruženje može biti glavni faktor za manipulaciju potrošačem ponašanje. Zapravo, precizno oblikovane informacije usmerene na ispunjavanje individualne potrebe određenog pojedinca mogu izazvati anksioznost. Potrošač sumnje: "Ako je sistem tako dobro upoznat sa osobinama moje percepcije i moja očekivanja, da li to manipuliše svojim ponašanjem". Te sumnje mogu biti rešeni alternativnim metodama istraživanja i procene robe, tako da govorite "ručno". Ubeđivanjem učinka savetodavnih usluga, potrošačuvek ima priliku da vidi rejting robe, da proceni stepen njihova popularnost, stručnjaci za ocenjivanje i kupci. Većina glavnih online prodavnica je pružajući sve vrste usluga sada među ostalim u. Naravno, savremeni mehanizmi za povećanje prodaje u maloprodaji uključuju i neke elementi manipulacije. Najčešće tehnologije su cross-selling, upselling i ponekad prodaju, često zamenljive i komplementarne svakom druga (unakrsna prodaja) - je tehnologija prodaje srodnih proizvoda i usluga; upselling (povećanje iznosa prodaje) - su prigovori za kupovinu skuplji roba; umanjnjem prodaje (smanjenje prodaje) - tehniku zadržavanja kupca, u ovom slučaju slučaj koji kupac može odbiti za kupovinu zbog visokih cena).

Online prodavnice koriste ove tehnologije u istoj meri kao i tradicionalne prodavnice. Tržište nije zainteresovano za pojavu sumnje između potrošači kao sumnja uzrokuju strah, zbog čega kompanija može izgubiti klijenta. Kao što je poznato, trošak privlačenja novog kupca je veći od troškovi zadržavanja kupca. Preporučljivo je da kompanije koje se trguju plaćaju pažnju na optimizaciju asortimana politike i razvoj logistika nabavke, umesto da ulaže značajne investicije u mehanizmi za manipulaciju potrošačima.

Visok stepen personalizacije komercijalnih ponuda, stepen pogađanje želja potrošača može imati negativnu stranu. I.D. Kotlyarov (2012) pominje "kontinuirano smanjenje ličnog prostora kupca". The razvoj sakupljanja i obrade informacijskih tehnologija, kao i formiranje relevantnog predloga zasnovano je na potrebi da se poveća informacija o ponašanju potrošača. Otkrivajući sve veću količinu

informacija o njima od strane kupaca na mreži žele da budu sigurni za zaštitu neovlašteni pristup i prenos podataka trećim stranama. U bliskoj budućnosti, ovaj faktor će takođe biti važan u proceni kvaliteta svake online trgovine, i formiranje lojalnosti klijenata kompaniji kao celini. J.K. Lee i X. Lehto (2010) govori o "potrebi da ljudi plaćaju veću otvorenost" veća upotrebljivost ".

INFORMATIVNA PODRŠKA POTROŠAČKIM ODLUKAMA

U kontekstu visokog nivoa entropije virtuelnog okruženja ciljane strukturisane informacije omogućavaju potrošaču da donese pravu odluku.

Po pravilu, dok analizira racionalno ponašanje potrošača, osnov je ključ ograničenje M - prihod potrošača. Paket potrošnje se sastoji od dostupnih roba na ovom tržištu (roba i usluge) - $x = (x_1, \dots, x_n)$. Tada je prostor X - a skup mogućih potrošačkih paketa x sa ne-negativnim koordinatama:

$$X = \{x: x \geq 0\}$$

Prema teoriji izbora potrošača, u setu X svaki korisnik ima svoj vlastite želje.

Prednostne veze su u obliku funkcije korisnosti čije vrijednosti odrediti rezultat zadovoljstva potrošača u svakoj tački dobijenoj od datog skupa roba. Mnoge potrošačke pakete, koje potrošač može kupiti, imaju prihod M, nazivaju se budžetski skup

$$B: B = \{x: px \leq M\}, \text{ gde je } p = (p_1, \dots, p_n) - \text{vektor cena}$$

Stoga, racionalno ponašanje potrošača fokusirano je na maksimiziranje svoje korisnosti funkcija za određeno proračunsko ograničenje (9, 55): $\max u(x) = \max u(x)$ U našem slučaju racionalnost ponašanja potrošača raste eksponencijalno sa povećanjem količine informacija (sa svojim garantovani kvalitet) na elektronskim tržištima. Istovremeno na tržištu razvijenom konkurencijom, možete odabrati tipove informacione podrške za izbor robe od strane kupca:

1. Emocionalni izbor. Spontano, ne namerno. Uglavnom se radi pod vremenskim pritiskom i informacijama (nedostatak može doći kada kupac nema informacije o karakteristikama proizvoda i odvija se zbog proširena kupovina i tako dalje.). Ovaj izbor je najracionalniji; TO JE vjerovatno da će klijent biti razočaran.

2. Logičan izbor. Karakteriše ga uravnoteženo ponašanje potrošača. To je učinjeno sa potrebnom količinom dostupnih informacija o ovome proizvod;

Međutim, ove informacije mogu biti fragmentirane, a ne strukturisane. Kupac suočena je s procjenom različitih osobina robe, potrebe za sakupljanjem i analizirati velike količine podataka.

3. Optimalan izbor proizvoda. Usklađuje se sa najvišim stepenom racionalno ponašanje potrošača. Kupac ima sve potrebne i dovoljne informacije o robi i njihovim karakteristikama, te informacije personalizovan (ne odgovara samo individualnim potrebama, već potencijalnim kupcima, percepcija). Na elektronskim tržištima, kao i tradicionalnim, ključno ograničenje je kupac izbor budžetskog ograničenja. Međutim, imajući u vidu veliku važnost informacije o troškovima isporuke robe kupcu (troškovi logistike), to je treba razmotriti kao:

$In = (x: sx \leq M)$, gde je $c = (c_1, \dots, c_n)$ - vektor ukupnih troškova robe

Štaviše, ukupna vrednost robe biće određena kao $C = P + L$, gde je P - cijena robe, L - logistički troškovi kupca (obično isporuka robe).

U oblasti elektronske trgovine optimizacija potrošačkog izbora je pogodno se vrši na osnovu konsolidacije taktičkih podataka i sakupljanje informacija i usluga kupovine. Integrisana usluga dozvoljava da kreirate vizuelnu sliku podataka o željenoj ponudi proizvoda za a specifični kupac: opis proizvoda, prednosti i mane robu, procenu pouzdanosti dobavljača, tačno vreme isporuke i troškove isporuke robe, troškove robe sa popustima; ukupna vrijednost porudžbina kupca se unapred izračunava, uzimajući u obzir dodatne usluge (pakovanje, isporuka, carinjenje, osiguranje, itd.). Prema tome, pružanje vrijednosti kupaca u elektronskoj trgovini je garancija zadovoljstva kupaca.

ORGANIZOVANJE INFORMATIVNE PODRŠKE ALATIMA ZA MARKETING

Rezultati istraživanja kvaliteta informacione podrške potrošača u elektronskoj trgovini prikazani su na Slici 3. Upoređivanje kvantitativne procjene faktori vrijednosti informacione podrške po važnosti i nivou performansi (procena je izvršena na Likertovoj skali), autori mogu zaključiti da su najneophodnije informativne potrebe o proizvodima, informacije o ispravkama; ocjene online prodavnica; komparativna analiza cijene robe od strane prodavaca. Potrebe kupaca u pregledima proizvoda su zadovoljne dovoljno (ova usluga sprovode veliki online trgovci na malo i aggregator

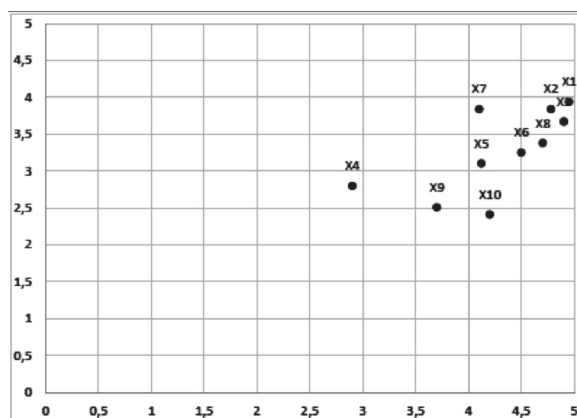
informacija-stranice); informacije o karakteristikama proizvoda.

Studija takođe pokazuje da ako uzmemo direktnu informativnu interakciju između kupaca i prodavaca kao osnova, danas potrošači veruju da Najpopularnije informativne usluge e-prodavnica su:

1. Pretraživanje proizvoda na osnovu određenih kriterijuma;
2. Upoređivanje robe (pogodan obrazac koji odgovara karakteristikama sličnog proizvodi);
3. Obračun troškova dobavljača robe (kalkulator pojedinačnih cijena za robu i usluge);
4. Savjetodavne usluge (individualne ponude dobara, uključujući i njihovu preciznost karakteristike);
5. Procena kvaliteta proizvoda na osnovu povratnih informacija od kupaca;
6. Rangiranje robe, usluga, proizvođača, brendova itd.;
7. "Pitanja i odgovori" stručnjaku prema kategorijama roba ili zaposlenom u prodavnici, radi rešavanja određenih zadataka (planiranje isporuke, montaža, pakovanje, konsolidacija i tako dalje.);
8. Slobodna komunikacija između redovnih korisnika (članova kluba) online prodavnice, kupci.

Konačne karakteristike transformacije marketing mixa elementi u elektronskoj trgovini, na osnovu rezultata studije (tabela 2), dozvoljavaju identifikovanje osnovnih principa marketinga u ovoj sferi: fleksibilnost, dostupnost, virtuelno prisustvo, personalizacija.

Slika 3. Procena podrške korisničkoj informaciji u elektronskoj trgovini

Studija takođe pokazuje da ako uzmemo direktnu informativnu interakciju između kupaca i prodavaca kao osnova, danas potrošači veruju da

Najpopularnije informativne usluge e-prodavnicama su:

1. Pretraživanje proizvoda na osnovu određenih kriterijuma;
2. Upoređivanje robe (pogodan obrazac koji odgovara karakteristikama sličnog proizvodi);
3. Obračun troškova dobavljača robe (kalkulator pojedinačnih cijena za robu i usluge);
4. Savjetodavne usluge (individualne ponude dobara, uključujući i njihovu preciznost karakteristike);
5. Procena kvaliteta proizvoda na osnovu povratnih informacija od kupaca;
6. Rangiranje robe, usluga, proizvođača, brendova itd.;
7. "Pitanja i odgovori" stručnjaku prema kategorijama roba ili zaposlenom u prodavnici, radi rešavanja određenih zadataka (planiranje isporuke, montaža, pakovanje, konsolidacija i tako dalje.);
8. Slobodna komunikacija između redovnih korisnika (članova kluba) online prodavnice, kupci.

Konačne karakteristike transformacije marketing mixa elementi u elektronskoj trgovini, na osnovu rezultata studije (tabela 2), dozvoljavaju identifikovanje osnovnih principa marketinga u ovoj sferi: fleksibilnost, dostupnost, virtuelno prisustvo, personalizacija.

Da bismo identifikovali specifičnosti marketing mixa u elektronskoj trgovini, proučavamo specifičnosti ruskih i inostranih online prodavnica na osnovu korištenja tradicionalni model 7P. Međutim, rezultati ove studije pokazuju da model može proširiti i rafinirati. Dakle, model može biti proširen osmim elementom - performans i kvalitet koji je predložio Ch.H. Lovelock & J. Wirtz (2007).

Prema našem mišljenju, svaki od sedam elemenata utiče na kvalitet trgovine i informacione usluge i identifikacija takvog odnosa buduće istraživanje. Fokus e-trgovine na personalizaciju predloga i aktivna upotreba tehnologije u demonstraciji, prodaji i promociji podržavaju studije

K. Kalyanama (2002) i Sh. McIntyre (2002), koji je proširio sadržaj e-marketing mix sa dodatnim elementima. Međutim, ovo istraživanje pokazuje elementi kao što su Služba za korisnike, Dizajn sajta, Zajednica su komponente Procesu, virtuelnih dokaza i promocije. Praktični značaj studije je da se rezultati primene na formiranje marketinške strategije online prodavnice i da se identifikuje najviše važni elementi marketinga. Razvoj sakupljanja i obraditi informacioni sistem o uticaju marketinških alata kako bi odrediti optimalni marketing budžet - je još jedna praktična prilika za onlajn trgovci na malo. Istovremeno, pitanja koja zahtevaju dalje istraživanje su:

1) do proučiti uticaj kvaliteta informativne podrške marketinga u e-poslovanju na nivou zadovoljstva kupaca, s jedne strane, stopa i stepen individualizacije snabdevanja, sa druge strane;

Tabela 2. Faktori procene informativne podrške potrošača u elektronskoj trgovini u kontekstu elemenata marketing miksa

Elementi marketing mixa	Faktori	
	Index	Kontest
Proizvid / Product	X1	raznovrsnost ponude proizvoda na tržištu
	X2	karakteristike, opis karakteristika proizvoda
	X10	informacije o proizvodnji proizvoda
Cena / Price	X3	komparativna analiza cene robe od strane prodavca
	X4	vremenska dinamika promena cene robe
Mesto / Place	X5	informacije o metodama i troškovima isporuke
	X6	ocene online prodavnica
	X9	ocene logističkih posrednika
Promocija / Promotion	X7	zadovoljstvo kupaca o proizvodima
	X8	informacije o prodaji, promocijama, popustima

2) da proceni uticaj kvaliteta usluga i informativne podrške marketinga na nivou ebiznisna produktivnost;

3) da proceni uticaj pojedinih elemenata marketing mix na konačnim indikatorima učinka.

ZAKLJUČAK

Zaključujući, autori formulišu marketing mix naročito u elektronskoj trgovini po elementima:

- Proizvod obuhvata proizvodnu i krajnju uporabnu robu, isporučenu prekotradicionalni logistički kanali; informativni proizvodi i informacione usluge putem internetskih kanala; trgovinske i informacione usluge koje pružaju online prodavnice.
- Cena odlikuje visok stepen personalizacije, fleksibilnosti, i zavisi od tržišnih uslova, dinamičke cene.
- Mesto prodaje je skup međusobno povezanih virtualnih prodajnih kanala, uključujući veb lokacija, trgovačka platforma u društvenoj mreži, mobilna aplikacija;
- Promocija uključuje sistem alata, uključujući prikaz i plaćanje reklamiranja oglasa, mobilno

oglašavanje, marketing društvenih medija. Korišćenje ovih alata imaju za cilj da uključe potrošače u proces komunikacije i promocije da emituju poruke brenda.

- Proces predstavlja jedinstvo proizvodnje i isporuke kompleksne komercijalne i informativne usluge na bazi 100% automatizovanih poslovnih procesa.
- Ljudi uključuju ljude kretanje iz kontaktne zone nevidljivi deo posla.
- Fizički dokazi se transformišu u virtuelno okruženje: korporativnu veb lokaciju, lokaciju ili grupu u društvenoj mreži, mobilnu aplikaciju.
- Praktična implementacija marketing mixa je inteligentni mehanizam ličnih preporuka proizvoda, koji ima direktan uticaj na povećanje produktivnih performansi komercijalne organizacije: rast prodaje i profita, ohrabrujuća posvećenost potrošača trgovačko poduzeće. To je zbog činjenice da je prilikom primjene trgovačke usluge preporuka, kupac shvati da kompanija reaguje na ovaj zahtev, odgovor je individualan (efekat personalizacije) i precizan (kvalitet usluga). ■

Literatura

1. Agafonova, A. N. (2014). Information Service in the Internet Economy. Moscow: Biblio-Globus, 152 p.
2. Baudrillard, J. (2001). The System of Things. Moscow: All-Russian Library for Foreign literature named after M. I. Rudomino, 246 p.
3. Booms, B.H. & Bitner, M.J. (1981). Marketing strategies and organization structures for service firms. Marketing of Services, Conference Proceedings: American Marketing Association, Illinois, 47-51.
4. Chaffey, D. (2007). E-Business and E-Commerce Management. Harlow: Pearson Education, 663p.
5. Eiglier, P. & Langeard, E. (1976). Principes de politique marketing pour les entreprises de services. Marseille: Universite d'Aix-Marseille, 26.
6. Kalyanam, K. & McIntyre, Sh. (2002). The E-Marketing Mix: A Contribution of the E-Tailing Wars. Journal of the Academy of Marketing Science, 30(4), 487-499.
7. Kelly, K. (1999) New Rules for the New Economy. New York: Penguin Group, 181p.
8. Kotlyarov, I. D. (2012). Trends in the Evolution of E-commerce. Internet Marketing, 4(70).
9. Lee, J.K. & Lehto, X. (2010). E-personalization and online privacy features: the case with travel websites. Journal of Management and Marketing, 4, 122-131.
10. Lovelock, Ch. H. & Wirtz, J. (2007). Services Marketing: People, Technology. New Jersey: Pearson/Prentice Hall, 648p.
11. McCarthy J. & Jerome E. (1964). Basic Marketing. A Managerial Approach. Illinois: Irwin.
12. Rathmel, J. (1974). Marketing in the Service Sector. Mass: Winthrop Publishers, 232p.
13. Rueter, Th. (2014). The price is right – then it's not. Direct access: <https://www.internetretailer.com/2014/08/04/price-right-then-its-not>
14. Tapscott, D. (1999). Electronic and Digital Society: the Pros and Cons of the Era of Network Intelligence. London: INT Press, 324 p.
15. Veblen, T. (2011). The Theory of the Leisure Class. Moscow: Librokom, 368 p.
16. Yakhneeva, I. V. & Podolyak, M. I. (2009). Metrics of Success: How to Assess the Results of the Internet-marketing. Internet Marketing, 3, 176-183.

Sistem mrežnog marketinga, prednosti i nedostaci

Network marketing system, advantages and incentives

Sažetak

Iako je tradicionalni marketing i dalje veoma moćna industrija, jedno je neosporno: iz godine u godinu on se povlači pred digitalnim marketingom i priprema se da mu u celosti prepusti prostor. Taj proces zahteva nove sisteme organizacije, nove stručnjake i nova znanja.

Cilj svakog marketinga jeste da učini proizvod vidljivim i stvori pozitivnu sliku o njemu. Upravo tu je ogromna prednost digitalnog marketinga: on pruža jasan uvid u učinke svake kampanje i daje preciznu sliku o isplativosti ulaganja i reakcijama ciljne grupe.

Sa razvojem digitalnog marketinga poslodavci su počeli da uviđaju potrebu za posedovanjem ovakvih stručnjaka u samoj poslovnoj organizaciji, umesto da traže usluge agencija. Jednostavno, digital je postao previše važan da bi se oslanjalo na spoljašnje usluge. Tako su iskusni stručnjaci dobili odlično plaćene poslove na čelu timova, ali i ostavili za sobom prostor za nove stručnjake koji tek stižu iskustvo.

Ključne reči:

internet, mrežni marketing, prodaja, kupovina.

Abstract

Although traditional marketing is still a very powerful industry, one thing is indisputable: from year to year, he is retiring from digital marketing and is preparing to leave his space entirely. This process requires new systems of organization, new experts and new knowledge.

The goal of each marketing is to make the product visible and create a positive image of it. There is a huge advantage of digital marketing: it provides a clear insight into the effects of each campaign and gives a precise picture of the cost-effectiveness of the investment and the reactions of the target group.

With the development of digital marketing, employers began to see the need to possess such experts in the business organization itself, instead of seeking the services of agencies. Simply, digital has become too important to rely on external services. Thus, experienced experts received excellent paid jobs at the head of the teams, but also left behind room for new experts who are only gaining experience.

Keywords:

internet, network marketing, sales, purchase.

UVOD

Mrežni marketing, nazvan multi-level marketing (MLM), je legitiman poslovni model koji koristi bruto prodaju i lične preporuke kao način prodaje proizvoda ili usluga od proizvođača ili pružaoca usluga. Mrežni marketing, kao jedan od inovativnih oblika direktne prodaje, postaje sve interesantniji poslovni model za marketing za sve više i više proizvodnih i servisnih organizacija. Početkom devedesetih, J. P. Clothier [1] predvideo je mrežnom marketingu blistavu budućnost. Verovao je da će nova generacija poslovnih ljudi usvojiti metod mrežnog marketinga sa entuzijazmom, ali do danas to se još nije dogodilo. Kao relativno novi i jedinstveni način marketinga ili distribucije, mrežni marketing ima neku vrstu prepoznatljivog karaktera i određenu količinu nepovjerenja među mnogim ljudima. Razlozi za to su istorijski, pravni, politički i drugi.

Prva kompanija koja je uvela metod mrežnog marketinga doživela je nagli porast prodaje. Na tržište se pojavljuje određeni broj kompanija koje su počele da rade u skladu sa konceptom mrežnog marketinga na nelegan čudan način. Uzrok tom nelegalnom marketingu je nedostatak odgovarajućeg zakonodavstva. Koncept novog - mrežnog marketinga je na taj način pretrpeo veliki otpor i izgubio poverenje ljudi koji nisu želeli da rade na taj način. Međutim sve je veći broj mrežnih kompanije sa ilegalnim piramidalnim šemama i visokim rizicima.[2]

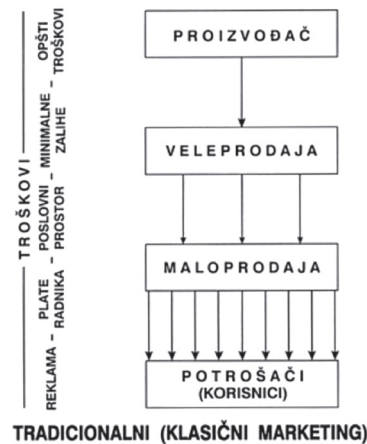
Danas, Internet postaje sve bolji poslovni alat. U kombinaciji visoke tehnologije i personalizovanog pristupa podstaknutog mrežnim marketingom, vide se mnoštvo velikih poslovnih prodornosti za kompaniju novog milenijuma.

1. OSNOVE FUNKCIONISANJA SISTEMA MREŽNOG MARKETINGA

Sistem mrežnog marketinga je najprogresivniji način plasmana robe i usluga. Često ga nazivaju marketing distributivnim sistemom 21.veka. Uspešno funkcioniše već nekoliko decenija, a pravu ekspanziju doživeo je 90-ih godina. Pojavio se kao konkurencija klasičnom načinu prodaje, sa težnjom da se što više zaobiđu posrednici između proizvođača i potrošača.

Put proizvoda od proizvođača do potrošača pri klasičnom marketingu, Peter Clothier šematski prikazuje slika1.

Slika 1. Šematski prikaz tradicionalnog (klasičnog) marketinga[1]

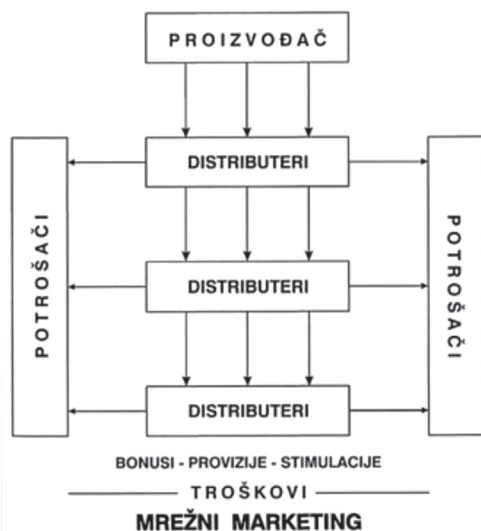
Klasični marketing podrazumeva ugradivanje raznih posredničkih usluga u cenu proizvoda, što ne odgovara ni krajnjem kupcu ni proizvođaču.

Mrežni marketing (višestepeni marketing, marketing u više nivoa) nov je pristup zakonima slobodnog tržišta, drugačiji način plasmana proizvoda. Proizvođač se kroz ovaj sistem približava potrošaču i tako cena proizvoda postaje povoljnija. Potrošač dobija mogućnost da proizvode nabavi po povlašćenim cenama koje se u praksi često nazivaju: klupskim, osnovnim, magacinskim, distributerskimi i saradničkim.

Put proizvoda od proizvođača do potrošača kroz sistem mrežnog marketinga, Peter Clothier šematski prikazuje slika 2. Ljudi koji plasiraju proizvode nazivaju se **distributeri**, ali pošto su i oni **pre svega potrošači, korisnici proizvoda**, prikladniji naziv koji ih bolje opisuje jeste **registrovani povlašćeni potrošači-distributeri**. Oni su jedina veza proizvođača sa ostalim potrošačima koji nisu distributeri.

Čest slučaj u praksi je da više proizvođača nalazi interes i povezuje se u jednu kompaniju radi zajedničkog nastupa na tržištu kroz sistem mrežnog marketinga. Činjenica je i da te veze najčešće nisu dugog veka. Tu su i razne pomoćne organizacije, kao što su klubovi i udruženja distributera, izdavačke organizacije itd.

Slika 2. Šematski prikaz mrežnog marketinga[1]

Za razliku od klasičnog načina prodaje, gdje nekoliko trgovaca po čitav dan vredno radi u jednom prodajnom objektu i nesrazmerno učestvuje u dobiti kompanije, u mrežnom marketingu veliki broj ljudi uradi pomalo, smanjujući time vreme i rad na prodaji, a omogućeno im je učešće u dobiti kompanije, srazmerno angažovanju i realizaciji prometa, prema sistemu napredovanja i raspodele zarade. Svaka kompanija ima sopstveni plan karijere i kompenzacioni plan, odnosno nivoe napredovanja i sistem raspodele zarade. Razvoj kompjuterske tehnologije omogućio je lako i precizno praćenje prometa, aktivnosti distributera i kontrolu raspodele dobiti u mrežnom marketingu.

U mrežnom marketingu kompanije nemaju visoke troškove koji u mnogim segmentima opterećuju klasično poslovanje, a ugrađuju se u cenu proizvoda koju plaća krajnji kupac. Uštede su na potrebi za posedovanjem velikog broja poslovnih i maloprodajnih objekata, transportu do potrošača, velikom broju zaposlenih, skupim menadžerima koji obezbeđuju izvršenje posla, reklamnim kampanjama, atraktivnim i luksuznim pakovanjima (u mrežnom marketingu kompanijama nije cilj da Vas privuku ambalažom, nego onim što je u njoj, pa se često koriste jeftinija i veća pakovanja) itd.

U mrežnom marketingu sav posao obavljaju registrovani potrošači-distributeri proizvoda: prodaju, transportuju i reklamiraju proizvode kroz međusobnu komunikaciju i neposredne, lične kontakte. Kompanije koje posluju kroz sistem mrežnog marketinga puno ulažu u kvalitet i razvoj svojih proizvoda, a zbog neposrednog kontakta sa

potrošačima mogu i brže da reaguju na zahteve i potrebe tržišta. Mrežni marketing jedan je od najprohodnijih puteva za inovatore, pronalazače i proizvođače, koji nemaju dovoljno sredstava za klasičan način plasmana, a ne žele drugima da prepušte puštanje u promet nekog novog proizvoda.

Kompanije koje nude usluge kroz mrežni marketing funkcionišu na isti način kao i one koje nude robu ovim sistemom. Kupovinom kartice i ulaskom u sistem dobija se mogućnost jeftinijeg, povlašćenog ili besplatnog korišćenja usluga kompanije.

Postoji mnogo vrsta robe i usluga, odnosno proizvoda, pogodnih za puštanje u promet kroz sistem mrežnog marketinga. Ideja o ovom tipu marketinga zasniva se na činjenici da zadovoljni korisnici neke robe ili usluge imaju čak i prirodnu potrebu da prenose svoja iskustva u neposrednim, ličnim kontaktima sa drugim osobama. Na taj način potrošači mnoge kompanije besplatno reklamiraju, dok se u mrežnom marketingu to nagrađuje - plaća. U mrežnom marketingu kompanije koriste ovaj fenomen i usmeravaju ga na širenje mreže registrovanih, povlašćenih potrošača, tako da od toga imaju korist i one i sami potrošači. Potrošači imaju mogućnost da dođu do uštedenog dela novca koji bi se trošio pri klasičnom načinu prodaje. Zadatak u mrežnom marketingu je nalaženje onog segmenta populacije koji je zainteresovan za kupovinu, odnosno korišćenje proizvoda.

Ritam povećanja prodaje u potpunosti zavisi od uspeha distributera u širenju mreže registrovanih potrošača. Zato proizvod mora biti u stanju da se „nametne“ kvalitetom pre svga, ali i povoljnom cenom.

Najbolji način prodaje u mrežnom marketingu je da "ne prodajete". Ako postoji zamisao koja samu sebe prodaje, onda je to ova zamisao (Don Failla).

U mrežnom marketingu mnoge osobe se priključuju kompanijama samo zato da bi kvalitetne proizvode kupovale jeftinije, po povlašćenim cenama. Prava baza za razvoj jedne organizacije mrežnog marketinga jeste potrošna roba visokog kvaliteta koja je potrebna svakoj porodici ili pojedincu i pri tom konkurentne, popularne cene. Visok kvalitet je presudan i za usluge koje se nude ovim sistemom.

Na slobodnom tržištu obogatiti se može samo onaj koji potrošačima nudi najbolje, i to po oceni samih potrošača (John Hospers).

U mrežnom marketingu kompanije se trude da izađu u susret potražnji na tržištu i obezbede onu robu ili uslugu koju potrošači najviše žele. Naravno,

uvek ima i onih koji pokušavaju da kroz sistem mrežnog marketinga naprave dobar posao sa proizvodima lošeg kvaliteta. Praksa je pokazala da takve firme nemaju uspeha.

Stupanjem u prodajnu, potrošačko-distributersku mrežu kompanije koja plasira proizvode kroz sistem mrežnog marketinga, potrošačima se otvara jedinstvena MOGUĆNOST: *da po povlašćenim cenama koriste kvalitetne proizvode, pokrenu svoj posao, ostvare dobru zaradu i pomognu drugima da iskoriste tu mogućnost.* Karakteristike koje mrežni marketing čine zanimljivim i privlačnim za veliki broj ljudi:

- svako može započeti posao bez novčanog rizika i bez prethodnog stručnog znanja;
- za započinjanje poslovnog poduhvata nisu neophodne nikakve investicije sem uplate članarine;
- svako je sam sebi šef, ne zasniva se radni odnos pa samim tim nema ni obaveza koje iz njega proističu;
- poduhvat omogućuje neograničenu zaradu i potpunu slobodu u raspolaganju vremenom, a ako izgradite međunarodnu mrežu - *zarađujete i dok spavate!*

Pri opredeljivanju za neku od kompanija koje posluju kroz mrežni marketing treba obratiti pažnju na: [3]

- karakteristike proizvoda kao što su: *kvalitet / količina i trajanje pakovanja / koncentracija korisnih materija / cena;*
- lično zadovoljstvo pri korišćenju proizvoda;
- garanciju kvaliteta;
- sigurnost kroz višegodišnju stabilnost firme;
- mogućnost izlaska iz sistema.

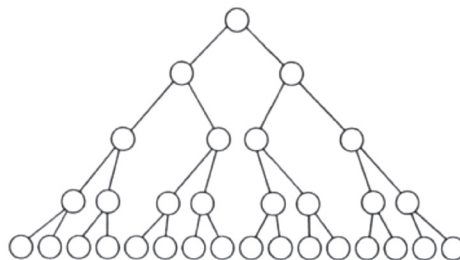
U kompanijama koje nude robu kroz ovaj sistem plasmana potrošači u određenom vremenskom roku uglavnom imaju mogućnost zamene proizvoda za drugi ili mogućnost vraćanja proizvoda uz povraćaj novca. Neke kompanije daju i potpunu garanciju zadovoljstva, za neke ili sve svoje proizvode, to jest mogućnost vraćanja kompletnog iznosa novca ukoliko su potrošači nezadovoljni proizvodom.

2. ZABLUDE I NESPORAZUMI

Postoji mnogo zabluda i nesporazuma u vezi sa mrežnim marketingom, jer brojni ilegalni, piramidalni i lančani distributivni sistemi pokušavaju sebe da predstavljaju kao program mrežnog marketinga. Piramidalni poslovi su nelegalni, zakonskim propisima zabranjeni u većini država. Mnogi se pribojavaju i oklevaju da pristupe nekom programu mrežnog marketinga upravo zato što ih gradnja potrošačko-distributerske mreže podseća na piramidu, a ne znaju ili ne shvataju razliku. Postoji izreka: *Dobar glas daleko se čuje, a loš još dalje,* ali i ona: *Koga zmija ujede, taj se i guštera plaši.* Razlog podsećanja na piramidu je taj što se, zbog matematičkog uproščavanja pri predstavljanju sistema zarade i napredovanja, najčešće koriste primeri sa istim i istovremenim učinkom svakog distributera.

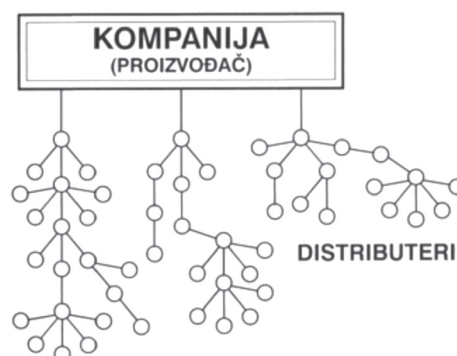
Tada se uvek dobija neka struktura koja ima oblik piramide (slika 3).

Slika 3. Uobičajena piramidalna struktura

Međutim, u praksi je učinak svakog distributera veoma različit, pa sve izgleda potpuno drugačije. Naredna šema predstavlja samo grubu apstrakciju realnosti (slika 4).

Slika 4. Šema učinka distributera u kompaniji koja posluje kroz sistem mrežnog marketinga

Osnovne karakteristike piramidalne konstrukcije posla:

- visoka cena učlanjenja;
- najčešće ne postoji ugovor između distributera i firme;
- često postoje vremenska ograničenja za nalaženje novih članova;
- posao se gradi i zarada isplaćuje od vrha prema dnu;
- niko nema interes da se učlani na kraju;
- obavezno je prisustvo na skupim seminarima;
- dobit se nerealno prikazuje;
- samo oni na vrhu piramide imaju mogućnost da zarade, dok ostali samo gube;
- vremenom se usporava rast, jer je sve manje zainteresovanih;
- zarade se često isplaćuju samo u početku;
- do vrha mogu stići samo oni koji su u poslu bili od samog početka;
- čitav posao prestaje da funkcioniše nakon relativno kratkog vremenskog perioda i finne se zatvaraju.

Piramidalni poslovi nisu pogodni za puštanje robe u opticaj, a ako se radi sa robom najčešće karakteristike su:

- loš kvalitet proizvoda;
- nema garancije kvaliteta proizvoda;
- neadekvatna obuka i osposobljavanje distributera;
- članovi se navode na kupovinu što veće količine proizvoda davanjem velikih i
- primamljivih popusta, bez mogućnosti njihovog vraćanja.

Ipak, postoje i legalizovani piramidalni sistemi, kao što su neke igre, ali u kojima niko i ne skriva da se radi o piramidi. Svi učesnici su unapred upoznati s tim. Lako se prepoznaju jer zarada onog „ispod“ ne može biti veća od zarade onog „iznad“, za razliku od sistema mrežnog marketinga gde je to ne samo moguća nego i veoma česta pojava.

Mrežni marketing često mešaju i sa neposrednim, direktnim snabdevanjem i akviziterskim poslom, a dodatnu zabunu unose i kompanije koje imaju neke elemente mrežnog marketinga, ali ipak ne posluju kroz sistem mrežnog marketinga. Osnovne razlike su što u mrežnom marketingu:

- nije potrebno oslovljavati nepoznate osobe i obilaziti kuće, od vrata do vrata, sa ciljem da se nešto proda;
- za ostvarivanje uspeha nije nužna preprodaja, dovoljno je samo poznanicima omogućiti uključanje u potrošačku mrežu kompanije i preporučiti korišćenje proizvoda, usluga;
- postoji sponzorisanje distributera, odnosno podizanje njihovog nivoa znanja, osposobljavanje i konstantna pomoć sponzora (mentora, savetnika) u radu.

Mnogi oklevaju da se priključe kompanijama koje posluju kroz sistem mrežnog marketinga upravo zato što ne mogu da shvate navedene razlike.

Zbog mnogih nesporazuma, pogrešnih tumačenja i zloupotreba, umesto ranije najčešće korišćenog i najpoznatijeg naziva za ovakav način plasmana proizvoda - **Multi-Level Marketing** (marketing u više nivoa), sada su sve više u upotrebi drugi nazivi, kao što su: [4]

- NETWORK Marketing (*mrežni marketing*), koji je vrlo popularan i najčešći u upotrebi;
- PROGRESIVE Marketing (progresivni marketing);
- KINETIC Marketing (*kinetički marketing*);
- UNI- LEVEL Marketing (*marketing u jednom nivou*);
- FLEX Marketing (*elastični marketing*).

Svi oni u suštini znače isto. Konceptija, način reklamiranja proizvoda (robe ili usluga), prodaja i distribucija, odnosno proces vrednovanja, suštinski je isti.

Mrežni marketing je legalan i isproban sistem marketinga koji uspešno funkcioniše nekoliko decenija, tako da nema „dečjih bolesti“, praznina i nedostataka. U ovom sistemu niko ne gubi, svi učesnici su dobitnici, ma gde se u sistemu nalazili. Sistem je pravedan jer svako ima mogućnost da se probije do vrha, odnosno do velikih zarada, ukoliko za to postoji ambicija.

Mrežni marketing kao mreža-marketinških kompanija se razlikuju od tradicionalnih načina distribucije proizvoda, što se odražava na cenu i različitim raspodelu dela prihoda od prodaje proizvoda. U klasičnoj distribuciji, dobit dele proizvođač i trgovinska organizacija, au mrežnom marketing sistemu proizvođač i organizovana mreža krajnjih potrošača. [5]

Višedecenijsko iskustvo pokazalo je da sistem mrežnog marketinga predstavlja odličan put

za obezbeđenje materijalne dobiti. Širom sveta više miliona ljudi obezbedilo je sebi materijalnu sigurnost i nezavisnost, a mnogi od njih postali su milioneri. Mrežni marketing, međutim, više je od puta ka materijalnom blagostanju. To je sistem organizacije koji omogućuje da nađete zadovoljstvo u poslu, steknete samopouzdanje, da oslanjajući se samo na sebe, ostvarite uspeh i pomognete drugima da postignu iste rezultate. [6]

ZAKLJUČAK

U vreme konstantne krize u kojoj živimo veoma je teško opstati na tržištu i ostvarivati prihode koji su dovoljni za dugoročno održivo poslovanje. U tom kontekstu određeni broj kompanija potpuno ili delimično odabiraju MLM kao model poslovanja, jer se njihovi proizvodi ili usluge mogu prodavati po pravilima ovog poslovnog modela. U ovakvim slučajevima postavlja se samo jedno pitanje – koliko ovakva odluka može dugoročno nepovoljno uticati na poslovne rezultate ovih kompanija.

Primer kompanija koje se često odlučuju za MLM model prodaje u određenom segmentu usluga mogu se videti u privrednoj grani osiguranja, gde se usluge koje se često teško prodaju – kao npr. životno osiguranje i danas najviše prodaju preko mreže saradnika (u poslednje vreme češće u Affiliate modelu jednostavnih provizija, nego u MLM modelu).

Jedan od najjednostavnijih načina posmatranja Affiliate modela u kontekstu unapređenja prodaje jeste modifikacija klasičnog B2B sistema poslovanja (veleprodaja) prema potrebama e-trgovina – Ako klasičnim maloprodajnim objektima odgovaraju veleprodajne provizije, zašto to ne bi bilo slučaj i sa e-trgovinama?

Mrežni marketing često mešaju i sa neposrednim, direktnim snabdevanjem i akviziterskim poslom, a dodatnu zabunu unose i kompanije koje imaju neke elemente mrežnog marketinga, ali ipak ne posluju kroz sistem mrežnog marketinga. ■

Literatura

- [1] Clothier, P.J. (1992). Multi-level Marketing: A Practical Guide to Successful Network Selling. (2nd ed.) London: Kogan Page Ltd., pp. 30.
- [2] Zagoršek, H., Jakšič, M.: Slovenija v sivem: ali siva ekonomija ovira naš razvoj?. Slobodna priloga, Ljubljana, 2002., str. 10.
- [3] Možina, S. (2002). Mrežno trženje. Organizacija, 35(6), 368-370.
- [4] <http://ec.europa.eu/>
- [5] <http://www.network-marketmg-business-school.com>
- [6] <http://www.diiectsellmgeiuope.eu>

Zakon o slobodi pristupa informacijama u BiH – «prepreka ili put do informacije» (Analitičko-komparativni aspekti)

The law on freedom of access to information in Bosnia
and Herzegovina – “hindrance or a path to information”
(Analytical-comparative aspects)

Sažetak

Ovaj analitičko-komparativni članak sadrži dva dijela, prvi u kojem je predstavljena aktualnost Zakona o slobodi pristupa informacijama u BiH, kako za novinare tako i za javnost u svim segmentima, a u drugom dijelu predstavljen je način na koji Zakon pruža mogućnost kako od javnih vlasti tražiti transparentnost informacije koju zatraže građani, novinari, ali i informacije koje su od javnog značaja, a koje ne traže građani ili novinari. Analitičkim pristupom prikazani su modaliteti dobijanja informacija iz javnih institucija smještenih u FBiH, RS kao i Distriktu Brčko. U zaključnom dijelu članka date su preporuke zbog čega je važno odupirijetise svim pokušajima da se kroz izmjene zakona ograniče prava na pristup informacijama.

Ključne riječi: *informacija, sloboda govora, mediji, javnost*

Abstract

This analytical-comparative article contains two parts, the first, introducing the currency of the Law on freedom of access to information in Bosnia and Herzegovina for journalists and general public alike, whereas the second part establishes the methods as to how to utilize the Law to demand the public government to be transparent in providing information requested by the public, reporters, but also pertaining to the information of public interest, not inquired about by the public or the media. Analytical approach represents the modalities of acquiring information from the public institutions in the Federation of BiH, Republika Srpska and Brcko District. The article conclusion provides recommendations as to why it is important to resist all attempts to limit the access to information by changing the relevant legislation.

Key words: *information, freedom of speech, media, public*

UVOD

Ideja o potrebi postojanja Zakona o slobodi pristupa informacijama polazi od potrebe građana da imaju informacije o aktivnostima javne vlasti i od ideje javnog interesa, kao prava javnosti da zna na koji način organi vlasti obavljaju svoje funkcije. Devedesetih godina 20. vijeka globalni pokret za transparentnost, koji je okupljao različite organizacije civilnog društva u različitim dijelovima svijeta, aktualizirao je ovo pitanje, tražeći od javnih vlasti da učine transparentnim informacije koje zatraže bilo građani, bilo novinari, ali i informacije koje su od javnog značaja a koje ne traže građani ili novinari, nego bi ih vlasti trebale objavljivati samoinicijativno. Do unatrag tri godine oko stotinu zemalja svijeta usvojilo je zakone o slobodnom pristupu informacijama i obavezalo vlasti na transparentniji rad i otvaranje vrata građanima i novinarima, kako bi građani bili bolje informisani o onome što se u javnom sektoru dešava.

ZOSPI KAO JAVNO DOBRO

Zakoni o slobodi pristupa informacijama tretiraju informaciju kao javno dobro, a pravo na informaciju kao temeljno ljudsko pravo. Nije ovo, naravno, novi koncept, još je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. smatrala pravo na pristup, traženje i objavljivanje informacija temeljnim ljudskim pravom, ali je razvoj tehnologije, kao i povećana svijest građana o potrebi kontrolisanja javne vlasti doveo do toga da se u 20. i 21. vijeku pitanje transparentnosti podataka i informacija posmatra na novi način. U brojnim zemljama do tada informacije su smatrane vlasništvom države, odnosno vlasti, a ne građana, te je veliki broj informacija spadao u domen tajne (državne, vojne itd.). Međutim, danas je pristup znatno promijenjen, pa se informacije o aktivnostima vlasti smatraju vlasništvom građana, koji imaju pravo tražiti ih u svakom trenutku. To je, na određeni način, i razumljivo, obzirom da su upravo građani finansijeri vlasti i da bi ona trebala raditi u njihovom interesu, pa je pravo građana da traže informacije koje će im pokazati na koji način i u kojoj mjeri se to i dešava. U novije vrijeme javlja se i još jedan koncept, a koji zagovara potpuno objavljivanje svih podataka, odnosno punu transparentnost vlasti, kako građani ne bi morali tražiti pristup informacijama, nego bi ih dobijali već posjetom web stranica organa vlasti na različitim nivoima. Ideja otvorenosti podataka podrazumijeva da javni podaci, odnosno informacije kojima raspolažu organi vlasti trebaju u potpunosti biti dostupni za korištenje svim

građanima, što, prema zagovornicima ove ideje, povećava transparentnost i sprječava korupciju, ali i povećava efikasnost rada državnih organa koji su na taj način stalno pod lupom javnosti, odnosno građana. Naravno, gotovo je nemoguće ostvariti potpunu dostupnost svih podataka i informacija javne vlasti, ali ovaj koncept otvorenosti podataka u nekim zemljama (kao naprimjer u Hrvatskoj) ugrađen je u Zakon o slobodi pristupa informacija, na način da obavezuje javne organe da određene informacije objavljuju na svojim web stranicama u pdf formatu. Tako se, u suštini, kombinuje transparentnost rada vlasti i otvorenost njenih komunikacijskih kanala (a što je omogućio razvoj tehnologije, prije svega interneta) i pravo građana da informacije od javne vlasti dobiju brzo i lako. Druga opcija koja im se ostavlja je da od organa vlasti traže informacije koje im trebaju, koje ih zanimaju, a koje su od javnog interesa i zbog čega ih vlasti moraju ustupiti.

NOVINARSTVO I ZOSPI

Novinarima bi zakoni o slobodi pristupa informacijama trebali olakšati rad iz najmanje dva razloga. Prvo, oni bi trebali obezbijediti veću količinu kvalitetnih i upotrebljivih podataka za istraživačke priče novinara, jer ideja o dostupnosti informacija podrazumijeva aktivan odnos novinara prema pravljenju priče, a ne samo zasnivanje priča na PR objavama institucija vlasti. Drugim riječima, prave novinarske priče podrazumijevaju traganje za onim što organima vlasti nije u interesu da bude objavljeno, a zakoni o slobodi pristupa informacijama trebali bi da budu mehanizam, alat za dolaženje do podataka za takve priče. I drugo, zakoni o slobodi pristupa informacijama trebali bi da značajnije osvijeste vlasti o obavezi transparentnosti rada i učine ih spremnijim da dijele informacije koje su od javnog interesa.

Bosna i Hercegovina usvojila je prve zakone o slobodi pristupa informacijama 2000. godine, uglavnom kao rezultat inicijative, pa i pritiska međunarodne zajednice. Naime, tadašnji visoki predstavnik insistirao je kod predstavnika bosanskohercegovačkih vlasti da se pripreme navedeno zakoni, što je i urađeno. U tom procesu nije bilo većih previranja, niti razilaženja različitih političkih stranaka, što mnogi analitičari objašnjavaju činjenicom da su tadašnje vlasti vrlo malo znale o tome šta usvajanje navedenih zakona uopšte znači i za njih i za dostupnost podataka. Ova teza o nepoznavanju posljedica usvajanja zakona i obavezi povećanja transparentnosti od strane vlasti na državnom i

entitetskim nivoima zapravo se pokazuje tačnom u kasnijim godinama, kada su donošeni zakoni o izmjenama i dopunama ZOSPI, a koji u suštini nisu unaprjeđivali, nego su ograničavali prvobitne verzije zakona. Ukazivao je na to i OSCE, navodeći kako je niz odredbi izmjena i dopuna zakona zabrinjavajući i nije u skladu sa evropskim standardima, a teško je i primjenjiv u praksi. OSCE je navodio kako je posebno zabrinjavajuće što niz odredbi zakona ograničava pristup velikom broju informacija od javnog značaja, posebno onih vezanih za korupciju i sukob interesa (<http://www.osce.org/bs/fom/102272?download=true>).

Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH (http://www.bhas.ba/dokumenti/zakon_o_slobodi_pristupa_informacijama_ba.pdf) usvojen je u novembru 2000. godine i mijenjan je 2006. 2009. i 2011. godine. Pokušaji izmjene Zakona o slobodi pristupa informacijama 2013. i 2016. godine zaustavljeni su zahvaljujući inicijativi nevladinog sektora i novinara, a ključni razlog za snažan otpor bio je u tome da su izmjene zakona išle u pravcu da neobjavlivanje informacija postane pravilo, odnosno da se uspostavi automatizam u postupanju javnih vlasti u svim slučajevima kad se traže informacije koje se odnose na zaštitu privatnosti i druge privatne interese). To je praktično značilo da prestaje da važi obaveza odlučivanja od slučaja do slučaja i uvodi se princip automatskog odbijanja bez takozvanog testa javnog interesa (pravne analize spornih prijedloga radio je, uglavnom, Mehmed Halilović: <http://media.ba/bs/magazin-medijska-politika-regulativa/analiza-nacrta-zakona-o-slobodi-pristupa-informacijama-bih> i <http://analiziraj.ba/2017/03/03/zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-vrijedi-se-boriti-za-nove-slobode/> i Nermina Voloder: <http://media.ba/bs/mediametar/novi-nacrt-predlaze-restriktivniji-zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-bih>). 2016. godine izmjene su predviđale odredbu da onaj ko podnosi zahtjev za dobivanje određene informacije mora da navede razloge zbog kojih traži tu informaciju, što je suprotno duhu i ideji ZOSPI, koja zastupa transparentnost javne vlasti i podrazumijeva da oni koji ne daju određenu informaciju treba da objasne zašto je ne daju, a ne da oni koji informaciju traže treba da objasne zašto je traže.

Jasno je da su vlasti od usvajanja ZOSPI 2000. godine u više navrata pokušavale da ga mijenjaju u svoju korist i suprotno principima transparentnosti i dostupnosti podataka i informacija, što pokazuje da nisu spremne na dijeljenje informacija sa građanima. Vidi se to i iz činjenice da ni u jednoj promjeni i prijedlozima nije pomenut proaktivni pristup

vlasti objavljivanju informacija (kakav postoji, kako smo već naveli, recimo u zakonu u Hrvatskoj), koji bi obavezao vlasti na objavljivanje informacija na web stranicama u pdf formatu, odnosno na dijeljenje određenih informacija od javnog interesa i onda kada ih građani ili novinari direktno ne traže. Dakle, bosanskohercegovačke vlasti nisu spremne prihvatiti ideju otvorenosti podataka, koja se sve više nameće ne samo kao dopuna ZOSPI, nego i kao novi koncept koji bi povećao transparentnost vlasti i njihovu svijest o obaveznosti polaganja računa građanima.

BiH, dakle, ima tri Zakona o slobodi pristupa informacijama:

1. Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH: http://www.bhas.ba/dokumenti/zakon_o_slobodi_pristupa_informacijama_ba.pdf
2. Zakon o slobodi pristupa informacijama Federacije BiH: <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/zakon%20o%20slobodnom%20pristupu%20informacijama.pdf>
3. Zakon o slobodi pristupa informacijama Republike Srpske: https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Brčko Distrikt primjenjuje Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH.

Pravnici se slažu da, osim činjenice da nije propisano obavezno objavljivanje određenih informacija, navedeni zakoni imaju još neke nedorečenosti, poput nepostojanja povjerenika za informacije, koji bi obavljao ulogu instance za žalbe u slučaju odbijanja zahtjeva za informacijama (na šta je u svojoj analizi ukazivao npr. Transparency International: <https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2015/08/Sloboda-pristupa-informacijama-u-BiH.pdf>) ili činjenice da je zakon u RS još uvijek neusklađen sa ostalima, pa se odluka o odbijanju nekog zahtjeva daje u formi dopisa, a ne rješenja.

Ako se ne bavimo pravni aspektima ZOSPI, nego njegovom primjenom u Bosni i Hercegovini i načinom na koji ona utiče na rad novinara i medija, primijetit ćemo, u praksi, ali i razgovoru sa kolegama novinarima, da postoje brojni problemi sa korištenjem prava koja su propisana navedenim Zakonom. Prvo, ovaj Zakon u značajnijoj mjeri koriste novinari koji rade istraživačke priče (poput novinara Centra za istraživačko novinarstvo ili BIRN-a), puno manje novinari ostalih medija

koji ne rade takozvane „spore“ priče, a u puno manjoj mjeri sami građani. To pokazuje da ni sami građani nisu svjesni važnosti navedenih zakona i mehanizama pritiska na vlasti da transparentnije rade i više polažu račune građanima. Određeni broj nevladinih organizacija koje zastupaju građane koriste ZOSPI za traženje određenih informacija, ali građani sami rijetko ili nikako. Također, ne postoji nikakav registar zahtjeva na bilo kojem nivou gdje bi se precizno moglo utvrditi koliko je zahtjeva podneseno na osnovu ZOSPI, te koliko ih je riješeno u roku i na koji način (pozitivno ili negativno, odnosno da li je zahtjev prihvaćen i podaci ustupljeni ili je odbijen – Transparency International je u septembru ove godine predstavio rezultate istraživanja primjene ZOSPI, koji su pokazali da je nivo primjene na nekih 50%, odnosno da otprilike polovina institucija odgovori na zahtjeve u roku i pozitivno: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/transparency-international-u-bih-nema-napretka-u-primjeni-zakona-o-slobodi-pristupa-informacijama/170928038>).

ZOSPI PREPREKA ILI DOBAR NAČIN DO INFORMACIJE NOVINARA/JAVNOSTI

Logično je da novinari koji rade u dnevnim redakcijama i pokrivaju dnevne događaje ne mogu koristiti ZOSPI za svoje priče, jer je rok za dostavu odgovora 15 dana, ali je jasno i da velika većina medija ne radi tematske priče koje bi koristile ZOSPI, odnosno da ne planira teme i priče unaprijed i onda unaprijed i šalje zahtjeve po ZOSPI, a onda kad dobije rezultate kompletira i samu priču. Oni novinari koji koriste ZOSPI u svom radu, a koji uglavnom dolaze iz CIN-a i BIRN-a najveću zamjerku imaju na sporost u odgovaranju javnih institucija i organa vlasti na zahtjeve. „Odugovlačenje“ je riječ kojom bi se mogao opisati pristup organa vlasti i javnih institucija kad je riječ o postupanju po ZOSPI. Novinari kažu da 95% institucija koristi rok od 15 dana do maksimuma, dakle uopšte ne odgovaraju prije isteka tog roka, a nakon toga se ili proglašavaju nenadležnim za navedeni zahtjev ili iskoriste neki od izuzetaka propisanih zakonom kako bi odbili davanje određene informacije, posebno one koja se tiče sukoba interesa ili korištenja javnog novca (a što su, zapravo, suštinske teme o kojima bi novinari-istraživači trebali praviti priče). Također, veliki broj institucija zlorabljiva i činjenicu da u slučaju kad se traže informacije o njihovim finansijskim aranžmanima (ugovorima) sa privatnim kompanijama, oni o tome

moraju obavijestiti i tu, u ovom slučaju treću stranu, što se koristi kako bi se dodatno odugovlačio cijeli proces ili da se informacije ne daju novinarima. To u praksi izgleda ovako: novinar traži informaciju od neke javne ustanove ili institucije vlasti o tome kakav je ugovor sklopila s nekom firmom, ta institucija čeka 15 dana i onda obavijesti novinara da mora obavijestiti i tu firmu da se takva informacija traži, potom firma čeka da istekne rok od 15 dana i onda obavijesti novinara ili medij da je riječ o poslovnoj tajni i da ne može dati traženu informaciju. To u praksi pravi privid transparentnosti, jer je, kao, javna ustanova ili institucija bila spremna dati informacije, ali eto, novinari traže ono što spada u domen poslovne tajne.

Većina novinara kaže da zna da će ako pokrenu mehanizam zahtjeva po ZOSPI morati čekati na podatke veoma dugo i da će se morati obratiti, odnosno žaliti višoj instanci, što onda znači još dodatno vrijeme, a koje medij često nema na raspolaganju jer priču mora objaviti u određenom roku (čak i ako su neke priče dugoročne, interes za njih kod javnosti opada s vremenom, pa je ovo odugovlačenje vlasti da ustupe podatke svjesno i ide u tom cilju). Novinari su zbog toga demotivisani da šalju zahtjeve po ZOSPI.

Iako, dakle, Zakon propisuje da se informacije građanima i novinarima trebaju obezbijediti u najkraćem mogućem roku, a najkasnije u roku od 15 dana, tih 15 dana postalo je pravilo, a proces dobivanja informacije često traje i mnogo duže. Također, novinari smatraju da je zakonom propisan veliki broj izuzetaka koji opravdavaju nedavanje informacija, te da različite institucije i javne ustanove u značajnoj mjeri koriste te izuzetke kako bi onemogućili novinare da dođu do informacija. Brojni se slučajevi podvode pod izuzetke, a novinari onda na drugoj, višoj instanci moraju dokazivati da nije riječ o izuzecima, što dodatno usporava cijeli proces dobivanja informacija.

Također, primjenu ZOSPI u BiH nadziru ombudsmeni, ali oni imaju tek nadležnost davanja preporuka, ali ne i obavezujućih odluka prema onima koji ili krše ZOSPI ili njime manipulišu. To praktično znači da bi u budućim izmjenama zakona trebalo insistirati na uvođenju neke vrste organa koji bi provodio nezavisni nadzor, ali sa mogućnošću izdavanja obaveznih rješenja.

Ključni problemi, dakle, u primjeni ZOSPI a u svrhu novinarskog rada, ogledaju se u činjenici da je proces veoma spor, da vlasti otežu i odugovlače odlučivanje po zahtjevima, da često podvode tražene zahtjeve pod izuzetke ili ih pravdaju trećim stranama u procesu. To jasno pokazuje da vlasti i javne

ustanove nisu spremne na dijeljenje informacija i povećanje transparentnosti u svom radu, pa uopšte nije čudno da u dosadašnjim izmjenama ZOSPI nisu išli u pravcu obaveznog objavljivanja određenih informacija u javnom interesu, već u pravcu izmjena koje bi vraćale ZOSPI korak unazad. Naravno, predstavnici javnih institucija i institucija vlasti reći će da jesu transparentni i proaktivni i da objavljuju na svojim web stranicama informacije za građane, ali je većina tih informacija u svrhu njihovog PR-a, a ne transparentnosti rada. Ali, isto tako činjenica je i da novinari čak ni te dostupne informacije (poput izvještaja o poslovanju i slično) ne analiziraju detaljno, odnosno da im oni rijetko služe kao izvor informacija za priče u kojima se „čita između redova“ i u tim svojevrsnim promo materijalima nalaze nedosljednosti i nelogičnosti, a onda ide u dublje istraživanje. Možemo, zato, reći da je ZOSPI vlastima poslužio kao mehanizam da vrlo malo odškrinu svoja vrata prema novinarima i građanima, da samo rijetki novinari pokušavaju da ta vrata još i više otvore, a građani gotovo nikako.

ZAKLJUČAK

Bilo bi vrlo važno snažnije promovirati ZOSPI kako bi samo građani bolje razumjeli šta mu je u stvari svrha i kako ga i oni sami mogu koristiti, ali i snažnije podržati novinare koji ga koriste, a ne

dobivaju odgovarajuće informacije ili su suočeni sa dugotrajnim procesima. Neprimjenjivanje ZOSPI od određenih institucija može se smatrati vrstom pritiska na novinare, jer im se uskraćuju informacije potrebne za rad, ali i vrstom neodgovornosti prema građanima, jer se ne potšuje princip dostupnosti informacija. U najširem smislu, mogli bismo reći da one institucije i organizacije koje ne obezbjeđuju informacije po ZOSPI ugrožavaju temeljna ljudska prava građana u Bosni i Hercegovini, koja su, kako smo rekli na početku ove analize, definirana još Općom deklaracijom iz 1948. Iz svih navedenih razloga važno je insistirati na unaprjeđenju ZOSPI prema međunarodnim standardima (proces EU integracija u BiH može biti dobra prilika za to), odupirati se svim pokušajima da se kroz izmjene zakona ograniče prava na pristup informacijama (kao što se to pokušalo u nekoliko navrata do sada), snažnije podržavati novinarsko pravo na korištenje ZOSPI, insistirati na postojanju neke vrste registra slučajeva, odnosno zahtjeva po ZOSPI u svim institucijama i tijelima koja su ga obavezna primijenjivati, sa jasnim podacima o tome koliko je zahtjeva riješeno, u kojem roku i na koji način, kao i nezavisnog tijela za nadzor koje bi u slučaju zloupotrebe ZOSPI imalo mogućnost reagovanja. Važno je i više građanima objašnjavati šta je uopšte ZOSPI i zašto je i koliko je važan za njih i za njihovu ne samo obaviještenost o radu institucija vlasti, nego i njihovu kontrolu tog rada. ■

Literatura:

Broom, G., M., Učinkoviti odnosi s javnošću, Biblioteka „Gospodarska misao“, Mate D.O.O., Zagreb, 2010.

Dizdar, S., 2011. Od podataka do metapodataka. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH

Hartman, K., Ackermann, E., 2004. Searching and Researching on the Internet and World Wide Web. 4. izd. Franklin, Beedle & Associates Inc.

Sherman, C., Price, G. 2002. The Invisible Web: Uncovering information sources search

Španjol-Marković, M., Moć uvjeravanja, Profil International, Zagreb, 2008.

Vužina, Ž., 2006. Pretraživanje i vrednovanje informacija na Internetu. Zagreb: CARNET – Hrvatska akademska i istraživačka veza. Dostupna na: <<http://edu-udzbenik.carnet.hr/2/udzbenik1.pdf>> [15. 01. 2018.]

